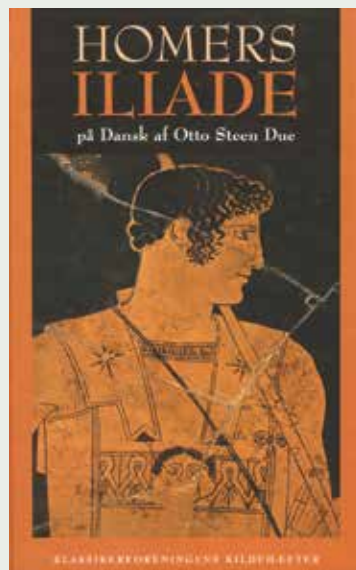

TEMA: STUDIEREJSER

KLASSIKERFORENINGENS KILDEHÆFTER
Homers Iliade og Homers Odysse

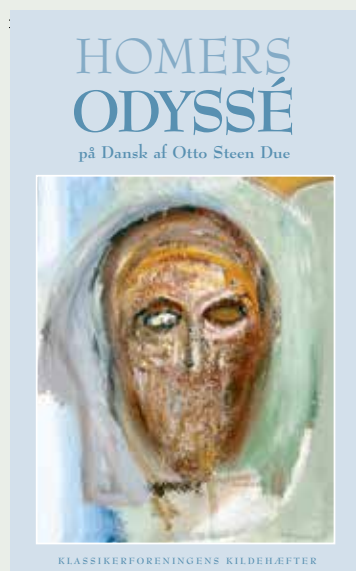

Klassikerforeningens Kildehæfter har stadig Otto Steen Dues mesterlige oversættelser af Homers Iliade og Homers Odysse på lager

Bøgerne, der er garnhæftede og i helbind, sælges i pakker à 10 eksemplarer for

1.250,- kr.
(ekskl. moms)

Hertil kommer forsendelse

Bestilling hos
Klassikerforeningens Kildehæfter
Tlf. 30 22 16 38
ta@lemvig-gym.dk
Lemvig Gymnasium
Romvej 30
7620 Lemvig

KLASSIKERFORENINGENS KILDEHÆFTER

INDHOLD

Fra formanden s.2
Fra fagkonsulentent s.4

TEMA
Temainledning s.
s.
s.
s.
s.

ARTIKLER
Praeterea Censeo s.
Rune Munk-Jørgensen s.
s.
s.
s.
s.

ANMELDELSER
s.
s.
s.

FORENINGEN
Småtingsafdelingen s.
s.
s.
s.
s.
s.

2 FRA FORMANDEN

Det første, som læseren af dette nummer af Logos vil bemærke, er, at det er elektronisk. I de klassiske fag er vi jo vant til at beskæftige os med forskellige formidlingsformer såsom mundtlighed og skriftlighed, håndskrifter og bogtrykkerkunst, og hvilke konsekvenser overgangen fra det ene til det andet har haft. Opfindelsen af den elektroniske tekst er et nyt stadium i denne udvikling med nye muligheder, og det ville være fremmed for de klassiske fag ikke at følge nysgerrigt og eksperimentende med. I gymnasiet er det ikke mindst klassikerne om nogen, der beskæftiger sig med de grundlæggende formidlingsformer og kan sætte dem ind i en historisk-kulturel sammenhæng. Der vil sikkert være delte meninger om denne elektroniske udgave af Logos, og nogen vil måske savne den trykte udgave, der altid er flot sat op af vores gode redaktion. Til alle kan jeg sige, at dette er et eksperiment, som vi i bestyrelsen og redaktionen vil

diskutere. I antikken var der også skeptiske røster over for nye, poppede udtryksformer som f.eks. skrift, men vi skal nok alligevel være glade for, at nogen faldt for fristelsen. Og ligesom med både opfindelsen af skriften og bogtrykkerkunsten gør en elektronisk tekst formidlingen nemmere og hurtigere, og man kan nå en større modtagergruppe end tidligere. Nye læsere skal derfor bydes velkommen, og så får vi se, hvilken form Logos får i fremtiden.

Det har været en varm sommer, og det kan måske blive et varmt efterår, når diskussionen om regeringens justering af gymnasireformen går i gang. Undervisningsministeren har bl.a. meddelt, at man vil koncentrere sig om at mindske antallet af elever, der efter gymnasiet er nødt til at tage supplerende GSK-kurser, fx matematik B, for at komme ind på deres studium. Dette punkt resulterede som bekendt i, at man for et år siden indførte den lovændring, at Matematik B nu gjaldt som naturvidenskab B. Det havde meget uheldige følger for både naturvidenskab B og Latin C, der oplevede pludselige fald i antallet af hold - faktisk uden at særligt mange flere elever valgte Matematik B. I Klassikerforeningens bestyrelse har vi selvfølgelig især været bekymrede over dette tilbageskridt for Latin C, og vi vil arbejde for, at den justering af loven, der måske kommer, vil kompensere for dette tilbageskridt. Der har også været forlydender om, at man vil se på grundforløbet. Her er det bestyrelsens klare opfattelse, at grundforløbet er en vigtig sprogligt almendannende introduktion til gymnasiet, hvor eleverne, der møder med vidt forskellige forudsætninger fra folkeskolen, får et godt fælles fagligt grundlag for deres videre gymnasietid. Og det vil være helt urimeligt, hvis eleverne ikke har en reel og forholdsvis ubesværet mulighed for at skifte studieretning i begyndelsen af deres gymnasietid, sådan som den nuværende ordning er indrettet eller på en lignende måde. Der er stor forskel på at gå i folkeskolen og i gymnasiet, og en elev vil naturligt have bedre forudsætninger for at vurdere valget af studieretning i begyndelsen af gymnasiet fremfor i folkeskolen. Hvis man ønsker at indskrænke muligheden for at vælge et GSK-kursus efter gymnasiet, er det vel ekstra vigtigt, at eleverne kommer ud med netop den studentereksamen, de ønsker. Og hvis det fortsat skal give mening at kalde vores studentereksamen for almendannende, er eleverne nødt til at have en introduktion til den klassiske oldtid, der har præget alle efterfølgende perioder og

alle lande i den vestlige verden. I bestyrelsen følger vi selvfølgelig hele denne diskussion om gymnasireformen meget nøje.

Når disse ord læses, er der i København blevet afholdt Euroclassica-konference. Euroclassica er sammenslutningen af klassikerforeninger i Europa (en slags klassikerforeningernes EU!), og i år er det den danske klassikerforening, der står for arrangementet. Vi er i bestyrelsen glade for, at nogle af landets klassikerlærere har sagt ja til at præsentere forskellige sider af de klassiske fag i Danmark for vores udenlandske kolleger. Jeg håber på bestyrelsens vegne, at andre også vil finde vej dertil eller til nogle af de kurser, man kan læse om på foreningens hjemmeside.

God start til alle på skoleåret 2014-15 og ikke mindst god fornøjelse med denne udgave af Logos i nye avancerede klæder. Jeg håber, at man under læsningen vil tænke lidt på redaktionen, der har gjort et stort arbejde med at sætte bladet op.

Rasmus Gottschalck

FRA FAGKONSULENTEN

I skrivende stund er det ikke så længe siden, at nyheden om skuespilleren Robin Williams' død nåede alverdens avisforsider. Det var Robin Williams, der så overbevisende spillede englæreren John Keating i filmen *Døde Poeters Klub* fra 1989 – i hvad man vist må betegne som en af hans glansroller. Man skulle i hvert fald være lidt af et forhærdet og bureaukratisk tidselgemyt, hvis ikke lærer Keatings *carpe diem*-lektion foran de undrende kostskoledrenge gør bare en smule indtryk:

<https://www.youtube.com/watch?v=veYR3ZC9wMQ>

Og mon ikke Keating, hvis han havde befundet sig i virkelighedens danske gymnasieskole, for længst ville være blevet indstillet af sine elever til Politikens Undervisningspris for sit enkle, men langt fra let opnåelige læringsmål: Erkendelse af livets korthed. Keatings undervisningsmetode er nemlig befriende bramfri, barsk og uortodoks, når han forklarer sine elever om digterens begrundelse for et *carpe diem*-motiv: "Because we are food for worms, lads!" Ja, jeg ved ikke med jer, men jeg synes, det er et sært opmuntrende udsagn at gå et skoleår i møde på!

KONFERENCER

Og der er jo sådan set nok at tage fat på – også ud over kerneydelsen: undervisning i oldtidskundskab, almen sprogforståelse, latin, græsk, eller hvad man nu måtte have af fagligt-didaktiske gøremål i løbet af et skoleår. For Undervisningsministeriet afholder indtil flere konferencer:

- Den første allerede onsdag den 27. august om almen sprogforståelse, hvor mange af landets undervisere i almindelighed og latindelen mødes for at arbejde med og udvikle mellemtests og sluttets, der prøver i så mange af de faglige mål som muligt – og ikke kun de strengt grammatiske.

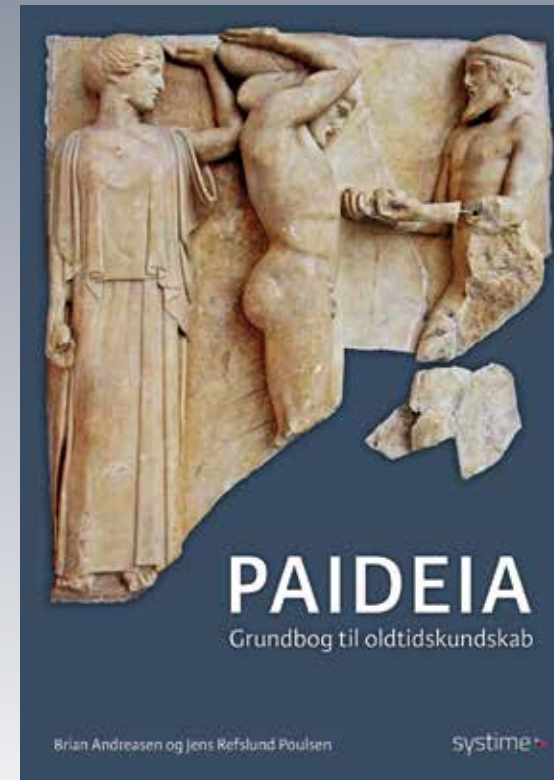
- I september afholdes to konferencer, henholdsvis den 18. i Århus og den 26. i København, hvor emnet er innovation i fagene. Her vil man også kunne få et bud på, hvordan oldtidskundskab og de klassiske fag i almindelighed vil kunne inddrage innovation og innovative vinkler i undervisningen.

- Torsdag den 23. oktober arrangerer Undervisningsministeriet en konference om undervisning i latin på C-niveau, hvor både tekstvalg og undervisningsformer vil blive adresseret i form af oplæg og workshops – og virtuel videndeling i øvrigt.

... man kan tilmelde sig alle konferencer via LMFKs hjemmeside: www.lmfk.dk - under Kurser eksterne / UVM konferencer.

i Herrick's *To the Virgins, to make much of Time:*

"Gather ye rosebuds while ye may,
Old Time is still a-flying:
And this same flower that smiles to-day
To-morrow will be dying."

Materialet præsenteres på en sober og vel-struktureret måde med sans for at fremstille fagets uløselige spørgsmål på en måde, som eleverne kan håndtere.

Sebastian Andersen,
Gymnasieskolen. 6. december 2012

Παίδεισις παιδείας παράδοσις

Platon, Definitioner 410

Paideia – grundbog til oldtidskundskab giver en fremstilling af de væsentligste genrer inden for græsk litteratur og tænkning:

- Epos
- Historiografi
- Drama
- Filosofi
- Retorik
- Poesi.

Bogen belyser også, hvordan romerne og efterantikken har videreudviklet disse genrer. Derudover giver bogen en kort,

fokuseret gennemgang af den antikke græske kunst og dens indflydelse på romernes og efterantikkens billedkunst.

Jens Refslund Poulsen og Brian Andreasen

 264 sider

Se priser på shop.systime.dk

Læs systime.dk | Ring 70 12 11 00 | Skriv systime@systime.dk | Deltag lab.systime.dk

systime
bedre læring

6

SOMMEREKSAMEN 2014

er efterhånden længe siden, men det er mit overordnede indtryk, at eksamen forløb tilfredsstillende langt de fleste steder. Undervisningsministeriet meldte allerede før eksamen klart ud til skolerne, at der var pres på censorkorpset i **oldtidskundskab**, og at det derfor kunne være problematisk at skaffe erstatninger ved evt. sygemeldinger etc. Dermed blev det blot tydeliggjort, hvad mange oldtidskundskabslærere længe har vidst, nemlig at oldtidskundskab er et stort eksamensfag til en forholdsvis overskuelig mængde undervisere i oldtidskundskab. Omvendt giver det som regel hvert år alle oldtidskundskabslærere lejlighed til at komme rundt til andre fagkolleger end dem, de omgås til daglig, og hente inspiration til inddragelse af "nye" antikke basistekster og efterantikke perspektivtekster i undervisningen. Der var i år ligeledes rigtig mange mundtlige eksaminer i latin C som følge af det rekordstore antal latin C-hold. De efterhånden mange gange, jeg selv har været ude som censor i **latin C**, er jeg som oftest blevet imponeret over, så langt eleverne er nået på ét års latinundervisning og så ihærdigt både elever og lærere er gået til forberedelserne af den krævende, men også givende eksamensform med 24 timers gruppeforberedelse af ukendt, latinsk originaltekst. Den skriftlig eksamen i **latin A og græsk A** byggede i år på tekster af så kanoniske forfattere som henholdsvis Cicero og Platon, og i latin blev eksamensopgaven besvaret af ca. 120 elever, mens eksamensopgaven i græsk blev besvaret af ca. 80 elever. Man kan læse mere om de to eksamensopgaver i censorrapporterne, som er tilgængelige på EMU.

Tilbage er der vist kun at ønske: God undervisning. Der er (heldigvis) længe endnu til næste eksamenstermin. Men jævnfør lærer Keating og ikke mindst Horats:

Carpe diem, quam minimum credula postero! "Pluk dagen - med et minimum af tillid til den i morgen!" (Horats' ode 1.11).

Jens Refslund Poulsen

PROMETHEUS-MYTEN

– den første iBog® til oldtidskundskab

Udgivelsen følger den græske Prometheus-myte op gennem kulturhistorien fra antikken til i dag – i form af tekster og billeder.

I materialet som iBog® får du ud over indholdet i papirbogen bl.a.:

- oplæsning af udvalgte tekster
- interaktive opgaver
- forslag til undervisningsforløb og øvelser
- film- og lydklip
- værktøjskasse med analysemodeller og præsentationsformer
- et omfattende billedgalleri, der fremstiller billedkunstens brug af **Prometheus-myten** både kronologisk og tematisk.

Prometheus-myten indeholder antikke og moderne tekster om verdensaldremyten og de mytologiske figurer, Prometheus, Epimetheus og Pandora, af bl.a. Hesiod, Nietzsche, Kafka, Camus, Ribbjerg, Llam-bías og Magtens Korridorer.

Anne Mette Borchert Hansen og
Chresteria Neutzsky-Wulff

 myte.systeme.dk

16 interaktive opgaver | 7 videoer | 8 lydoplæsninger
| 160 billeder | 50 opgaver | 65 originaltekster | eBog

 192 sider

Se priser og licenser på shop.systeme.dk

Læs systeme.dk | Ring 70 12 11 00 | Skriv systeme@systeme.dk | Deltag lab.systeme.dk

systeme
bedre læring

LOGOS OM STUDIETURE

Et nyt skoleår har taget sin begyndelse, og rundt omkring i landet er mangen klassikerlærer sikkert allerede godt i gang med planlægningen af årets studieture. Turene er faglige højdepunkter og kan være fantastiske afbræk fra den daglige undervisning. Hvor vi til daglig ligger vandrette for at anskueliggøre, konkretisere og på anden måde at hive oldtiden inden for i klasselokalerne, har vi med studieturene mulighed for at opleve arven fra oldtiden fra første parket sammen med eleverne. Hvor meget større er suset, nysgerrigheden og kuldegysningerne hos eleverne ikke, når de står foran det *rigtige* Colosseum (for nu blot at tage den største af alle travere)?

Som klassikerlærere har vi tilmed det meste af Europa at boltre os i, når der skal vælges destination. Men hvor er de oversete destinationer, hvordan tilrettelægges turene bedst pædagogisk og fagligt, og hvad tager eleverne med sig hjem fra turene? I dette nummer af Logos har vi forsøgt at belyse studieturene ud fra disse vinkler. Henrik Bolt-Jørgensen skriver om sine studieture til *Campania Felix*, Flemming Borg Nielsen om Rhinlandet, Mette Lindemann Pedersen om Halikarnassos og Tyrkiets vestkyst, mens Ida Mohr Larsen skriver om en studietur til Rom med elevens synsvinkel. I den mere kortfattede afdeling bringer vi en enquete om læreres erfaringer med destinationer som Dublin, Berlin, Malaga, Rom og Athen. Vi håber på denne måde i al ydmyghed at kunne udvide vores kære læses horisont både i dybden i forhold til de mest almindelige destinationer og i bredden med forslag til helt nye og anderledes destinationer for studierejser i de klassiske fag.

Ud over temaartiklerne, foreningsstoffet og anmeldelserne byder nummeret på nyt om opsætningen af Euripides' *Hippolytos* i Den Gamle By, analyse af sammes *Elektra* og interview med Minna Skaft Jensen. Og så giver vi plads til faglig debat, som kun klassiske filologer kan levere. Simon Laursen bedriver kritik af den nye Velleius-oversættelse, Jens Viggo Olavi Nielsen og Johannes Thomsen diskuterer metode, og Rune Munk-Jørgensen dissekerer innovationsdillen i gymnasiet.

Rigtig god fornøjelse med dette nummer af Logos.

1. Dit navn, beskæftigelse og ansættelsessted

Thomas Aagaard Kristensen, lektor i oldtidskundskab og historie, Sct. Knuds Gymnasium, Odense

2. Destination

Grækenland, Nafplio (2 nætter) og Athen (3 nætter)

3. Rejsefag og/eller emne for studieturen

Oldtidskundskab, historie og biologi/bioteknologi (AT-forløb om humanistisk og naturvidenskabelig metode)

4. Bedste seværdighed på destinationen

Naturligvis Akropolis, "ingen over og intet ved siden af!"

5. Bedste rejsetip

Kombinationen af Nafplio og Athen kan bestemt anbefales.

På denne rejse passede byerne perfekt til fagene: I historie beskæftigede vi os med Grækenlands nyere historie (1821 og frem) og her spiller Nafplio en central rolle.

Herfra tog vi på udflugt til Mykene og studerede dels de antikke levninger, dels græsk endemisk forårsflora, særligt Orphrys-arten (se evt. nærmere om dette emne i min kollegas artikel i Biofag, nr. 2, april 2014, p. 8)

På vej mod Athen stoppede vi i Nemea og besøgte Palivos Estate, et lille vinbrug med egen oinolog, og fik et indblik i de biokemiske processer i vinproduktion. Tilbage i Athen kørte vi et mere traditionelt program (Agora, Akropolis og Akropolismuseum, Musernes høj, Pnyx, Dionysosteatret, Nationalmuseet og brødrene Hansens trilogi på Panepistimiou).

Der blev også tid til en afstikker ud på Hymettosbjerg for at se flere orchideer.

6. Bedste idé til en elevaktiverende opgave på et arkæologisk site eller et museum

En lille survey-undersøgelse på skråningerne nedenfor Mykene giver et fint indblik i arkæologisk metode med et element af skattejagt. Vi fandt fine skår og spor af bygninger – men lod naturligvis alt ligge!

2u og undertegnede i lyset fra Akropolis. Billedet er taget af Jesper Mebus.

PÅ EKSKURSION TIL CAMPANIEN

Inge og Signe fortæller og viser rundt i Villa dei Misteri i Pompeii.

Redaktionen af Logos har bedt mig skrive lidt om at rejse med elever til de klassiske steder i Syden. Det gør jeg gerne efter at have rejst med elever siden 1975 og frem til 2008. Det år gik jeg på pension efter et langt og godt liv som græsk- og latinlærer på Thisted Gymnasium & HF.

I begyndelsen rejste jeg hvert år med skolens klassisksproglige elever; de senere år skiftedes jeg og min gode kollega Bodil Elvang til at rejse med eleverne.

Det blev til mange rejser, en enkelt til Hellas, en del til Sicilien, nogle til Rom og de seneste år til Campanien. Sicilien er et fantastisk rejsemål, men det blev stadig dyrere at rejse så langt. Og Campanien har meget af det samme, som man kan opleve på Sicilien. Så det følgende bygger på mine seneste rejser til Campanien i 2002, 2004, 2007 og 2008.

På <http://old.thisted-gymnasium.dk/klassiker/ekskursioner.htm> findes en beskrivelse af ekskursionerne i 2007 og 2008. Er nogen interesseret i et detaljeret program med togtider mm, kan man sende mig en mail på hboltj@mail.dk.

RAMMERNE

De første mange år foregik rejserne i påskeferien eller sommerferien. Da skolen ikke var inddraget, lod jeg eleverne betale en del af mine udgifter og betalte resten selv. De seneste år indgik mine ekskursioner på linje med skolens andre ekskursioner.

Efter reformen i 2004 holdt det hårdt med at få lov til at fortsætte med rene klassikerekskursioner, da skolens ledelse gerne så, at jeg rejste med hele den store klasse, som den klassiske studieretning var en del af.

Men da jeg ikke er uddannet som rejseguide, insisterede jeg på kun at rejse med de elever, jeg havde i et af fagene græsk og latin. For at minimere skolens udgifter var der kun en lærer med på de klassiske ekskursioner.

KULTUREL SMELTEDIGEL

Campanien er ligesom Sicilien en kulturel smeltedigel med synlige spor af næsten hele Europas kulturhistorie. Cumae, Neapolis og Paestum var græske kulturområder, og i Paestum kan man stadig glæde sig over de doriske templer. Omtrent samtidig med grækernes ankomst udstrakte etruskerne deres magtområde til Capua. Derpå fulgte den romerske dominans, indtil byzantinerne tog over. De karakteristiske kuppeltage i f. eks. Positano viser, at der også har været kontakt til saracenerne.

Omkring år 1000 var Amalfi en maritim stormagt, og derpå fulgte normannernes herredømme. Fra deres tid stammer Sct. Mikael's Basilika ved San Angelo in Formis og domkirken i Salerno. Renæssancen er der ikke mange spor af, man så kommer barokken med prægtige krypter i domkirkerne i Amalfi og Salerno. Og endelig er der ikke så lidt arkitektur fra 1800-tallet.

REJSEFORM OG PRAKTISKE FORHOLD

Jeg har prøvet at rejse med fly og med bus, men den foretrukne rejseform er jernbanen hele vejen Thisted-Pompei. Indimellem har eleverne knurret, når de hørte, at togturen tager lidt mere end et døgn og koster det samme som fly.

Men togturen er opdragende. Eleverne bliver nødt til at tage hensyn til og tale med hinanden. Den lange togtrejse giver dem også et godt indtryk af Europas geografi med Alperne, Posletten, Apenninerne, Toscana, Lazio og Campania. Strækningen Hamburg-Zürich foregik i liggevojn. De seneste år har vi benyttet InterRail Global Pass. Her i 2014 koster billetten 1.400 kr. for unge under 26 og 2.140 kr. for os over 26. Billetten giver fri togtrejse i 5 døgn og skal benyttes inden for 10 dage, hvilket er tilstrækkeligt til en god tur. De 4 dage anvendes til ud- og hjemrejsen, mens den 5. rejsedag kan bruges, når man skal besøge Salerno og Paestum. Desuden skal man hjemmefra have pladsbilletter til alle strækninger på ud- og hjemrejsen. Der kan vist stadig fås frirejse med DSB til Padborg.

Til lokale rejser i Campanien med tog og bus er der en billettype, som hedder Unico Campania <http://unicocampania.it>; den fåes i en 3-dages udgave til 20 Euro og giver ret til transport over hele Campanien i bus og tog.

Rejser man med en hel stamklasse, kan det være et problem at benytte lokalbus mellem Salerno og Sorrento. Der er stort pres på busserne, og man kan ikke være bekendt at beslaglægge en ½ bus. En mulighed kan være at dele holdet i to, så den ene halvdel tager næste bus.

Jeg har de senere år benyttet et lille hotel i Pompei (Pompei = nutidens by, som ligger 1-2 km fra det antikke Pompeji) midt mellem statsbanestationen og den Circumvesuviana-station, der ligger bag domkirken. Hotellet har kun 10 værelser og kan ikke anbefales, hvis man rejser med mange elever. Men der er der god hjælp til at finde et egnet og centralt hotel på f. eks. <http://da.hotels.com/>.

Netop opholdet i nutidens Pompei betyder, at man kan være ved hovedindgangen til ruinområdet, når det åbner kl. 8.30, med det resultat, at man har ruinerne for sig selv et par timer, inden turistbusserne ankommer fra Rom.

Det er et problem, at vore elever ofte er for gamle til at blive betragtet som skolesøgende EU-ungdom, som ellers har gratis adgang til statens museer og ruin-områder i Italien. Men italiernerne er ofte smidige og forstående, hvis man medbringer en anbefalingskrivelse med elevernes navne. De senere år har jeg haft en håndfuld af disse skrivelser i fototasken, så der er

1 til hvert sted, vi besøger. Men indimellem knurrer billetpersonalet med rette, for skrivelsen er ikke et gyldigt dokument.

Hvad angår entre til kirkelige områder som udgravningerne under domkirken i Napoli, må man betale, men beløbet er så lille, at det ikke vælter noget budget.

REJSEFORBEREDELSE

Skal ekskursionen være mere end en overfladisk turistrejse, bør den forberedes gennem den daglige undervisning i græsk og latin.

I græsk vil det være hensigtsmæssigt at gennemgå arkitekturen og skulpturen, og i latin vil en sproglig-arkæologisk læsning af udvalgte passager af Satyricon forberede eleverne til besøg i Pompeji og Herculaneum. På <http://old.thisted-gymnasium.dk/klassiker/la-forfattere.htm> er der et udvalg af relevante kapitler af Satyricon med gloser.

Nogen tid inden afrejsen bør man bruge et par dage på ikke alene at drøfte praktiske forhold, men også på at give eleverne en introduktion til kunsthistorien fra oldtid til nutid, ligesom eleverne også bør have et vue over Italiens nyere historie fra Garibaldi over Benito Mussolini til dagens Italien. Det er ved den lejlighed, jeg plejede at fordele elevopgaver og uddele det endelige program og de materialer, som skal bruges til opgaverne, dvs. fotokopier af Amadeo Maiuri, Pompeii, Ministero della Pubblica Istruzione, engelsk udg. 1970, samt Pellegrino Claudio Sestieri, Paestum, Ministero della Pubblica Istruzione, engelsk udgave 1968. På rejsen havde jeg gerne et par reserveeksemplarer med i rygsækken for det tilfælde, at en elev endnu ikke helt havde forstået turens alvor.

Selv medbringer jeg de relevante bind af Guida d'Italia. I Campanien er der brug for "Napoli e dintorni" og "Campania".

Således rustede er vi alle klar til at stige på toget i Thisted for at nå frem til Pompeji og alle oplevelserne.

VÆRD AT SE I CAMPANIEN

1. dagen bør tilbringes i det Pompeji, som eleverne har hørt så meget om. Efter en rask vandring fra indgangen over forum til Porta Herculaneensis findes et passende gravmæle at sætte sig i, så man kan aftale dagens forløb. Formiddagen bruger eleverne i grupper på 2 eller 3 på at finde deres monumenter og forberede deres foredrag senere på dagen. Om eftermiddagen tager vi så Pompeji fra en ende af, hvor de enkelte elever fortælle os andre om netop deres monumenter.

2. dagen kan med fordel bruges til besøg i Napoli og Herculaneum. I Napoli bør man besøge S. Gennaros domkirke med oldkirkeligt baptisterium og udgravninger af det antikke Neapolis under kirkegulvet. For det tilfælde, at domkirken er lukket for besøgende på grund af celebret bryllup, kan man opleve noget af det samme i og under S. Lorenzo, hvor en trappe fører ned til det græske Neapolis. Og selvfølgelig skal eleverne besøge det arkæologiske museum med Doryphoros, Kallipygos og alle fundene fra Pompeji og Herculaneum.

Har eleverne – og deres lærer – overskud, kan man supplere med besøg i San Gennaros Katakomber, men de ligger i den anden ende af byen.

På hjemturen afbrydes togturen i Ercolano Scavi, for at eleverne kan opleve det antikke Herculaneum, som nok er et mindre område end Pompeji, men mere velbevaret, når det gælder træværk.

3. dagen kan man til en begyndelse tage toget til Pozzuoli for at vandre i bunden af Solfatara, som stadig er præget af vulkansk aktivitet. Her må man betale entre, da området er privat. Efter Solfatara vil jeg foreslå, at man tager tilbage til Napoli Centrale for at tage et lokaltog mod S Maria Capua Vetere.

Her ligger resterne af et mægtigt amfiteater, der er sammenligneligt med Colosseum i Rom. Det var her i Capua, at Spartacus startede det store slaveoprør i 73 f. Kr. Efter at have besøgt amfiteatret kan man bede kustoden om at åbne et meget velbevaret mithræum under et hus midt i Capua. Er tiden til det, bør man også besøge byens fine museum, som har fund fra egnens historie, herunder fra etruskerne. Fra museet går man tilbage til stationen for at tage lokaltog til San Angelo in Formis, der ligger få km øst for Capua.

Noget oppe ad bjerget ligger "Basilica di Sant'Angelo in Formis" med fornemme fresker fra sidst i 1000-tallet. Udsmykningen af apsis svarer ganske til udsmykningen i hjemlige romanske kirker som f. eks. Vester Broby lidt syd for Sorø. Her bliver man for alvor klar over, at formsproget i 1100-tallet er intereuropæisk med rødder i bl. a. Syditalien. Kirken ligger i øvrigt, hvor der i oldtiden var en helligdom for Diana, som der også er synlige spor af. Fra San Angelo in Formis går der tog tilbage til Napoli C, hvor man skifter til Circumvesuviana, vel at mærke mod Poggiomarino, hvis man ikke vil ud på en længere aftenvanring i Pompei.

4. dagen er måske den dag, eleverne trænger til at se Middelhavet. Jeg vil foreslå en tur i offentlig bus fra Salerno til Sorrento med ophold i Amalfi og Positano. I Amalfi skal man selvfølgelig besøge domkirken med dens krypt for apostlen Andreas og hans mirakuløse "manna". Derfra tages bussen til Positano; den kører rask til ad en smal og snoet vej med dybe slugter. En og anden elev vil nok gyse af skræk, men de unge chauffører er professionelle. Det er en fantastisk flot tur, som bør afbrydes i Positano, for at eleverne kan få lejlighed til at kaste sig ud i Middelhavets blå bølger.

Som barn tilbragte jeg adskillige somre i Positano, der i 50'erne endnu var et fattigt fiskerleje. I dag er Positano et mondænt sted for dem, der har råd til skønhed og luksus, men det er dog stadig muligt at bade gratis fra off. strand. Byen med de karakteristiske kuppeltage

Tidlig morgen på stationen i Pompei venter vi på regionaltoget til Salerno.

ligger eventyrligt smukt. Efter Positano køres der videre til Meta (di Sorrento), hvorfra der er forbindelse med Circumvesuviana mod Pompei.

5. dagen afslutter rejsen og bør tilbringes i Salerno og Paestum. I Salerno skal man se domkirken, som blev rejst af normannerne, og som i sin tid havde mosaikker i lighed med normannernes kirker i Palermo og Monreale. Enkelte fragmenter er stadig synlige. Krypten med Matthæus' relikvier er et fornemt arbejde fra barokken. Ude i forgården er det tid til at fortælle eleverne om Europas to første universiteter, der begge opstod i 900-tallet, Bologna med speciale i jura og Salerno med ekspertise i medicin. Midt på dagen fortsættes med tog til Paestum. Paestum er det andet sted på rejsen, som er velegnet til elevopgaver. Men i modsætning til Pompeji er en lang eftermiddag tilstrækkelig til både arbejde i grupper og fremlæggelse in pleno. Her foran det prægtige klassiske tempel, som fejlagtigt kaldes Poseidontemplet / Neptuntemplet, er det passende at afslutte den faglige del af rejsen til Campanien.

PRO ET CONTRA

En sådan ekskursion giver den daglige græsk- og latinundervisning et løft. I 2.g har eleverne et mål at arbejde frem mod, og i 3.g har de mange fælles oplevelser at referere til. Men jeg har gennem årene – også før 2004-reformen – mødt modstand fra kolleger, som prioriterer det sociale højere end det faglige og derfor foretrækker at rejse med hele stamklasser.

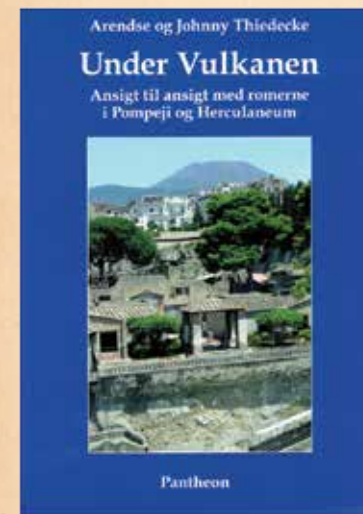
Den valgte rejseform med offentlige transportmidler og ophold på lokalt hotel i centrum af området viser eleverne, hvordan de selv sidenhen kan rejse på egen hånd uden at være en del af et rejseselskab. Rejseformen bringer eleverne tættere på den lokale hverdag, end hvis de transporteredes i fly til Italien og derpå i pullman fra seværdighed til seværdighed.

Henrik Bolt-Jørgensen

Julie og Samuel forbereder deres fremvisning af "Poseidontemplet" i Pæstum.

Forlaget Pantheon

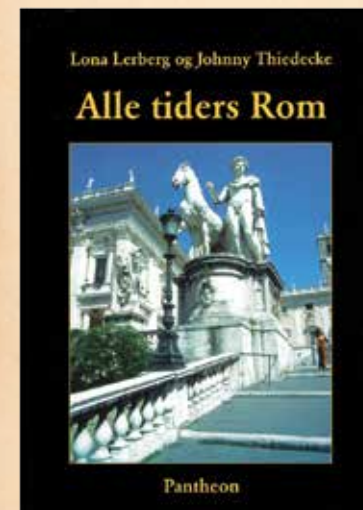
Arendse og Johnny Thiedecke Under Vulkanen

Tager læseren med på en rejse til og udforskning af Pompeji og Herculaneum baseret på den nyere viden, der de seneste år har revideret mange fakta og synspunkter vedrørende Vesuvbyerne.

Oplev mennesker, huse, kunst og erhvervsliv i Pompeji og Herculaneum, gå til valgkamp, i seng, på bar og restaurant, i teatret og til gladiatorkamp med romerne. Deltag i religiøse mysterier og overvær Vesuvus udbrud set med datidens og nutidens øjne.

Under Vulkanen er på 336 sider i stort format med over 200 farvebilleder, som sammen med fremstilling og tekster giver basis for både fornøjelse og fordybelse, studieture og undervisning.

Pris: kr. 278,40 uden moms, kr. 348 med moms.

Går studieturen til Rom? Forbered den med Alle tiders Rom

Bogen skildrer ikke alene byens seværdigheder fra antikken til nutiden, den lader også byen selv, dens indbyggere, kunstnere og besøgende komme til orde i tekster og billeder.

"*Alle tiders Rom* er en flot og meget brugbar undervisningsbog om Rom, hvor tekster, illustrationer og kærlighed til byen går op i en højere enhed", skrev Connie Boll Christensen i lektørdtalelsen.

Alle tiders Rom er på 190 sider i stort format, rigt illustreret i farver, og koster kr. 198 uden moms, kr. 247,50 med moms.

Køb begge bøger på forlaget Pantheons hjemmeside: www.pantheon.dk
eller via e-mail: pantheon@mail.tele.dk eller tlf.: 36 45 18 78

1. Dit navn, beskæftigelse og ansættelsessted

Albert Lange, underviser i oldtidskundskab, religion, filosofi og latin i AP på Frederikssund Gymnasium. Jeg er desuden medlem af Klassikernes Rejseforenings bestyrelse.

2. Destination

Dublin

3. Rejsefag og/eller emne for studieturen

Engelsk, religion, oldtidskundskab

4. Bedste seværdighed på destinationen

De mange bygninger i klassicistisk stil: Rådhuset, Posthuset (GPO), Det tidligere Parlament (nu bank), Custom House, Four Courts.

5. Bedste rejsetip

Besøg også St Mary Pro-Cathedral, hvis front har templet på Aegina som forbillede og overvær en gudstjeneste (samarbejde old og religion)

6. Bedste idé til en elevaktiverende opgave på et arkæologisk site eller et museum

Eleverne tildeles i grupper på forhånd hver deres bygning i klassicistisk stil, som de gennemgår for de andre på stedet i forbindelse med en byvandring.

3. c. hører om Dublins historie i Dublins rådhus

Foran St. Mary Pro-Cathedral i Dublin

1. Dit navn, beskæftigelse og ansættelsessted

Albert Lange, underviser i oldtidskundskab, religion, filosofi og latin i AP, på Frederikssund Gymnasium. Jeg er desuden medlem af Klassikernes Rejseforenings bestyrelse.

2. Destination

Málaga

3. Rejsefag og/eller emne for studieturen

Spansk og oldtidskundskab

4. Bedste seværdighed på destinationen

Det romerske teater med tilhørende museum, hvis ydervæg er dekoreret med dele fra "lex Flavia Malacitana" med enkelte originaldele.

5. Bedste rejsetip

Glem ikke at besøge underetagen med ruiner fra fönikisk og romersk tid ved et besøg på Picasso museet i Malaga.

Albert Lange foran Det romerske Teater i Malaga

6. Bedste idé til en elevaktiverende opgave på et arkæologisk site eller et museum

Finde og beskrive bygninger med inspiration fra antikken f.eks. Domkirken, Tyrefægtningsarenaen, Rådhuset og Banco de Espana.

Et blik på tyrefægtningsarenaen i Malaga

Lex Flavia Malacitana

FIRENZE –ETKULTURELT OG VIDENSKABELIGT KRAFTFELT I RENÆSSANCEN

Af Morten Høyrup og Line Overmark Juul, Ribe Katedralskole

På Ribe Katedralskole er alle 2. g. studierejser AT-forløb, og det har vist sig, at Firenze er et yderst velegnet rejsemål til tværfaglige forløb med matematik/fysik og oldtidskundskab. Hertil kommer, at flere af skolens lærere gennem de sidste par år har fået bevilget et tværfagligt ugekursus i Firenze før i tiden arrangeret af Carsten Cramon og nu af Ivan Z. Sørensen i samarbejde med Ivan Tafteberg Jakobsen og Claus Jensen gennem Alfa Travel. Hvis man ellers kan overtale sin rektor, kan ugekursen på det varmeste anbefales. Ikke alene føler man sig, når ugen er omme, mange kunstoplevelser rigere og en hel del klogere både på sine egne fag og på andres, men man får også stor lyst til og mod på selv at arrangere studieture til Firenze.

Artiklen her er - ligesom emnet - tværfaglig og skrevet i samarbejde mellem Morten Høyrup, matematik- og fysiklærer, og Line Overmark Juul, oldtidskundskabslærer, der senest var på studietur til Firenze i 2013. Da vi har været i Firenze flere gange, dækker artiklen flere seværdigheder, end man normalt vil kunne nå på en studietur og emnerne skal mere ses som en bruttoliste.

AT-forløbet præsenteres for eleverne som en undersøgelse af, hvorfor Firenze og Toscana var et kulturelt- og videnskabeligt kraftfelt i Renæssancen. Undersøgelsen tager udgangspunkt i, hvilke kunstneriske, matematiske og naturvidenskabelige nyskabelser der opstod i renæssancens Firenze.

I oldtidskundskab kan studieturen bedst inddrages i kunstundervisningen. Det var så heldigt, at dokumentarprogrammet Medici-familien – Renæssancens mæcener (engelsk titel: "The Medici – Godfathers of the Renaissance") blev sendt på DR K, mens vi forberedte studieturen, så den så mange af eleverne på egen hånd, hvilket i den grad styrkede deres udbytte af både

undervisningen og studieturen. På klassen fik eleverne indledningsvis en introduktion til Firences historie, herunder Medici-familiens betydning for byens økonomiske velstand og det kunstneriske og lærde miljø. Herefter gik de gruppevis i gang med at analysere kunstværkerne.

Alle grupper arbejdede med antik græsk og romersk kunst, heraf nogle enkelte der befinder sig på Uffizierne. Firenze kom dog for alvor ind i billedet i forhold til perspektivkunsten, der fortrinsvis var udvalgt med udgangspunkt i renæssancekunstnerne: Masaccio, Fra Angelico, Botticelli, Leonardo da Vinci og Michelangelo, samt de forskellige kunstnere til udvalgte gravmonumenter i Sante Croce. Hvis man i den sammenhæng skal nævne en enkelt ulempe ved at rejse med oldtidskundskab til Firenze, så må det være, at man på sådan en tur unægtelig ser meget lidt antik kunst eller spor fra antikken – til gengæld står man hver dag ansigt til ansigt med kunst og arkitektur i absolut verdensklasse!

Som en del af forberedelsen havde vi etableret et samarbejde med klassens dansklærer, der sammen med eleverne læste H.C. Andersens eventyr Metalsvinet, der tager udgangspunkt ved en bronzestatue af et vildsvin opstillet foran et marked i gaden Porta Rossa i Firenze. Fortællingen handler om en lille drengs eventyrlige oplevelser, mens han rider på metalsvinet gennem Firenze og ser de skønneste kunstværker. Eventyret er udgivet med udførlige og nyttige kommentarer til kunstværkerne af Ivan Z. Sørensen (Se litteraturlisten).

Når man så ankommer til Firenze, er det oplagt en af de første dage at lave et form for orienteringsløb, der kan få eleverne til at udforske byen på egen hånd og lære den at kende. Der er den helt klare fordel ved at rejse til Firenze frem for til storbyer som Athen og Rom, at byen er til at overskue, alle seværdighederne ligger i gåafstand fra hotellet, og byen virker som et trygt sted at have eleverne til at gå rundt. Som bilag til artiklen har vi vedlagt et bud på et sådant orienteringsløb, der inddrager både den historiske, litterære og naturvidenskabelige dimension af studieturen. Et alternativ til orienteringsløbet kunne være mod slutningen af studieturen at tage en halvdags gåtur til kirken San Miniato al Monte og Piazza Michelangelo, hvor man vandrer langs den gamle bymur og slutter med en flot udsigt over hele Firenze, hvor eleverne selv kan finde de seværdigheder, de har været forbi i løbet af studieturen (ruten er beskrevet som én af "fire turforslag ud af Firenze" i Politikens Visuelle guide til Firenze & Toscana).

“byen er til at overskue, alle seværdighederne ligger i gåafstand fra hotellet, og byen virker som et trygt sted at have eleverne til at gå rundt.”

I relation til kunstundervisningen i oldtidskundskab besøgte vi følgende seværdigheder: Uffizierne, Galleria dell' Accademia med bl.a. Michelangelos *David* og hans ufærdige slavefigurer, Bargello, der bl.a. rummer Donatellos *David* og Michelangelos *Bacchus*, Medici-kapellet ved San Lorenzo-kirken

med Michelangelos gravmæler for unge Mediciere, San Marco-klostret med munkeceller udsmykket med vægmalerier af Fra Angelico og hans elever, Sante Croce med bl.a. Galileis og Dantes gravmæler og endelig Brancacci-kapellet – kaldet Firences sextinske kapel – udsmykket af bl.a. Masaccio.

Udsigt over Firenze set fra San Miniato al Monte

Firenze har et flot naturvidenskabeligt museum, *Museo Galilei*, der som navnet antyder har fokus på Galileo Galilei, men også på den naturvidenskabelige forskning, som Medici-fyrsterne i århundredene efter Galilei foranstaltede i Firenze. Museet kan fint beses, som det er, med selv at gå rundt med en klasse, men museet tilbyder også guidede rundvisninger med engelsktalende guide med forskellige temaer for små penge. Museet vil være en fin afrunding af et forløb om verdensbilleder, som er obligatorisk i fysik på alle niveauer. En anden mulighed for et teknisk-naturvidenskabeligt indslag er et besøg på det private museum *Leonardo da Vinci Museum Activities*, hvor man kan se modeller af Leonardos maskiner og også prøve enkelte af dem. Hvis man har adgang til en bus, kan det anbefales at tage på besøg på *Museo Leonardiano* i Vinci i stedet. Busturen gennem de bakkede toscanske vinmarker giver et rigtig godt indtryk af Firenzes omegn, og hvis skolens alkoholpolitik tillader det, er et besøg på en vingård på vej hjem en dejlig adspredelse, og vinproduktion er jo trods alt et pragteksempel på anvendt naturvidenskab.

“ Hvis skolens alkoholpolitik tillader det, er et besøg på en vingård på vej hjem en dejlig adspredelse

Man bør også se på kupler i Firenze. Specielt Brunnelescis banebrydende kuppel på Santa Maria del Fiori (domkirken) er et studie værd. Hvis man hjemmefra har arbejdet med fysiske kræfter, og hvordan man får tunge stenstrukturer til at blive stående på trods af tyngdekraften, kan eleverne bringes til at forstå hvor banebrydende kuplen var i sin samtid. Lige inden afrejsen, kan man måske se den danskproducerede dokumentar *La Cupola* om bygningen af kuplen.

Flere steder under op- og nedstigningen i kuplen, kan man komme meget tæt på kuplen. Her er trappen placeret lige oven på det øverste af den indre kuppel.

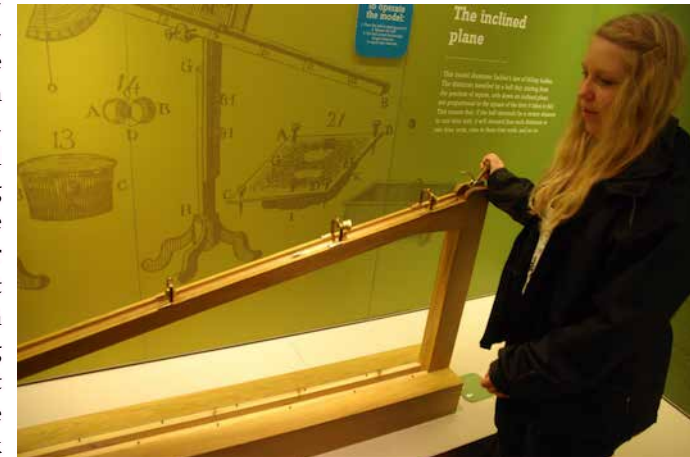
Flere steder under op- og nedstigningen i kuplen, kan man komme meget tæt på kuplen. Her er trappen placeret lige oven på det øverste af den indre kuppel.

Man kan komme op i kuplen og ud over den fantastiske udsigt ud over Firenze, er der under opstigningen flere steder lejlighed til at komme tæt på kuplen og se nærmere på designet.

Hvis man er til den mere nørdede astronomi, kan man se på Domkirkens meridianlinje samt de to solure på facaden af Santa Maria Novella-kirken. Hvis man vil i dybden med funktionerne af meridianlinjen og solurerne, skal det forberedes grundigt hjemmefra og vil nok kræve en naturvidenskabelig studieretning. Men et sjovt samarbejde med religion om, hvorfor det var vigtigt for kirken at kende den nøjagtige tid, vil være en klar mulighed.

Et af renessancens store nybrud var opfindelsen af centralperspektivet. Om der rent faktisk er tale om en genopdagelse af allerede kendte teknikker fra antikken, må stå lidt hen i det uvisse pga. de forholdsvis få levn, der findes fra antikken, der viser perspektivtegning.

Mange renaissancekunstnerne var, for at bruge et nutidsord, renessancemennesker, dvs. de havde en viden om og interesse for kunsten der rakte langt ind i matematikken, således at de også arbejdede med de geometriske argumenter og beviser for det centralperspektiv, de brugte som kunstnere. Derfor har man mulighed for at se på anvendt matematisk forskning, når man ser på udviklingen fra sengotikkens forsøg med rumlighed, som bare ikke helt virker endnu, over renessancens første rigtige forsøg med det perspektiviske korrekte billede, til barokkens mere svulmende trompe l'oeil maleri. Denne udvikling kan man se i Firenze, f.eks. i

Ud over at udstille gamle fysiske instrumenter, giver Galileimuseet også eleverne mulighed for selv at prøve modeller af bl.a. nogle af Galileis apparater. Her undersøges hvordan en kugle triller ned ad et skråplan.

Uffizierne, hvor man skal gøre sig den tjeneste at bruge lidt tid i de første rum med sengotikken, inden man haster videre til renessancemesterværkerne, for først at se hvordan perspektivet næsten virker lige inden renessancen. Herefter kan man rigtig påskønne renaissancekunstneres beherskelse af centralperspektivet i de følgende rum. På tilsvarende måde kan man under sine besøg i Firenzes kirker se samme udvikling. Sengotikkens næsten korrekte perspektiv kan bl.a. ses i Giotto's og Taddeo- og Agnolo Gaddis fresker i kapellerne til højre for alteret i Santa Croce-kirken. Det korrekte centralperspektiv ses f.eks. i Massaccios Treenighedsfresko modsat indgangen til Santa Maria Novella-kirken eller Filipino Lippis og Ghirlandaios freskocykler samme steds. Treenigheden er ikonisk i den forbindelse, idet den går for at være det ældst bevarede kunstværk med et korrekt centralperspektiv. Renaissancebyen Firenze har som ventet ikke megen barok, men den findes hist og her. Man kan finde kirker med barokinteriør og trompe l'oeil perspektivlofter. Finest i Ognisanti-kirken, men også Santa Maria del Carmine-kirken har et trompe l'oeil loft (kirken er den kirke, der rummer Brancaccikapellet). Eleverne vil få det bedste udbytte af og forståelse af perspektivets historie og udvikling, hvis man inden har brugt noget tid på at arbejde med emnet i matematik.

Af praktiske oplysninger kan nævnes, at det er vigtigt at bestille indgang for store grupper hjemmefra til stort set alle seværdighederne i Firenze, og da der typisk er mange andre på studietur i byen på samme tid, bør man bestille i ret god tid. De offentlige museer kan bestilles gennem *Polo Museale Fiorentino*, mens der er en selvstændig hjemmeside for Domkirken, Dommuseet og Dåbskapellet. Det kan overvejes, at lade rejsebureauet klare bestillingerne til skoleklasserne. Det er efter vores erfaring en del vanskeligere end at bestille til museerne i fx Rom. Specielt Brancacci- og Medici-kapellet kan rumme et beskedent antal personer ad gangen og Uffizierne og Academia har lange køer, der kan forkortes væsentligt ved forudbestilling. Det skal herudover bemærkes, at langt de fleste seværdigheder (inkl. kirkerne) kræver entré, så der skal opereres med et større entrébudget, end man normalt gør ved andre destinationer. Ved Brancacci-kapellet kan det anbefales at leje små tablets med dertilhørende hovedtelefoner til hele gruppen. Med dem kan eleverne i ro og mag sidde og kigge på kapellets udsmykning, klikke på et udsnit af udsmykningen på deres tablet og så høre en forklaring dertil. Det var et hit hos eleverne, der følte, at de havde fået meget ud af besøget på den måde.

Litteratur:

Ivan Z. Sørensen: *Inden turen går til Firenze*, DanskLærerforeningen 1993.

Ivan Z. Sørensen: *H.C. Andersen i Firenze – Metalsvinet, introduceret og kommenteret af Ivan Z. Sørensen*, 2005. (Artiklen kan downloadet elektronisk på siden: http://www.academia.edu/5668980/H.C._Andersen_i_Firenze_METALSVINET)

Dokumentaren *La Cupola* kan ses fra hjemmesiden: www.firenzekuplen.dk

Da de fleste indendørs fornøjelser koster entré i Firenze, bør man nok sørge for kun at få eller ingen indendørs seværdigheder er på listen, når man designer sit orienteringsløb.

Orienteringsløb i Firenze

Forventet tidsforbrug: Ca 2½ time.

Dette løb begynder med en kirke: San Lorenzo (Se kortet, hvor der står Laurentian Library), hvor den berømte geolog, anatom og teolog Niels Steensens grav er. Da Niels Steensen er saligkåret (trinnet på vej til at blive helgen), har hans grav sin særlige indgang (bagerst i højre side, hvis man står og ser på facaden af kirken). Find denne grav, som er Post 1, og afskriv de første linjer af inskriptionen, der begynder med Nicolai Stenonis. I kan også placere en seddel med et ønske på hans grav – måske I er heldige at få det opfyldt

Post 2 ligger i Via Sant' Antonino. Find hus nr. 11, der også kaldes Palazzo Viviani. Huset har tilhørt Galileis elev Vincenzo Viviani. Den store indskrift og reliefferne på facaden omhandler hans læremester Galilei. Se godt på reliefferne over døren og prøv at give et bud på, hvilke af Galileis opfindelser/arbejder, der er illustreret på de to relieffer.

Post 3 er foran kirken Santa Maria Novella (Find Piazza Santa Maria Novella). Her skal I beskrive de genstande og dekorationer på kirkens facade, der har tilknytning til astronomi. Herefter begiver I jer ned mod Piazza della Signoria.

Inden I ankommer til pladsen, skal I stoppe ved Post 4: Via Porta Rossa. Foran Loggia del Mercato Nuovo (et marked) finder I H.C. Andersens "Metalsvin". Opgaven går ud på, at få taget et gruppebillede med alle gruppens medlemmer foran Metalsvinet.

Gå nu videre ind på Piazza della Signoria. Til venstre foran Palazzo Vecchio finder I post 5, der er en mindeplade i flisebelægningen til minde om Savonarola, der blev henrettet på dette sted. Tag et billede af mindepladen. Ikke langt derfra – ligeledes foran Palazzo Vecchio - finder I post 6, som er Marzocco – Løven med Firences byvåben i favnen. I skal nu tage et billede, hvor I markerer jeres "underkastelse" eller "overgivelse" til denne dejlige by. NB: I kan nok ikke ligesom Firences fjender få tilladelse til at kysse Marzocco, men så må I være fantasifulde på anden vis!

Gå nu hen over Ponte Vecchio til post 7, hvor I skal beskrive facaden på Galileis hus i Costa di San Giorgio nr. 19.

Og så tilbage over Arno via Ponte alle Grazie. Pladsen foran Santa Croce er post 8, hvor I skal prøve at vurdere vandstanden ved den store oversvømmelse i 1966 (Ledetråd: Find en inskription på et hus placeret ved et af pladsens hjørner).

Post 9 er på Piazza SS. Annunziata. Find det gamle børnehjem (Spedale degli Innocenti), som er designet af Brunelleschi. Gå ind mellem søjlerne i loggiaen og find døren med hjulet, som forældre kunne bruge til at aflevere deres børn på en anonym måde ved børnehjemmet. Tag et billede af det.

Den sidste opgave er at finde os ved post 10, som er et passende sted på pladsen.

PS: Husk at tage noter og billeder undervejs.

God fornøjelse.

1. Dit navn, beskæftigelse og ansættelsessted:

Brian Bo Jensen; cand. mag. i litt.vid., latin og oldtidskundskab; adjunkt og underviser i dansk, old og latin på Nordfyns gymnasium.

2. Destination:

Berlin i efteråret 2011

3. Rejsefag og/eller emne for studieturen:

Overskriften var "Tyskland i det 20. århundrede", og ud over old var fagene historie og samfundsfag (studieretningsfag).

De lidt pudsige omstændigheder for oldtidskundskab var, at rejsen lå i begyndelsen af 3.g, og eleverne havde haft faget i 2.g, men der var ingen af klassens andre lærere, der kunne rejse med dem (den samme lærer havde klassen til samfundsfag og historie), så old var sådan set bare et suppleringsfag, som eleverne havde været til eksamen i. Planen for olds vedkommende var derfor at bidrage til det overordnede emne med nogle aspekter, som eleverne – det var i alt fald intentionen – kunne få et personligt udbytte af, nemlig arkitektur og museologi. Førstnævnte blev tilrettelagt som en skattejagt; på baggrund af en gennemgang af den græske og romerske arkitektur skulle eleverne i grupper finde så mange elementer fra klassiske arkitekturstil blandt bygningerne på Unter den Linden. (Der var naturligvis en præmie til den gruppe, der fandt flest.) Museologi blev koblet til overskriften for rejsen, idet de store antiksamlinger i Berlin blev grundlagt omkring forrige århundredeskift som en del af den tyske kejsers ambitioner om, at Tysklands museer skulle kunne måle sig med samlingerne i London og Paris, og efter besøget på Pergamon Museum og Neues Museum skulle eleverne – igen i grupper – skriftligt beskrive museet kort, redegøre for udstillingens præsentation og vurdere museet. (De andre museer, der blev inddraget i de andre fag, skulle også indgå i den lille opgave.)

4. Bedste seværdighed på destinationen:

Pergamon Museum er et must! Pergamon-alteret er et bjergtagende syn, og selv de mest uengagerede elever bliver pludselig nysgerrige, men jeg vil også varmt anbefale Neues Museum, fordi museet efter ødelæggelserne under Anden Verdenskrig ikke er genopført, men nænsomt restaureret, så bygningen i sig selv bliver et museum, og ud over den imponerende ægyptiske samling huser museet også en udstilling om Heinrich Schliemann og hans udgravninger, ligesom græsk mytologi indgår i billedudsmykningerne af de forskellige sale og græsk arkitektur i bygestilen.

5. Bedste rejsetip:

Bestil tid på museerne hjemmefra! Det kan lyde banalt, men det var min første studietur, og naivt troede jeg, at man kunne gå lige ind, for det er meget nemt at besøge museerne privat, men det bliver meget nemmere med en gruppe elever, hvis man har reserveret tid hjemmefra.

6. Bedste idé til en elevaktiverende opgave på et arkæologisk site eller et museum:

Udover ovennævnte opgaver ville elevoplæg om nyklassicistiske bygninger i Berlin være oplagt som perspektivering på et arkitekturforløb.

- 1. Alte Bibliothek, Bebelplatz.** Bygget under Frederik den Store som kongeligt bibliotek 1775-1780: NUTRIMENTUM SPIRITUS - Næring til sind og sjæl, "Åndelig føde".
- 2. Hochschule für die Bildende Künste, Kunstakademiet.** Hardenbergstrasse 33. Bygget 1898-1902 ERUDIENDAE ARTIBUS IUVENTUTI - Til ungdommen og dens kunstuddannelse /uddannelse i kunst.
- 3. Deutsche Staatsoper eller Staatsoper Unter den Linden.** Opført under Frederik den Store som privat operahus: FRIDERICVS REX APOLLINI ET MVSIS (hanc aedificationem consecravit) MDCCXLIII - Kong Frederik (indviede denne bygning) til Apollon og Muserne 1743.
- 4. Altes Museum am Lustgarten.** FRIDERICVS GVILHELMVS III STVDIO ANTIQVITATIS OMNIGENAE ET ARTIVM LIBERALIVM MVSEVM CONSTITVIT MDCCCXXVIII - Friedrich Wilhelm III byggede dette museum i 1828 til studiet af alle aspekter af antikken og til studiet af de frie kunstarter.
- 5. St. Hedwigs-Kathedrale.** Bygget under Frederik den Store til den katolske menighed i Berlin, indviet 1. november 1773: FEDERICI REGIS CLEMENTIAE MONUMENTUM S(anctae) HEDWIGI S(acrum) A.M. QUIRINUS S(anctae) R(omanae) E(cclesiae) CARD(inalis) SUO AERE PERFECIT - Til minde om Kong Frederiks storsind fuldførte A(ngelo) M(aria) Quirinus, kardinal ved den hellige romerske kirke, for egne midler denne bygning indviet til den hellige Hedwig.
- 6. Neues Museum.** Bygget 1843-1855 under Frederik Wilhelm II og Frederik Wilhelm IV: Vestfacaden: ARTEM NON ODI NISI IGNARUS - Kun den uvidende hader kunsten.
- 7. Neues Museum.** Øst- og hovedfacaden: MUSEUM A PATRE BEATISSIMO CONDITUM AMPLIAVIT FILIUS MDCCCLV - Sønnen udvidede i 1855 det museum, der var grundlagt af hans salige far.
- 8. Theater des Westens, Kantstrasse Berlin.** Bygget 1895-96 af Bernhard Sehring: HANC DOMVM ARTIS COLENDAE CAVSA CONDIDIT. ANNO MDCCCLXXXVI BERNHARD SEHRING - Bernhard Sehring byggede i 1896 dette hus til dyrkelsen af kunst og kultur.
- 9. Cafe Via Nova, Revaler Strasse - ved Warschauer Strasse:** DONEC ERIS FELIX, MULTOS NUMERABIS AMICOS TEMPORA SI FUERINT NUBILA, SOLUS ERIS (Ovid Tristia I 9, 5-6) - Når du har held og succes, kan du tælle masser af venner. Men så snart himlen bliver grå, da har du bare dig selv.

“ Her er der tale om det største romerske badeanlæg nord for Alperne

RHINLANDET OG DETS ROMERSKE ARV

af Flemming Borg Nielsen

I efteråret 2013 havde jeg den fornøjelse at blive sat til at arrangere en studietur for en gruppe bestående af folk med særlig interesse for de humanistiske fag. De to fag, der var i spil, var hhv. historie og oldtidskundskab, og jeg og de to øvrige arrangører satte os i første omgang til at planlægge en tur til det oplagte rejsemål Rom. Det viste sig dog hurtigt, at dette ville blive for dyrt, og i stedet opstod en lidt alternativ idé: Rheinland-Pfalz.

Området var som bekendt en del af Romerriget, og adskillige historisk betydningsfulde personer har levet der, bl.a. Konstantin den Store, Gutenberg, Martin Luther og Karl Marx. Vores idé var derfor at tage ned og kigge på, hvad områdets romerske fortid har betydet for regionens senere historie. Tanken var, at det ville være et godt emne for en frivillig tur, og nu, hvor jeg har prøvet at gennemføre turen, vil jeg også mene, at man uden problemer ville kunne genbruge den som almindelig studietur for en 2.g-klasse.

Planen var, at vi med base i Trier ville tage ud for at besøge områdets tre andre væsentlige byer: Aachen, Mainz og Worms. Det var desværre ikke praktisk muligt at skaffe overnatningsmuligheder i Trier, så vi endte med at bo i Worms, hvilket betød, at Aachen måtte udgå af programmet, da afstanden mellem de to byer er for stor. Eftersom Worms er den mindste (og mindst interessante set med de klassiske fags briller) af de tre byer, vil jeg dog i tilfælde af en gentagelse af turen igen forsøge at finde logi i enten Trier eller Mainz.

Rejsen derved foregik med nattoget fra København til Frankfurt og derefter med lokaltog fra Frankfurt til Worms. Man kunne ligeså godt flyve til enten Frankfurt eller Luxembourg, men da

der var tale om en frivillig tur, var vi opsatte på at holde prisen på et minimum. Det lykkedes os at gennemføre turen for 3.200 kr. per mand.

Vi tog afsted med nattoget lørdag aften og var således fremme i Worms søndag formiddag. Søndagen blev derfor brugt i Worms, hvor vi først var på det lokale bymuseum, der var et lettere gammeldags museum, men som dog fik formidlet byens historie fra romertiden via det kejserlige elektorat til sønderbombningen af byen under 2. Verdenskrig. Dette fungerede godt som en introduktion til regionens historie. Derefter var vi på byvandring i byen, hvor vi bl.a. besøgte domkirken, den jødiske kirkegård (som går helt tilbage til før pogromerne i 1096), samt stedet hvor Martin Luther proklamerede ”Her står jeg, jeg kan ikke andet, Gud hjælpe mig, amen”.

Om mandagen havde vi lejet en bus, der skulle køre os til Trier. I modsætning til Worms, som primært giver noget til historielæreren, er Trier en mere klassisk by. Under sit romerske navn Augusta Treverorum fungerede byen som Konstantin den Stores hovedstad, da han tiltrådte som juniorkejser i år 306. Af denne grund har Konstantin opført en række imponerende bygningsværker, som stadig findes i byen den dag i dag, og flere af disse er på UNESCOs Verdensarvsliste. Vi startede turen rundt i byen ved den imponerende byport Porta Nigra, som man kan komme op i. Den giver et fint vue over byen, og man får allerede her en idé om byens betydning i romertiden.

Derefter var det tid til frokost, og som klassiker på besøg i Trier er der eet sted, man er nødt til at

“ I modsætning til Worms, som primært giver noget til historielæreren, er Trier en mere klassisk by.

besøge: ”Restaurant Zum Domstein”. Denne restaurant i det centrale Trier serverer retter efter Apicius’ kogebog, og det er bestemt en oplevelse. Prisen er pebret, og man skal bestille plads i forvejen, hvis man kommer med en gruppe.

Næste stop var de romerske bade i byen – eller ”Kaiserthermen”, som de kaldes. Her er der tale om det største romerske badeanlæg nord for Alperne, og især de underjordiske gangarealer er imponerende. Vi havde en lokal guide til at vise os rundt, hvilket var en stor succes, især fordi der var tale om en pensioneret arkæologiprofessor fra University of Arkansas. Guider kan bookes gennem det lokale turistbureau i Trier, hvilket ikke er voldsomt dyrt. Man kan evt. bede om at få Dr. Hans-Joachim Kann som guide.

Efter et kort stop ved Karl Marx’ fødehus sluttede vi dagen af med at besøge den imponerende Konstantinbasilika (også kendt som Aula Palatina). Der er tale om den bedst bevarede basilika fra Antikken, og den fungerer i dag som kirke. På dette tidspunkt var folk dog trætte, og basilikaen fik ikke helt den

opmærksomhed, den fortjener. Igen har vi her et argument for, at det ville være bedre at benytte Trier som base, så man kan dele byens seværdigheder ud på to dage. Vi nåede f.eks. ikke at besøge det romerske amfiteater lidt uden for centrum.

Tirsdag gik turen så til regionens største by og hovedstad, Mainz. Her besøgte vi Landesmuseum, der er en slags hovedmuseum for hele Rheinland-Pfalz, og som derfor har en imponerende samling af romerske genstande, bl.a. en hel triumfbue.

Derefter gik turen til Gutenberg-museet, hvor man kan få demonstreret, hvordan trykpressen virker, og derudover besøgte vi domkirken i Mainz og den mindre kirke, Stephanskirche, der er berømt for at indeholde ni glasmosaikvinduer skabt af Marc Chagall. Dagen sluttede vi af med at besøge det romerske amfiteater i Mainz, hvilket i den

grad var en skuffelse. Man har nærmest bygget en togstation ind i teatret, og der er meget lidt tilbage af det, så selvom guidebøgerne lovpriser dette teater, behøver man ikke at afsætte tid til at besøge det.

Vores sidste dag blev brugt i Worms. Byen slår sig stort op på at være åstedet for Richard Wagners "Niebelungens Ring", så derfor har Niebelungen Stadt Worms (som byen officielt kalder sig selv) et Niebelungenmuseum. Dette er en poppet gennemgang af myten bag Wagners opera og ganske underholdende, men det giver lidt mere fornemmelsen af en tur i Tivoli end en tur på museum. Resten af dagen var afsat til fri leg og shopping i byen, inden vi tog

toget til Frankfurt for at fange nattoget til

København, hvor vi ankom torsdag ved

middagstid.

“*Det romerske amfiteater i Mainz, hvilket i den grad var en skuffelse.*”

Der var deltageroplæg fra alle deltagere om de forskellige sites, og alt i alt var det en god tur, og jeg kan som nævnt godt forestille mig, at den kunne laves om til en 2.g-studietur. I det tilfælde bør man dog overveje, hvordan man kan indarbejde den i et forløb i oldtidskundskab. Jeg havde som forberedelse til turen udleveret uddrag af Eusebius' Konstantin-biografi til deltagerne, for at de kunne få en idé om, hvilken rolle Konstantin traditionelt har fået i kristen selvforståelse, men da der var tale om en frivillig tur uden et egentligt undervisningsforløb op til, var det ikke alle, der havde fået kigget på det, og det ville nok også være i randområdet af, hvad vi normalt beskæftiger os med i oldtidskundskab.

Hvis jeg derfor skulle foretage en studietur til Rheinland-Pfalz med en 2.g-klasse i oldtidskundskab, ville jeg benytte turen som delelement i to forskellige forløb: Delvist som en del af et forløb om romersk litteratur, hvor området og dets historie ville kunne indgå som en øjenåbner for den romerske kulturs udbredelse og historiske indflydelse, og delvist som en del af et arkitekturforløb, hvor både Porta Nigra, Aula Palatina, Kaiserthermen, Amfiteatret i Trier og Triumfbuen i Mainz kunne bruges som eksemplificeringer af romersk arkitektur.

“*Dette er en poppet gennemgang af myten bag Wagners opera og ganske underholdende, men det giver lidt mere fornemmelsen af en tur i Tivoli end en tur på museum.*”

Da jeg selv kun har haft fornøjelsen af at undervise i AP-latin, vil jeg afholde mig fra at spekulere i, om turen ville kunne være relevant for et rigtigt latinhold eller en klassikerstudieretning. Samarbejdet med historie giver fin mening, og jeg vil heller ikke afvise, at man ville kunne gennemføre turen i samarbejde med tysk.

Under alle omstændigheder vil der nok på en sådan tur komme et vist historisk fokus, eftersom den oplagte kobling til antikken er, hvordan arven fra Romerriget har påvirket regionens historie. Dette ligger dog på sin vis også inden for oldtidskundskabs fagområde, da denne historiske tilgang giver deltagerne en sjælden set forståelse af, hvordan antikken eftertrykkeligt har sat sig spor i den vesteuropæiske historie og kultur.

Et nyttigt værktøj til forberedelsen af en tur til Rheinland-Pfalz med dette fokus er Joachim von Elbes bog "Roman Germany" fra 1977 (udgivet af Verlag Philipp von Zabern i Mainz). Denne bog indeholder oplysninger om alle romerske seværdigheder og museer i Tyskland. Museumsdelen af bogen er ganske vist forældet, men mange af museerne eksisterer stadig, og de forskellige levn fra den romerske æra i Tyskland ligger der under alle omstændigheder endnu.

Den tidligere omtalte Hans-Joachim Kann har også sammen med Frankie Sue Kann skrevet "Guidebook Trier" (udgivet af Verlag Michael Weyand i Trier i 2009). Denne bog indeholder en kort introduktion til de vigtigste seværdigheder i Trier samt et nyttigt kort, men der er ikke tale om en større akademisk udredning. Ikke desto mindre var den god at have med, og jeg antager, at den vil være endnu bedre at have med, hvis det kan lykkes at skaffe overnatningsmuligheder i Trier frem for Worms.

Jeg giver Rheinland-Pfalz min varmeste anbefaling, men jeg forstår udmærket, hvis nogle vil mene, at det ikke helt kan måle sig med Rom eller Athen.

1. Dit navn, beskæftigelse og ansættelsessted

Elisabeth Nedergaard, lektor i Almen Sprogforståelse, græsk, latin og oldtidskundskab samt Almen Studieforbereelse, Nørresundby Gymnasium & HF.

2. Destination

Athen med 2t

3. Rejsefag og/eller emne for studieturen

Almen Studieforbereelse, samfundsfag og oldtidskundskab samt matematik (hvor matematiklæreren ikke var med på rejsen, men havde deltaget i forberedelserne til rejsen). Samfundsfagslæreren var også klassens naturgeografilærer, hvad vi alle nød godt af undervejs.

4. Bedste seværdighed på destinationen

Åh, det var jo godt alt sammen! Det, der var særligt godt med hensyn til Almen Studieforbereelse var, at vi ved hver enkelt aktivitet havde afsat tid til at tale med eleverne om, hvilke materialer og metoder de havde brugt i deres indhøstning af viden, hvilke overordnede teorier, der lå bag, og om troværdigheden af den indhøstede viden. Kan man stole på, hvad oldtidskundskabslæreren siger? Hvor har oldtidskundskabslæreren sin viden fra? Hvordan publiceres resultater fra udgravninger og forskning? Hvilke metoder bruger man til at datere de fund, man gør i udgravninger i Grækenland? Der var desuden hver dag sat tid af til, at eleverne skulle føre logbog over dagens arbejde, metoder og resultater. Koblingen mellem det antikke Grækenland i oldtidskundskab og det moderne Grækenland i samfundsfag fungerede perfekt.

Mandag:

- Kerameikos: Gruppearbejde om Perikles' gravtale, 2 elevoplæg i oldtidskundskab om gravmæler (1,5 lekt. ol, 0,5 lekt. sa, 10 min. pause).
- Agorá: Fælles orienteringsløb med 2u (en lektion ol og en lektion sa, 10 min. pause), se nærmere nedenfor.
- Hadrians bibliotek og det romerske agorá (1,5 lektion ol)
- 1 arb. selv- lektion til forberedelse af spørgeskemaundersøgelse om internetdemokrati; 0,5 arb. selv-lektion skal bruges på nedskrivning af dagens arbejde, metoder og resultater.

Tirsdag:

- Athens Akropolis incl. sydsiden med Dionysosteatret (2 lekt. ol, 1 lekt. matematik, 1 ol elevoplæg)
- Akropolismuseet (2 lekt. ol, 4 ol elevoplæg).
- 0,5 arb. selv-lektion til nedskrivning af dagens arbejde, metoder og resultater.

Onsdag:

- Pnyx: Demokratiets vugge (0,5 lekt ol, 1,5 lekt. sa, 2 sa elevoplæg).
- Besøg på Det Danske Institut : Oplæg om det moderne Grækenland ved ambassadør Tom Nørring (sammen med klasse fra Herlev Gymnasium), rundvisning på instituttet (1,5 lekt sa).
- Spørgeskemaundersøgelse om internetdemokrati (1,5 lekt. sa)
- 0,5 arb. selv-lektion til nedskrivning af dagens arbejde, metoder og resultater.

Torsdag:

- Frit formiddagsprogram
- Besøg i den neoklassicisme bygningstrilogi af brødrene Hansen på Panepistimiou-gaden (1 lekt. ol)
- Nationalmuseet, 1 lekt. ol, 1 lekt. ma, 1 arb. selv-lektion med opgaver, 3 ol elevoplæg).
- 0,5 arb. selv-lektion til nedskrivning af dagens arbejde, metoder og resultater

Fredag:

- 1,5 arb. selv-lektioner blev i løbet af hjemrejsen brugt til efterbearbejdelse af bl.a. resultaterne fra spørgeskemaundersøgelsen med henblik på den endelige projektrapport.

5. Bedste rejsetip

Vær åben for ændringer i programmet. Ovenstående er programmet, som vi havde planlagt det hjemmefra. Vi kom ned til dage med massive demonstrationer, som gjorde, at Nationalmuseet var lukket, men eleverne holdt deres oplæg på trappen og vi fik så til gengæld mulighed for at se Kyklademuseet, som var fint som erstatning. Eleverne var særligt glade for Kerameikos, hvor træerne stod med modne appelsiner og virkede som et fredeligt åndehul i den ellers buldrende storby. Det Danske Institut i Athen var til enorm hjælp i forbindelse med rejsen, og forelæsningen med ambassadøren var et scoop. Man skal være opmærksom på, at grækerne ikke er ret glade for at besvare spørgeskemaundersøgelser, som de opfatter som risikofyldte. Selvom vores elever havde præsentationsark med på både græsk og engelsk, sagde mange

Elisabeth Nedergaard fotograferet af en af eleverne fra 2t på Athens Akropolis. Fagter forbereder indlæringen...

nej til at deltage. Grækerne er bryder sig generelt ikke om at give politiske oplysninger om sig selv til fremmede.

Et godt råd til rejseplanlægningen er at holde sig fra Hotel Aristoteles på Acharnon-gaden nær Omonia-pladsen. Vore elever blev løbende frarøvet både pas og penge, og der gik megen tid på den lokale politistation. Og så var der vækkelus på oldlærerens værelse:-
Bo et andet sted, hvor eleverne trygt kan komme hjem om aftenen, og sørg for, at de er hjemme senest kl. 24. Eleverne må aldrig færdes alene. Den yngre kvindelige kollega fra u-klassen blev bestjålet i fuldt dagslys, fordi hun gik alene.

6. Bedste idé til en elevaktiverende opgave på et arkæologisk site eller et museum

På Akropolis havde klassen præfabrikerede transparenter i flere størrelser med det gyldne snit med fra matematikundervisningen og gik selv på opdagelse efter gyldne målforhold. Transparenterne kunne også anvendes på vaser og skulptur på museerne. Og så var orienteringsløbet på Agora en stor gevinst frem for en almindelig rundvisning.

Symbolisk fremstilling af enheden mellem Athen og Rom, brystpanser fra statue af Hadrian, Agora: Man ser nederst på panseret Romulus og Remus, der dier ved den romerske ulv, herpå står Athene med ugle og slange omgivet af to vingede sejrsgudinder: "Sammen er vi stærke"
(foto: Elisabeth Nedergaard 20.3. 2011).

ORIENTERINGSLØB PÅ ATHENS AGORÁ.

Athens Agorá er lige som Forum Romanum et vanskeligt område at gå til. Mange af bygningerne i området var virkelig betydningsfulde i oldtidens Athen og bygget om flere gange. Nu er de - bortset fra Hefaistostemplet – kun bevaret højest i knæhøjde. Det skyldes bl.a., at området har været fuldstændigt overbygget, indtil det blev frilagt ved de amerikanske udgravninger i 1900-tallet. Fundene i museet er til gengæld både velbevarede og unikke og ekstremt betydningsfulde for forståelsen af Athens udvikling, demokratiets funktion og historiske begivenheder som fx retssagen mod Sokrates og dødsstraf ved skarntydesaft.

Det umulige i at vise to klasser rundt samtidigt i det komplicerede område og på museet satte skub i de innovative ideer og tanken om et orienteringsløb for eleverne i grupper. Jeg udviklede orienteringsløbet til vores besøg på Agorá med 2t og 2u (se programmet ovenfor). Det viste sig ved ankomsten til Athen, at vi ikke kunne komme ind om mandagen som oprindeligt planlagt, og det var sådan set godt nok, for alle montrene havde fået nye numre i forhold til den guide, jeg havde planlagt løbet efter hjemmefra! Det nåede vi febrisk at rette i en frokostpause før premieren på løbet. Premieren var særdeles succesfuld.

I 2011, da Anders Jensen og jeg havde ophold på Det Danske Institut i Athen i en måned for at færdiggøre vores lærebog i Almen Sprogforståelse, blev der også tid til en revision af orienteringsløbet og afklaring af nogle af de spørgsmål, jeg selv havde haft til området, via samtale med flere forskere på stedet. Der skulle således være god troværdighed bag oplysningerne i materialet.

Løbet består af 14 opgaver til eleverne. Hver opgave udleveres på et separat ark og dækker en bestemt tidsperiode. Opgaverne dækker tidsperioderne fra mykensk til byzantinsk tid. Holdene begynder i forskellige perioder, men når i løbet af orienteringsløbet samtlige tidsperioder igennem.

For hver tidsperiode er der en person fra tiden, der henvender sig til eleverne og fortæller lidt om Agorá i den pågældende periode. Personen beder derefter eleverne finde svar på et bestemt spørgsmål et sted enten ude i området eller inde på museet. Eleverne skal have deres svar kontrolleret af lærerne, der har taget opstilling i solen et centralt sted i området (husk vand og en lille madforsyning, det tager tid!). Når en opgave er tilfredsstillende besvaret, får holdet næste opgave udleveret. Er en opgave ikke besvaret tilfredsstillende, sendes holdet tilbage igen for at finde det rigtige svar – måske med et lille hint til, hvad de skal kigge efter. Der er facitlister til lærerne til samtlige opgaver. Det hold, der kommer hurtigst og bedst igennem samtlige opgaver, har vundet orienteringsløbet og bør præmieres med en lille præmie. For at få indlæringen til for alvor at bundfælde sig, er det en god idé at tage spørgsmålene op igen i en undervisningstime efter hjemkomsten.

Det er planen, at orienteringsløbet skal udgives til glæde for alle, der skal på studietur med klasser til Athen. Før det sker, kan man bede om at få et eksemplar af instruks, opgaver, kort og lærerark og ved henvendelse til Elisabeth Nedergaard på adressen ene@nghf.dk

HALIKARNASSOS OG TYRKIETS VESTKYST MED 2M OLD

Korsridderborgen i Bodrum

af Mette Lindemann Pedersen, Favrskov gymnasium

Oldtidskundskab og rejsemål som Athen eller Rom plejer at gå hånd i hånd, og undertegnede har da også med stor succes gennemført adskillige studieture til Athen og omegn. Men i skoleåret 2012-13 fik jeg og min religionskollega lyst til at søge nye græsange længere østpå, og valget faldt hurtigt på den tyrkiske by Bodrum (det antikke Halikarnassos). Da Halikarnassos både har været under persisk, græsk og romersk herredømme, og da det moderne Tyrkiet gav mulighed for at udforske islam såvel som den tidlige kristendom ved at gå i Paulus' fodspor, syntes det at være en oplagt destination for en studietur i fagene oldtidskundskab og religion.

Studieturen er hos os placeret i foråret i 2g og er ikke en AT-tur. Den kan være en studieretningstur, hvis kabalen kan gå op, men ellers har andre fag som fx oldtidskundskab og religion mulighed for at byde ind på turen. Derfor skulle denne tur hverken have fokus på AT-faglige mål eller på studieretningssamarbejde, og vi kunne således koncentrere os om at få de to fag i spil, hver for sig og sammen.

Planlægningsarbejdet kunne nu gå i gang, og det viste sig hurtigt, at den største udfordring ved en studietur til et lidt utraditionelt rejsemål ikke overraskende lå i planlægningsfasen. Prisen på en studietur må hos os maksimalt beløbe sig til 4000 kr., i nogle tilfælde 4500 kr., hvilket udelukkede os fra at bestille en færdigpakket tur hos et af de traditionelle bureauer. Nogle bureauer havde slet ikke rejser til denne destination, andre havde for høje priser eller imødekom ikke vores ønsker. Fx kunne det have ladet sig gøre at booke en pakkerejse hos Tyrkiet Eksperten, men det var under forudsætning af, at vi skulle bo ude i en af "badebyerne" i nærheden af Bodrum. Det ville i vores øjne sende et forkert signal, så derfor blev løsningen at arrangere turen selv. Efter mange mails, telefonopkald og ikke mindst mange sproglige

udfordringer, begyndte turen at tage form: Rutefly København-Istanbul-Bodrum, overnatning på en lille "pansiyon" i centrum af Bodrum og en række udflugter, booket gennem et lokalt bureau i Bodrum. Pga. flytiderne havde vi en hel uge, hvilket gav os god tid til at udforske et stort område af den tyrkiske vestkyst.

Studieturen blev afviklet fra d. 1-8. april 2013 og levede helt op til vores forventninger. Halikarnassos viste sig at være et ideelt rejsemål for en studietur i oldtidskundskab, fordi det kunne vise eleverne udbredelsen af den antikke verden; at old ikke kun er Athen og Rom, og at de faktisk vader rundt i antikken, også når de ligger på sol sengen i Tyrkiet (hvor man endda kan være heldig at finde potteskår!).

“Korsridderborgen, der udover at være et pragteksempel på brugen af spolia også rummer et fantastisk museum for undervandsarkæologi.

Programmet indeholdt selvfølgelig aktiviteter i selve Halikarnassos: Besøg på mausoleet, det antikke teater og endelig Korsridderborgen, der udover at være et pragteksempel på brugen af spolia også rummer et fantastisk

museum for undervandsarkæologi. Meget af udgravningsarbejdet i Halikarnassos har jo været på danske hænder, men desværre var der ikke danske arkæologer på mausoleet eller borgen i den periode, vi var på besøg. Dog blev vi gennem Syddansk Universitet henvist til arkæologen Bahadır Berkaya, der er tilknyttet Museet for Undervandsarkæologi. Udover de vigtigste sights i Halikarnassos havde vi programlagt flere udflugter, bl.a. til Ephesus og til Euromos, Didyma og Priene. Især Apollontemplet i Didyma gjorde pga. sin størrelse og bevaringstilstand et stort indtryk på eleverne, mens Ephesus og Priene gav dem indtryk af en antik by i sin helhed. Disse programpunkter hang godt sammen med den daglige undervisning, da vi forud for turen lige havde haft et arkitekturforløb, hvor kernestof som Parthenon og Erechteion blev udvidet med Mausoleet i Halikarnassos, Apollontemplet i Didyma, Athenetemplet i Priene, Artemistemplet i Ephesus og Zeustemplet i Euromos.

ZEUSTEMPLET I EUROMOS

Området omkring Halikarnassos er et antikt tag-selv-bord, så selv om vi havde en hel uge, måtte der sorteres fra. Vi overvejede fx også at tage til Milet, ligesom vi overvejede at bruge en dag på at sejle til den græske ø Kos for at besøge Asklepioshelligdommen. Men i sidste ende valgte vi at "nøjes" med Ephesus, Didyma, Euromos og Priene, fordi der også skulle være plads til, at indtrykkene kunne sætte sig hos eleverne. Selvom oldlærerens antikbegejstring ingen ende vil tage, og selvom min ruinrus helt sikkert smitter af på eleverne, har jeg nemlig på tidligere studieture måttet sande, at elevernes begejstring ikke holder så længe som min, - så derfor sorterede vi altså Milet og Kos fra og krydrede i stedet programmet med en heldagstur på vandet i Bodrums bugter, en jeep-safari til de omkringliggende landsbyer og en tur til naturfænomenet Pamukkale.

Zeustemplet i Euromos

Desuden vekslede de old-faglige ting med religionsfaglige inputs, der bl.a. bød på et besøg i en af Bodrums moskéer, hvor den lokale imam tog imod og på fornemste vis mødte eleverne i øjenhøjde – det hele endda live-transmitteret på tyrkisk lokal-tv!

“Området omkring Halikarnassos er et antikt tag-selv-bord. For at give eleverne ejerskab over studieturen havde vi også gjort os en del overvejelser om elevinvolverende aktiviteter undervejs. Det indebar fx, at eleverne gruppevis havde fået tildelt et emne eller et område, som de efterfølgende skulle holde oplæg om in situ. Desuden var der arrangeret byvandring i Bodrum den første dag, hvor eleverne på egen hånd skulle orientere sig i byen og løse nogle opgaver. Bl.a. skulle de besøge det antikke teater og skyde en videosekvens af Medea, som de selv skulle opføre (Medea var læst i undervisningen). For at målrette og kvalificere besøget på Korsridderborgen og dets Museum for Undervandsarkæologi blev eleverne også sendt på ”museumsløb”, hvor de fx skulle beskrive skibsvrag og vaseformer, og hvor de selv skulle på jagt efter genanvendte materialer fra Mausoleet.

Alt i alt gik rejsemål og fag altså op i en højere enhed, og jeg kan kun anbefale andre at kaste sig over det vestlige Tyrkiet. Imidlertid involverede det noget ekstra arbejde, i hvert fald for os, da vi selv skulle skabe kontakterne og arrangere både fly, overnatning og udflugter. Til gengæld gav det en stor frihed, at vi kunne skræddersy turen, så den fik et passende old- og religionsfagligt indhold. For eleverne betød det, at de fik mulighed for at opleve noget andet end de traditionelle studieture, som hos os oftest går til europæiske storbyer, og at de samtidig fik øjnene op for, at Tyrkiet er meget mere end strand og sol.

Alt i alt gik rejsemål og fag altså op i en højere enhed, og jeg kan kun anbefale andre at kaste sig over det vestlige Tyrkiet. Imidlertid involverede det noget ekstra arbejde, i hvert fald for os, da vi selv skulle skabe kontakterne og arrangere både fly, overnatning og udflugter. Til gengæld gav det en stor frihed, at vi kunne skræddersy turen, så den fik et passende old- og religionsfagligt indhold. For eleverne betød det, at de fik mulighed for at opleve noget andet end de traditionelle studieture, som hos os oftest går til europæiske storbyer, og at de samtidig fik øjnene op for, at Tyrkiet er meget mere end strand og sol.

Hvis man får blod på tanden og har lyst til at arrangere en lignende rejse, skal man dog tage med i sin planlægning, at turistsæsonen i Bodrum ikke starter før d. 1. april. Før denne dato er byen ikke vågnet og mange restauranter og butikker er lukkede. Omvendt skal man heller ikke lægge studieturen meget senere, da for mange turister i byen ville medføre et ret hektisk natteliv, der kunne gå dårligt i spænd med en faglig studietur. I starten af april var mange diskoteker lukkede, hvilket lagde en naturlig dæmper på elevernes natlige aktiviteter. Endvidere er det i planlægningen vigtigt at alliere sig med et lokalt rejsebureau, da det ikke er tilladt selv at guide i Tyrkiet. Vi havde også kun positive oplevelser med vores lokale guide, der udover bus og chauffør også havde arrangeret lokal guide i Ephesus, jeep-tur og en tur i tyrkisk bad. Det var også gennem ham, at vi fik kontakt til den lokale imam.

Efter turen var elevernes evalueringer næsten kun positive – eneste negative feedback var rettet mod de lange ture i bus, især til Ephesus og Pamukkale, men omvendt pegede eleverne også på, at oplevelserne på de pågældende steder gjorde de lange busture det hele værd. Så rejsemålet har altså også de varmeste anbefalinger fra eleverne!

QUO VADIS? – ROMAM VADO

Antallet af mennesker vi mødte på Via Appia kan tælles på to hænder – det meste af tiden var det kun os og fuglene, man kunne høre.

af Ida Mohr Larsen, klassikerelev på Ribe Katedralskole

I skrivende stund har jeg netop afsluttet mit 2.g-år. Årets absolutte højdepunkt har jeg dog stadig i frisk erindring: unægteligt vores studietur til Rom. Jeg er klassisksproglig studerende fra Ribe Katedralskole, og Rom var derfor det oplagte rejsemål for min klasse. Studieturen var min første gang i Rom og derfor en kulturel oplevelse af de større.

Rom er en overvældende by. Den rummer så meget historie, kunst og arkitektur, at det halve kunne være nok - underligt er det derfor ikke, at byen er så overrendt. Livet i Rom er hektisk som livet i storbyen nu engang er, og den store menneskerand kan til tider ta-ge fokus væk fra de vidundere, byen har at byde på. Min største oplevelse i Rom var derfor, da min klasse og jeg tog bussen ud på landet og gik mod byen via Appianvejen. I dét øjeblik forstod jeg, hvorfor nogen nyder at gå så meget, og hvor lidt værdi vi egentligt tillægger det i vores tempofyldte samfund, hvor det kun kan gå for langsomt. Dette essay handler derfor om at sætte tiden i stå og finde oaser – for eksempel Via Appia.

“Jeg går til Rom”, sagde Jesus til Peter, og dét blev hans sidste spadseretur. Andre store mænd har dog også siden da og endda før da udtalt sig om at gå. Ikke i den forstand at gå fra A til B som i Jesu tilfælde, men det at gå som en sindstilstand. At gå i den forstand at du går uden egentlig destination men blot med tanken om, at du nok på et eller andet tidspunkt skal ende

op, hvor du startede. At gå i den forstand, at du ikke blot vandrer rundt i skoven og på stierne og i gaderne, men også vandrer rundt i dit sind – og forsøger at navigere. Den græske læge Hippokrates sagde engang: *“Walking is a man’s best medicine”*. Alligevel er det at gå en stadig meget undervurderet aktivitet i vor tid, på trods af at det er i dag, vi har allermost brug for det. Travlhed, stress og jag – der er så meget vi skal nå i dag, og vi glemmer os selv undervejs. Dét kunne lyde som starten på en samfundskritisk artikel, men det er det ikke. Dette er i stedet en hyldest til de steder, de bekræfter en i, at verden er et vidunderligt sted, og at der stadig findes smukke steder på Jorden på trods af det hærværk, vi har påført den de sidste par århundreder.

For vi har travlt i dag. Vi har så travlt, at vi ikke har tid til at sænke farten. Infrastruktur har altid været vigtig – landveje og søveje har været selve betingelsen for handel siden oldtiden. Vi har altid haft behov for at bevæge os fra A til B. Forskellen fra oldtiden og til i dag er tempoet. Tempoet, hvori vi kan flytte os fra ét

sted til et andet er steget eksplosivt, siden man for et par hundrede år siden for første gang rigtig dygtiggjorde sig i mekanik og teknologi. Førhen, hvis man skulle nogen steder hen, var det en-ten med hestevogn eller til fods. En tur,

der dengang tog en hel dag, kan i dag gøres på halvanden time. Ville man i kontakt med nogen, sendte man et brev og ventede samtlige dage på svar. I dag skriver man en besked via instant messenger og kan forvente svar inden for et par minutter. Tempoet er mangedoblet siden industrialiseringen tog fart, og værdien af et sænket tempo er stærkt undervurderet. I stedet ønsker vi os flere timer i døgnnet, så vi kan nå endnu flere ting, end vi i forvejen forsøger – men hvor skal vi søge hen, når vi opdager vores egen utilstrækkelighed? Når vi erkender, at vor livstil forlanger mere af os, end vi formår, og vi sidder tilbage med følelsen af afmagt – når vi indser, at livet er et kapløb med Kronos som den stærkeste modstander, og at Kronos har overhalet os; vi kan ikke længere løbe med ham – hvor skal vi søge hen?

“men hvor skal vi søge hen, når vi opdager vores egen utilstrækkelighed?”

Tidligere havde Kronos ikke så travlt, men vi har jagtet ham. Jagtet ham med vores nye standarder, med vores nye mål og ønsker om selvrealisering, med vores nye teknologi; så han har oppet sig – men har vi i virkeligheden også det, eller er det noget, vi bilder os selv ind? Er det ikke sigende, at 75% af voksne på arbejdsmarkedet føler sig stressede? Hvornår blev det smart at have travlt, og hvor skal vi søge hen, når vores travle hverdages stress overrumpler os?

Vi skal søge hen til steder, hvor Kronos hviler sig. Steder, hvor han holder pause fra sit evindelige kapløb; med andre ord: steder, hvor tiden står stille. Findes sådanne steder? Ja - men de eksisterer kun i kraft af os selv. I kraft af den sindsstemning vi kommer i, når vi befinder os disse steder. I kraft af at vi lader tidløsheden være en fælles forståelse, og at kapløbet ikke dyrkes disse steder. Det er steder, hvor man går i stedet for at løbe og sid-der i stedet for at stå. Dette tager os tilbage til den indledende sætning, som er selve te-ma-et for dette essay: værdien i at gå.

Egentlig havde jeg troet, at det her essay ville komme til at handle om Peterskirken, Colosseum, Vatikanmuseet eller et andet af Roms arkitektoniske vidundere og kunstsatte; jeg har aldrig været i Rom før, men kender naturligvis til hovedattraktionerne. Overraskende nok viste det sig, at de ting, jeg havde troet, ville gøre størst indtryk på mig, var de ting, der vakte mindst interesse hos mig. Dermed ikke sagt, at Peterskirken ikke er vanvittigt smuk; jeg tror blot, at

når man bliver bombarderet med så mange indtryk på én gang, så lukker man af. Mængden af sanseindtryk er for overvældende til, at hjernen kan rumme det, og så stopper man med at se. Ligesom med selektiv hørelse, tror jeg også, at hjernen kan slå en mekanisme til, der hedder selektivt syn. Jeg er ikke i tvivl om, at Peterskirken har en masse at byde på og en masse ting, der bør nærstudies, men i denne omgang var det ikke Peterskirken, der slog mig omkuld.

Derimod efterlod to steder mig betaget og med følelsen af at være blevet berørt af historiens vingesus. Det ene var den lille kirke San Clemente, hvis egentlige vidunder ikke er kirken i sig selv, men dens tre lag af religionshistorie under jorden, og det andet sted, som det her essay kommer til at handle om, var den 560 kilometer lange vej, Via Appia.

”Alle veje fører til Rom”, siger det velkendte ordsprog. Betyder det, at hvis man går længe nok ad en vej, ender man på et tidspunkt i Rom? Usandsynligt, men ikke desto mindre et smukt udsagn og et godt eksempel på romersk selvfølelse. Den romerske censor Appius Claudius Caecus anlagde i 312 Vejenes Dronning (Regina Viarum), Via Appia, så ingen mand nogensinde skulle have besvær med at komme til Rom.

Og Via Appia er betagende på en helt anden måde end Colosseum og Peterskirken. Via Appia rummer det, som den tyske kunsthistoriker og arkæolog Johan Winckelmann kaldte for ”stille storhed”. På Via Appia er der lige præcis indtryk nok til, at hjernen kan suge det hele til sig og samtidig slappe af. Den er ikke prangende men alligevel pragt-fuld. Min fascination af Via Appia udspringer nok også fra det faktum, at jeg egentlig ikke havde skænket den en tanke, ergo havde jeg ingen forventninger til den – tabula mea rasa erat.

Colosseum derimod bryster sig med at være et helt fantastisk antikt bygningsværk, hvor historien vil feje benene væk under dig. Med så store forventninger til noget kan man sjældent andet end at blive skuffet, og det blev jeg. Colosseum indefra er et virvar af mennesker, der betragter forfaldne stenklumper, og det måske mest interessante sted, under arenaen, hvor de kæmpende opholdt sig før de skulle ind og kæmpe for sit liv, er ikke tilgængeligt for turister. Ligeledes er pladsen uden om Colosseum smykket med turistboder, varevogne og en rand af mennesker. Kort sagt: tiden er løbet fra Colosseum. Så smuk som den har været i antikken, så blegnende er den i det enogtyvende århundrede.

Turistificeringen ødelægger autenticiteten og den historiske oplevelse, hvorfor jeg fandt mig selv uimponeret. Via Appia derimod, som ligesom Colosseum har været af enorm vigtighed i antikken, er fuldkommen ydmyg i sit udtryk. I stedet for at folde sig ud i højden som Roms mange monumentale bygningsværker, folder den sig ud i læng-den; selvom det ligesom Colosseum er et kæmpe bygningsværk – 560 kilometer langt - fra Rom til Brindisi - tiltrækker Via Appia sig ingen opmærksomhed. Og det er dét, der giver stedet sit specielle udtryk – dens ro.

Men Via Appia rummer også historie. I år 73 f.v.t. indledte slaven Spartacus det eponyme Spartacusoprør – et oprør, der startede med, at Spartacus flygtede sammen med de andre gladiatører fra gladiatorskolen i Capua, og endte med en slavehær på over 70.000 slaver, der i 71 f.v.t. kæmpede imod Crassus. Her faldt Spartacus dog, og slavehæren besejredes. Crassus gav efterfølgende ordre til, at over 6000 slaver (de, der ikke var faldet i slaget) skulle henrettes;

de blev korsfæstet og udstillet langs Via Appia. Vejen har altså også fungeret som et sted, hvor romerne har kunnet indgyde ærefrygt hos udefra-kommende, når de kom kørende ind til Rom.

I dag er det dog ikke lugten af kød i fordærv, der møder en, når man går på de store træ-desten; det er en duft af græs og blomster og sol og frisk luft. Når man går i skyggen af de høje cypresser og iagttager det mønster, de laver på vejen og i det vildtvoksende græs, får man følelsen af, at man er et sted, der befinder sig i en tilstand af evig sommer. Man er et sted, hvor blomsterne altid står i flor, hvor græssets grønne farve aldrig blegner og hvor fuglene aldrig stopper deres sang. Og vejen synes uendelig; sommer så langt øjet rækker. Ikke så underligt at det er her, Peter efter sigende møder Jesus i en vision – Peter, der frygtede sin henrettelse, var flygtet fra Rom, da han uden for byen, gående på Via Appia, møder den opstandne Jesus. Han spørger ham: *”Domine, quo vadis?”* (”Herre, hvor går du hen?”), hvortil Jesus svarer: *”Romam vado iterum crucifigi”* (”Jeg går til Rom igen for at blive korsfæstet”). Peter får herefter mod til at vende tilbage til Rom og fortsætte sit ministerium indtil han også bliver korsfæstet.

Men dette essay handler hverken om Spartacus eller Peter; det handler om at gå. Nietzsche sagde engang: *”Alle wirklich großen Gedanken wurden beim spazieren gehen konzipiert”* (alle virkelig store tanker udtænkes, mens du spadserer”), og han har ret. Gåture synes at skærpe sindet - det må være noget med sammensætningen af den friske, iltrige luft og kroppens bevægelse, der skaber et indre klarsyn. Jeg kan ikke huske, hvornår jeg sidst har følt mig så let og bekymringsfri, som da jeg gik mod Rom via Appianvejen. Duften af landlig luft synes at trænge helt ind til de inderste organer i kroppen og på en forunderlig måde føler man sig som et bedre menneske, når man går der; gladere, rarere, friere – livet virker simplere her. Hvis store tanker skal tænkes, så er det her, man skal befinde sig imens. Ikke på et lille indelukket værelse i Danmark en mørk og kold eftermiddag, hvor afleveringerne har hobet sig op - det ender sjældent med at være særligt konstruktivt.

“På Via Appia er der lige præcis indtryk nok til, at hjernen kan suge det hele til sig og samtidig slappe af.

Her går vi i flok på de originale trædesten, der stadig er på en lang strækning af vejen.

På Via Appia virker historien også tættere på. Den er ikke pakket ind i glasmontere, stilladser, hegn og informationstavler. Via Appia giver den autentiske oplevelse af at gå i historiens fodspor modsat mange andre af Roms attraktioner, hvor det synes at være fodspor fra turister, man går i. Via Appia er nemlig forsømt og efterladt på en måde, der giver den et specielt præg. Langs vejen så jeg en massiv stenbænk, der var knækket midt over, og sådan har den formodentlig set ud længe – græsset voksede vildt omkring den og igennem den. Først tænkte jeg: "Hvorfor restaurerer de ikke sådan noget?", men så tænkte jeg: "Hvor er det smukt og naturligt – her kan man ikke blot se historiens gang, men også naturens gang". Via Appia er endnu ikke blevet ramt af den sygdom, der hed-der turistificering. Der var ikke en eneste gadesælger.

Det er sådanne steder, man skal søge hen i en eskapistisk flugt fra hverdagen. Disse steder vidner ikke om virkeligheden - man føler sig på afstand fra den virkelige verden. Men måske vidner de i virkeligheden om den sande virkelighed. Eskapisme eller søgen mod det sande - vi har brug for tilflugtssteder. Om det Via Appia eller Tange Skov spiller ingen rolle; vigtigst er det, at vi kan sætte tiden i stå for en stund og acceptere, at vi ikke kan nå det hele. Vi kan ikke nå det hele uden undervejs at glemme at sanse. Vi kan ikke nå det hele inden for den tidsramme vi selv og samfundet sætter for os uden at glemme at leve undervejs. Vi må sætte tempoet ned; nogle gange bliver vi nødt til at gå i stedet for at løbe og sidde i stedet for at stå; Rom blev trods alt ikke bygget på én dag.

Her mødte vi tilfældigt tre italienske mænd, der straks insisterede på et fællesbillede. Jeg er nr. 2 set fra venstre.

1. Dit navn, beskæftigelse og ansættelsessted

Nina Højgaard Mikkelsen, underviser i oldtidskundskab, billedkunst og design. Favrskov Gymnasium.

2. Destination

Rom.

3. Rejsefag og/eller emne for studieturen

Modreformationens Rom med kobling til oldtiden – vi rejste med en klasse med religion som studieretning.

4. Bedste seværdighed på destinationen

Caracallas Termer/Peterskirken/Colosseum.

5. Bedste rejsetip

Jeg havde stor nytte af et introduktionsbrev på italiensk, der gav gode priser og til tider gratis indgang (fx i Caracallas Termer).

6. Bedste idé til en elevaktiverende opgave på et arkæologisk site eller et museum

Vi lavede skattejagt i Peterskirken, hvor eleverne gik efter punkter på grundplanen. Den første dag lavede vi også et pilgrimsløb til de forskellige valfartskirker, på denne måde lærte eleverne selv byen at kende på egen hånd.

Selfie på Colosseum. Fra højre er det mig (Nina), i midten Katrine Bonde Jensen (elev) og Ida Bendix Garde (elev).

Elevoplæg ved Caracallas Termer, fra højre er det Louis, Katrine Boe, Rebecca og Rikke

2. s fra Favrskov gymnasium på Mussolinis Stadio Olimpico

FRA DEN ÆLDSTE GRÆSKE LITTERATUR TIL DEN YNGSTE LATINSKE

- et interview med Minna Skaft Jensen

Af Line Overmark Juul

Gad Rausings pris på 1 mil. svenske kroner er den største pris, der uddeles af det svenske Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Prisen er indstiftet af Gad Rausings børn til minde om deres far, og den gives en gang om året til en humanistisk forsker i Norden. Prismodtageren udvælges af en komite på 5 forskere fra forskellige lande, der sidder tre år ad gangen. Den er uddelt elleve gange, og Minna Skaft Jensen er den fjerde dansker, der får den. Tidligere har bl.a. Mogens Herman Hansen fået prisen. Gad Rausing selv var en ivrig arkæolog.

Minna Skaft Jensen ved overrækkelse af Gad Rausings, pris d. 20. marts 2014. Foto: Philip Håkønsen

I anledning af, at professor emerita Minna Skaft Jensen i begyndelsen af 2014 modtog Gad Rausings pris for humanistisk forskning, havde jeg fornøjelsen af at lave følgende interview med min tidligere professor om hendes livslange forskning.

LO: Du har netop modtaget Gad Rausings pris. Stort tillykke med det! Det er meget velfortjent. Hvad betyder det for dig at have fået denne pris for din forskning inden for de homeriske eper og skandinavisk nylatin?

MSJ: Jeg blev enormt glad og overvældet. Tænke sig, at en kompetent komite af forskere har besluttet, at jeg fortjener at få den pris, og på den måde godkender min forskning! Det er et gigantisk skulderklap. Jeg har det store håb, at prisen betyder, at der er mange, der vil læse min seneste bog ("Writing Homer" red.), som er den, jeg er allermost glad for at have skrevet.

LO: Ved din afskedsforelæsning på SDU, som jeg overværede i 2003, talte du om det specielle i, at du i din forskning har beskæftiget sig med den ældste græske litteratur og den yngste latinske. Hvordan faldt valget netop på de to områder?

MSJ: Jeg havde egentlig haft berøringsangst over for Homer som studerende pga. den arkæologiske side. Først ved eksamenslæsningen gik det op for mig, at det var spændende, og her var G. S. Kirks bog "The Songs of Homer" en øjenåbner for mig, selv om jeg senere blev meget kritisk over for hans teser. Efterfølgende søgte jeg både en stilling i gymnasiet, som jeg ikke fik, og et kandidatstipendium, som jeg fik m.h.p. Homer. Planen var, at jeg ville se på Milman Parry og Albert Lords feltstudier inden for teorien om mundtlighed. Nylatinen kom til mig ved et tilfælde. Ved Aarhus Universitet var Johan Fjord Jensen i 1970'erne hovedmanden bag et projekt, der skulle skrive en stor dansk litteraturhistorie ud fra en marxistisk

synsvinkel. Da det gik op for folkene i projektet, at der fandtes en hel del dansk litteratur på latin, blev Ivan Boserup og Karsten Friis-Jensen spurgt, om de ville være med. Boserup meldte fra, og Friis-Jensen spurgte i stedet mig, der på det tidspunkt delte kontor med ham. Jeg sagde ja bl.a., fordi jeg så kunne få et forskningssamarbejde i gang efter at havde siddet meget alene med Homerforskningen.

Det udviklede sig til et rigtig sjovt projekt og et frugtbart samarbejde med Karsten Friis-Jensen. Der var mange penge i projektet, og man mødtes mange gange. Nylatinen havde i mange år haft et dårligt ry på grund af N. M. Petersen, der i 1830'erne skrev en dansk litteraturhistorie. Han havde læst al den danske nylatin, men skrev meget negativt om den. Herefter blev det almindeligt at afskrive latinpoesien som bare værende skoleøvelser. Netop derfor var projektet sjovt, fordi der var et uudnyttet potentiale og der var en god historie at fortælle. Vi følte os lidt ligesom arkæologer, der får skovlen i noget virkelig interessant.

Personligt blev det også en stor oplevelse, fordi jeg ikke havde læst så meget af det på forhånd. Der findes i virkeligheden meget god nylatinsk poesi. Digterne forsøgte at fortolke deres liv i en antik kontekst, og de var meget seriøse omkring det: Frederik d. 2. blev gjort til en Augustus, hans kansler til Mæcenus og digterne til Horats og Vergil. De første 100 år blev de taget for gode varer og kendt både hjemme og i udlandet. Netop det gør nylatinen til et spændende paradoks: Hvordan kan noget være så berømt i sin samtid og så ringeagtet 400 år senere? Der er også et andet paradoks: Gennem den antikke græske litteratur rejser man til et land, der ligger så langt tilbage og er så forskelligt fra vores, og alligevel kan menneskesynet forekomme at ligne vores, mens vores danske nylatin kan føles meget fjern fra os i dag. Den slags spørgsmål er stadig en drivkraft for mig.

Et aspekt binder imidlertid de to forskellige grene af min forskning sammen: Medieskift. Homer repræsenterer overgangen fra mundtlighed til skriftlighed, mens nylatinen repræsenterer overgangen fra håndskrift til bogtrykkerkunst.

Forskningen inden for de to felter har løbet parallelt i mit liv. Det har været spændende, men også lidt anstrengende.

Måske havde jeg været en bedre Homerforsker, hvis jeg udelukkende havde fokuseret på det.

LO: Hvad kom dine feltstudier i Albanien i 1970'erne til at betyde for din forskning inden for teorien om mundtlighed?

MSJ: Der eksisterede en kulturaftale mellem Danmark og Albanien, hvorigennem vi var to, der fik et ophold i Tirana på 2 måneder. Her blev jeg tilknyttet institutterne for hhv. folklore og sprog og litteratur; desuden havde jeg adgang til nationalbiblioteket med alle udgivelserne. Den albanske eposstradition er beslægtet med den serbokroatiske, som Parry og Lord havde undersøgt.

Jeg havde forberedt mig ved at læse lærebøger i feltarbejde og gå til undervisning hos musiketnografen Birthe Trærup, som i mange år havde lavet feltarbejde hos albanere i

Jugoslavien. Jeg havde også lært lidt albansk hjemmefra. I Tirana fik vi to timers undervisning hver dag og nåede at blive forholdsvis gode til sproget.

På folkloreinstituttet fik jeg lov til at gå i arkiverne. Det var en øjenåbner for mig at se de oprindelige feltoptegnelser, der røbede, at de trykte tekster var ret bearbejdede. Udgivere føler sig forpligtede til at udgive tekster, der giver mening. Derfor har de uden tøven rettet fejl og inkongruens i teksterne som fx når en digter siger Agamemnon og mener Menelaos o.l. Der var rettet virkelig meget! Det var først med Parry og Lord, at feltarbejde ændrede sig, og man i højere grad fik øjnene op for forskellen på traditionen og de enkelte opførelser. Lige præcis den erkendelse har betydet meget for mig i forhold til den proces, de homeriske digte må have været igennem.

Det var først efter turen til Albanien, at jeg lagde mærke til, at mange af de sangere, som Parry og Lord udgav, af etnicitet var albanske, selvom de levede i Jugoslavien, dvs. de havde både et albansk og et serbokroatisk repertoire. Parry satsede udelukkende på det serbokroatiske og havde ikke nogen albansk tolk.

Jeg blev også opmærksom på, at Parry og Lord havde optaget mange af deres sangere på de hoteller, hvor de boede. Det er naturligvis ikke så sært, for de var tidligt ude med mekanisk registrering, og deres udstyr var tungt og krævede strøm, så det var ikke så ligetil at registrere live optræden. Det havde jeg bare ikke lagt mærke til før. Mine erfaringer fra Albanien har gjort mig til en langt bedre læser af feltberetninger og den kontekst, de er opstået i.

I slutningen af opholdet fik jeg lov til at opsøge sangere. Epostraditionen hører til i Nordalbanien og Jugoslavien, og jeg tog til Shkodra med en række navne og en tolk. Vi boede på et hotel, og sangerne blev inviteret hen til os. Det var en utrolig oplevelse, og jeg blev meget betaget af de sangere, som jeg hørte. Der var specielt en sanger, Mirash Ndou, der sang mange dage for os. Han var en gammel herre og havde i mange år kun optrådt for folklorister eller ved festivaller. De store bryllupper i det gamle Albanien, der varede i mange dage og havde været en af de vigtigste anledninger til opførelse af epos, fandtes ikke mere. Men han fortalte mig også, at han havde været partisan under krigen og der havde haft mange anledninger til at synge epos for de andre. Jeg forestiller mig, at de må have været et ideelt publikum, fordi deres egen situation krævede heltmod af samme type som det, der beskrives i epos. Jeg tilbragte ret lang tid med Mirash Ndou og kunne på det tidspunkt tilstrækkeligt meget albansk til, at jeg kunne snakke med ham, også når min ellers dygtige tolk ikke var til stede. Mirash Ndou oplevede i høj grad sit eget liv inden for rammerne af de albanske eposser, og han identificerede sig med heltene. Han fortalte om sit liv i eventyrform, og det var meget bevægende at høre om. Mødet med ham blev en stærk oplevelse af epossets integrering i menneskers livsopfattelse som både underholdende og identitetsskabende.

Mine bånd blev kopieret til folkloreinstituttets arkiv.

Når jeg ser tilbage på feltstudiet i Albanien kan jeg godt ærgre mig over, at jeg ikke tænkte på at bede Mirash Ndou om at synge nogle af sine nye sange for mig. For ham var det ikke overraskende, da det altid var de gamle sange, folkloristerne kom for at høre. Men det kunne have været interessant at sammenligne hans gamle sange med dem han havde i sit repertoire

om fx den albanske leder Enver Hoxha. Det er til gengæld en påmindelse om, at hvad der er af overleveret mundtlig litteratur i denne verden, er det, som nogen har registreret.

Noget andet, der har haft stor betydning for min særlige måde at læse Homer på, er, at jeg har været deltager i en række seminarer, den finske folklorist Lauri Honko arrangerede. Han fejrede ved flere lejligheder Kalevala ved at invitere alverdens eposforskere til Turku. Der kom mennesker med forstand på epos i Afrika, Sibirien, Indonesien, Kaukasus osv. Noget kendte jeg til på forhånd, men andet var helt nyt, og i alle tilfælde var det fantastisk at møde de mennesker, der ellers kun havde været navne for mig, høre deres foredrag og kunne stille spørgsmål til dem.

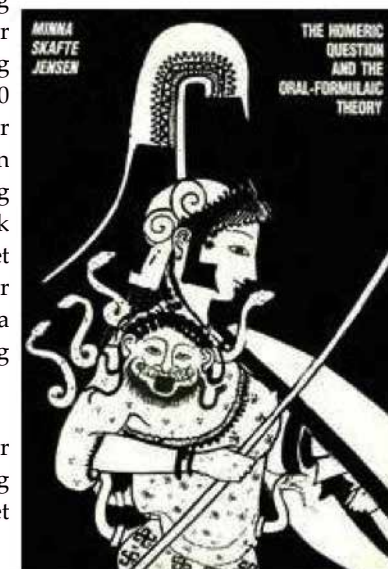

LO: I 1966 skrev du afhandlingen "Hovedlinier i de sidste årtiers Homerforskning" der blev belønnet med universitetets guldmedalje og udgivet i 1968, i 1980 udkom "The Homeric Question and the Oral-Formulaic Theory", i 1992 "Homer og hans tilhørere" og i 2011 er din seneste publikation om Homer udkommet "Writing Homer: A study based on results from modern fieldwork". Det er en imponerende række! Føler du, at du nu har sat punktum for dine studier inden for teorien om mundtlighed? Er der mere at sige, eller har man nu løst "det homeriske spørgsmål"?

MSJ: Jeg har på en måde skrevet den samme bog tre gange. Baggrundsmaterialet er nemlig vokset eksplosivt. Noget af det, jeg skrev i min første bog kan afvises, og andet kan siges med langt større sikkerhed.

Selvom ikke alle er enige med mig, så falder brikerne omkring det homeriske spørgsmål sådan på plads for mig, som jeg har præsenteret det i min seneste Homerbog, men der kan selvfølgelig ske nyt i og med, at feltarbejdestudierne stadig vokser. I dec. 2010 deltog jeg i et seminar på Harvard, der markerede 50-årsdagen for udgivelsen af Lords "Singer of Tales" og 75-årsdagen for Milman Parrys død. Ved den lejlighed holdt en forsker fra Peking et foredrag om, at Parry og Lords studier nu var nået til Kina, og der var folk begyndt at optage eposangere efter Parry og Lords metoder. Meget af Homerforskningen har været europæisk snæversynet. Men der vil helt sikkert komme et enormt komparativt eposmateriale fra Kina og Indien med for den sags skyld, hvilket kan forrykke ting inden for homerforskningen.

Med hensyn til læsningen og fortolkningen af Homer, bliver der aldrig sat punktum. Der er mange måder at læse Homer på, og forskellige læsninger giver forskellige resultater. For mig er det

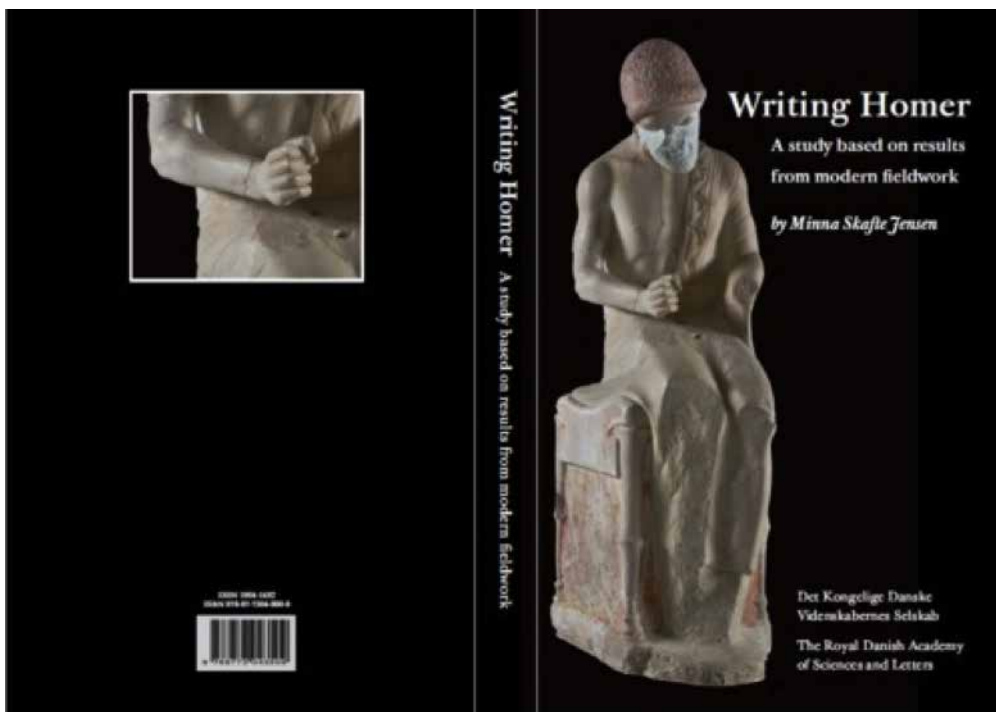
mundtlige digte, og jeg har læst dem med det udgangspunkt. Det er fx spændende at læse tilhørerne med ind - dermed kommer der flere lag i fortællingen.

Personligt er jeg i al fald slet ikke færdig med at læse Homer, men jeg tror, jeg har skrevet min sidste Homerbog.

LO: I gymnasiet hører Homer som bekendt til kernestoffet i oldtidskundskabsundervisningen, som er placeret i enten 2. g. eller 3. g. Hvad mener du, at læsningen af Homer og et møde med oldtidskundskab generelt kan betyde for et ungt menneske på det tidspunkt af deres uddannelse og deres liv?

MSJ: De kan få udvidet deres horisont, få glæde af det og blive revet med af fortællingerne. Hvad som helst, der udvider et menneskes horisont, er en god ting. Vi lever i en ret historieløs tid, og historie kan være tørt. Set i den sammenhæng er det utroligt, at vi har de her gamle fortællinger, der går rent ind flere tusind år efter deres tilblivelse. Især den græske oldtid kan noget helt særligt, fordi mange af de bevarede tekster er så umiddelbart levende. Vi kan i Danmark glæde os over dygtige og flittige oversættere, som gør teksterne tilgængelige for os. Otto Steen Dues betydning kan ikke overvurderes. Personligt synes jeg også, at Otto Gelsteds prosagenfortælling af de homeriske digte rammer originalens tone forbavsende godt. Kort og godt kan man sige: Man bliver ikke et bedre menneske af at læse Homer, men man får et rigere liv.

LO: Hvilke tanker gør du dig om udviklingen inden for de klassiske fag på universiteterne?

MSJ: Jeg synes at universiteterne skal åbne nogle flere muligheder for nylatinen. Det er opmuntrende, at Marianne Pade og Trine Arlund Hass' stillinger ved Aarhus Universitet har både oldtiden og nyere tid med. Tidligere var Karsten Friis-Jensen den eneste, der havde en stilling, der eksplicit inkluderede nylatinen. Internationalt har forskningen i nylatin oplevet en kraftig opblomstring i de senere år, og det er synd og skam, hvis Danmark ikke er med helt fremme i det felt. Der er selvfølgelig gode grunde til at prioritere oldtiden, men nylatinen er et stedbarn i forhold til middelalderlatin. Derudover bør vi alle være glade for, at der stadig findes klassiske studier på alle tre universiteter.

LO: Du var leder af forskningsprojektet "Nordisk litteratur på latin og dens forhold til Europa", der løb over perioden 1987-91 og blev støttet af de humanistiske forskningsråd i de fem nordiske lande. I har bl.a. fået lavet en elektronisk database for nylatinsk litteratur. Hvad er der ellers sket inden for det nylatinske område siden projektet tog sin begyndelse?

MSJ: Det mest sensationelle er det store Holbergprojekt, der er et samarbejde mellem Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Universitetet i Bergen. Projektet går ud på en samlet udgivelse af Holbergs skrifter på internettet, ledsaget af værker i bogform. Karen Skovgaard-Petersen er leder af den danske del af projektet, og Peter Zeeberg er også medarbejder. I det hele taget er Det Danske Sprog- og Litteraturselskab hjemsted for meget nylatinforskning.

Det nordiske samarbejde fungerer stadig fortræffeligt, og jeg har været med til at grundlægge en ny forening, Nordisk Netværk for Renæssanceforskning. Forrige år holdt den en stor konference i København, og dette efterår skal vi samles i Stockholm. Desuden har nogle af de norske deltagere allerede lovet at holde en konference i Oslo i 2016.

LO: Er der noget af det nylatinske materiale, som du kan anbefale til gymnasieundervisningen i latin eller i faget Almen Studieforbereelse?

MSJ: Holbergs latin er nem at læse for gymnasieelever, og store dele af det er elektronisk tilgængeligt. Det kunne fx være Niels Klim med støtte i Peter Zeebergs nye oversættelse.

LO: Jeg ved, at du fortsat er en særdeles aktiv forsker og løbende får nye opgaver med bl.a. at skrive for diverse tidsskrifter. Hvad sidder du og arbejder med lige nu?

MSJ: Lige for tiden er jeg med til at arrangere en temaeftersmiddag på KUA d. 25. april om mærkelige sprogteorier fra tiden, før den moderne komparative lingvistik slog igennem.

Derudover har jeg mange småprojekter. Jeg er fx ved at skrive en festskriftartikel om de gamle kvinder i Odysseen med fokus på Eurykleia. Til august er jeg inviteret til en spændende konference på universitetet i Prishtina om albansk epos. Her skal jeg fortælle om mine oplevelser med Mirash Ndou under feltarbejdet. På den måde får jeg også givet lidt tilbage til Albanien, der behandlede mig så generøst.

Det jeg helst vil finde tid til at arbejde med, er imidlertid en albansk humanist ved navn Marinus Barletius. Han udgav sine værker i begyndelsen af 1500-tallet, hvor han levede som flygtning i Venedig. Det første værk er en selvoplevet beskrivelse af, hvordan tyrkerne belejrede Shkodra

i 1479, og det andet en biografi af den albanske folkehelt Skanderbeg, der døde i 1468. Her går Barletius tilbage til sine forældres generation, og hans kilder har ligesom Herodots bl.a. været mundtlige fortællinger. Værket er skrevet i prosa, men Barletius er en fantastisk fortæller med en stil, der kan minde om Homers. Jeg er betaget af dialektikken ml. hans beskrivelser af helten og hans succeser og så det faktum, at da først Skanderbeg var død, så erobrede tyrkerne området. Der har gennem tiden været stor interesse for og forskning i helten Skanderbeg, mens der kun er forsket ganske lidt i forfatteren Barletius. Jeg er også interesseret i hans livssituation. Hvilket liv havde han som flygtning i Venedig? Byen var på højden af sin udfoldelse som humanistisk centrum med store forfattere og energiske bogtrykkere, bl.a. Aldus Minutius, men der er ikke noget, der tyder på, at Barletius blev accepteret i de humanistiske kredse. Jeg forestiller mig, at hans vilkår til en

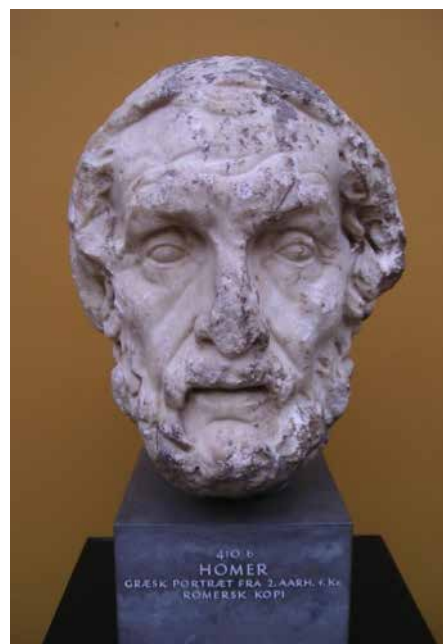
vis grad kan sammenlignes med dem, flygtninge har i vores dage, hvor den iranske atomfysiker måske lever af at køre taxa i København. Afslutningsvis kan jeg sige, at jeg har meget lyst til at skrive en bog på dansk om Barletius. Nu må vi se, om den bliver til noget!

LO: Jeg lagde ud med at spørge til Gad Rausing-prisen, men vi har ikke talt om, hvad du skal bruge de mange penge til?

MSJ: En million skrumper jo lidt på rejsen over sundet. Efter at skat er betalt, er der ca. 430.000 kr. tilbage. Jeg har som det første givet 100.000 kr. af dem til avisen Arbejderen, eftersom den er det eneste medium i dagens Danmark, der har sin egen stemme. Jeg synes, det er en trussel mod ytringsfriheden, at alle medier skriver og siger det samme. Ytringsfrihed er ikke retten til at gøre nar af sin nabo, men til at kunne sige myndighederne imod uden at blive straffet.

De resterende penge deler jeg med mine nærtstående. Selv tror jeg, jeg skal have en ny terrasse og så ellers besøge venner rundt omkring i verden. Pengene skal ikke bruges på forskning, for det, jeg laver lige nu, kan laves uden pengetilskud.

Jeg har så tit skullet søge bevillinger til det ene og det andet. Dvs. at jeg hele mit liv været klient, så nu er det helt rart pludselig at være mæcen!

METODE I OLDTIDSKUNDSKAB

Af Johs. Thomsen
Pensionist, Viborg .
johsthomsen.wordpress.com

Under ovenstående titel har Jens Viggo Olavi Nielsen (herefter JVON) i LOGOS I, marts, 2014 (p.26ff.) skrevet en spændende tema-artikel om AT og Innovation. Da det er nogle år siden, jeg har haft kontakt med AT, skal jeg ikke forsøge at give indtryk af, at jeg ved noget om det, lige som Innovation ligger uden for min horisont. JVON ønsker at give et "visuelt supplement til hermeneutikken". Det er et ædelt og tiltrængt mål, for også jeg erindrere en masse vås og tom snak om den "hermetiske spiral" og "den hermeneutiske cirkel" ved AT-eksaminer. JVON påpeger med rette "det slidsomme arbejde med sammenholdelsen af tekstens dele og helheden" (p.27) og præsenterer os (p.28) for Brüggers "mediematrix", der indeholder de elementer, vi altid må have for øje i vores tolknings- og forståelsesarbejde med tekster. JVON slutter med teoretiske overvejelser over modellen (p.34 ff.), men disse vil jeg springe over, - som JVON også tilråder nederst s.26.

Det for mig at se spændende og innovative foregår på siderne 29 -34, hvor JVON eksemplificerer med en gennemgang af Platons Apologia Socratis. Påstanden er, at eleverne har svært ved at forstå teksten bl.a., fordi "det er vanskeligt at bestemme, hvem tekstens afsender og modtager er". Platon bestemmes derpå som tekstens formelle afsender, og spørgsmålet om tekstens forhold til den historiske Sokrates' historiske tale i 399 stilles nu. Desværre besvares dette spørgsmål kun med henvisning til, "at der skam er skrevet hylder af bøger bare om den problemstilling", og desuden står det mig nu ikke ganske klart, hvilken rolle det spiller for forståelsen af Platons tekst, da vi jo ikke har Sokrates' mundtlige tale fra 399 f.Kr. Det næste spørgsmål, JVON stiller, er: "Men hvem er så egentlig talens/tekstens modtager?" Formuleringen antyder, at afsender er entydigt fastlagt, - at Sokrates afsendte sin tale/tekst i 399, og Platon sin nogle år senere, er ikke et problem her. Platons modtager bestemmes som "formentlig i høj grad ... eftertiden", og desuden kan JVON bestemme Platons intention: "at få Sokrates til at fremstå i det bedst mulige lys, dvs. tættest muligt på den levende tale." Hermed må JVON formodes at mene den tale, som Sokrates faktisk holdt i 399 - altså den tale, som ikke kunne stille Sokrates i så godt lys, at han blev frikendt. For mig at se er JVONs bestemmelse af Platons intention det rene gætværk. Her kunne JVON have haft nytte af at kende Bahktins begreb om det kronotopiske - sjovt nok effektivt brugt og forklaret af Bo Tao Michaëlis i samme nummer af LOGOS s.41.

Den historiske Sokrates' modtager er - som JVON siger - "dommerne og publikum". Selv om tilføjelsen "og publikum" er problematisk (vi ved jo reelt ikke, hvad Sokrates faktisk sagde ved den lejlighed, og om han henvendte sig til publikum, som sikkert var der), så lader jeg den ligge her, for JVON tilføjer nu, at både Sokrates og Platon "adresserer ... den filosofiinteresserede i samtid og eftertid, der måtte have visdommen kær." Platon og Sokrates deler nok i det store hele eftertid, men samtid deler de dog kun til Sokrates' død i 399, og den eneste samtid, der med nogenlunde sikkerhed kan bestemmes som modtagere af Sokrates' tale (hvis eksakte indhold vi jo ikke kender), er de ved retssagen i 399 tilstedeværende dommere, som til gengæld ikke er relevante som modtagere af Platons Apologia Socratis - mange af dem er sikkert døde, andre flintrende ligeglade, og desuden kan sagens udfald jo ikke ændres af Platons tekst.

JVON fortsætter nu med fornuftige overvejelser om "væsentlige forskelle imellem tale og skrift" – havde han brugt dem under bestemmelsen af afsender og modtager, havde jeg følt mig oplyst, men i det følgende braser den teoretiske bygning sammen: "Vi lærere og elever, i fællesskab, har her den fordel i forhold til datidens dommere og publikum, at vi ikke må nøjes med at basere vores dom over Sokrates på at have overhørt talen blot en enkelt gang, men kan, takket være Platons skrivekunst, fordybe os i den og analysere den i dens enkeltdele." Af denne passage fremgår det tydeligt, at JVON regner den historiske Sokrates' tale fra 399 for identisk med Platons skrevne Apologia Socratis, og det er dog metodisk – hermeneutik eller ej – en regnefejl; – desuden: hvorfor i alverden skulle vi og sagesløse elever "dømme" Sokrates? Han er jo slået ihjel én gang og har i Hades den fordel, at man dér ikke kan slå ham ihjel igen.

I JVONs inddragelse af kontekst i de næste par afsnit side 29f. sammenblandes fortsat Platons tekst med den historiske Sokrates' tale i 399. Formalia af forskellig slags vedrørende en retssags afvikling i Athen i 399 (lodtrukne dommere, privat påtaleret, ingen advokater, men logografer etc.) kan godt siges at være kontekst til Sokrates' indlæg i hans egen retssag, men selv om Platon må operere inden for disse formalia, er de ikke kontekst til Platons fiktionstekst, ligesom Lysias' taler (p.31f.) og Meletos' anklagetale fra 399 (p.32) – som ikke lader sig rekonstruere ud fra Platons meget senere tekst - ikke er intertekst til Platons Apologia.

Ironisk nok opstår hele denne fortvivlede "hermetiske cirkel" allerede i starten (s.29), hvor JVON ikke fastholder, at vi har at gøre med en tekst af Platon, dvs. en tekst, som står blandt andre Platontekster, der per tradition hører til genren "filosofiske dialoger". Ingen har problemer med at placere Symposium i denne genre, selv om Symposium næsten udelukkende består af monologer og lidt dialog. Man bemærke, at først i Diotimas (refererede) dialog med Sokrates nærmer vi os den filosofiske "sandhed" om Eros. Er der nogen, der har givet sig af med – ud fra Platons Symposium – at rekonstruere den "historiske fest" hos Agathon? Endsige at tro, at Platon (ca.) gengav "historiske" taler ved denne fest? De fleste (som ikke er noget argument i sig selv) vil vel mene, at Platon har brugt formalia ved/ rammen om et symposium i Athen i 400-tallet til at kreere sin filosofiske tekst, Symposium (jf. det kronotopiske, Bo Tao Michaëlis, LOGOS p.41). På samme måde har han anvendt "rammen" om Sokrates' retssag i 399 (herunder, at Sokrates blev dømt til døden) som historisk ramme om sin fiktive tekst Apologia Socratis. Dette medfører, at interteksten til Platons tekst skal findes i corpus Platonicum, og jeg ville mene, at især dialogen Menon med stor fordel kunne sammenholdes med monologen Apologia Socratis. Sokrates er i begge tekster det, der på italiensk hedder "un personaggio" – ikke "una persona", for personen Sokrates døde i 399, mens "il personaggio" Sokrates fik en lang eftertid takket være Platons tekst. Det er denne tekst og denne "personaggio", der er de interessante størrelser, ikke de historiske, for talen er holdt, og Sokrates er død og er derfor ikke længere hos os, som Sokrates (personaggio) omhyggeligt forklarer Kriton i slutningen af dialogen Faidon.

Det er dog en særlig form for ironi, at Platons mest kendte værk, Apologien, er en monolog, når nu manden er berømt for at have opfundet sin egen genre, den filosofiske dialog. Ingen er vel i tvivl om, at ironi er den pædagogiske kraft, der driver erkendelsen fremad i dialogen Menon. Ironisk nok standser fremskridtet i erkendelse dér, hvor Anytos fornærmet, monologisk, nægter at samtale med Sokrates om sofisternes mulige erkendelser: "Han ved godt – på forhånd – hvad sofisterne er for nogle folk!" Det er naturligvis ikke nogen (kronotopisk) tilfældighed, at Platon lader Anytos have denne rolle i Menon, for vi ved jo, at han "senere" får rollen som den

virkelige bagmand i processen mod Sokrates. Hvis man som Platons "personaggio" har den dialogiske erkendelse som princip, hvordan vil man så klare sig i en situation, hvor monologen er PRINCIPPET? Retssager er principielt monologer, og det gælder om at vinde, ikke om at gøre fremskridt i erkendelse – om at få ret, ikke om at have ret. Derfor er kendskab til retorik afgørende, og kan Platons Sokrates begå sig i denne form, som Anytos er med til at presse ham ind i? Han klarer sig formmæssigt eminent og er ironisk nok totalt ligeglad: han efterlader en rundtosset og rundbarberet Meletos godt og vel halvvejs inde i sin forsvarstale og siger, at nu er han sådan set færdig (Apol.28A). Ikke desto mindre taler han videre om skam og ære i sit liv. Mens talen ind til 28A er præget af ironi og alskens taskenspijlerkunster, som hører retorikken til, glimrer ironien ved sit fravær i anden "halvdel" af talen (det er naturligvis farligt at påstå, at noget er fraværende, blot fordi man ikke selv kan se det!). Den monolog, han af Meletos (og Anytos) er tvunget ind i, kan Platons Sokrates ikke tage alvorligt, men når det nu skal være, kan han da jonglere med lige så mange retoriske bolde, som andre kan, - ja, flere end andre: stur, stur nummer, men det er og bliver i den retoriske cirkusmanege, hvor alt er tilladt, men intet har værdi ud over den øjeblikkelige underholdningsværdi. I anden del af Apologien (28A og fremad) redegør han for sit levede liv, ironien er borte, ingen henvendelse til anklagerne, kun til athenæerne, hans medborgere, som han hele sit liv har talt med om skam og ære i livet. Først i de sidste to afsnit – om strafudmålingen og de afsluttende bemærkninger til dommere og ikke-dommere – dukker ironien og fixfæxierne op igen, - nu er vi tilbage i cirkusmanegen, hvor Platons Sokrates ikke er forpligtet til at tage noget alvorligt. Gangen i Apologien er den samme som i Hulebilledet i Staten: fra retorikkens, monologens, illusionsverden, hvor man er "bundet" til de faste pladser (formalia), op til virkeligheden og sandheden og derpå tilbage til Hulens illusioner, hvor man kan risikere at miste livet – bemærk den eksplicitte reference i Hulebilledet (517A) til Sokratesfigurens skæbne i såvel historie som fiktion.

Jeg tror ikke, at elevens vanskeligheder med Apologien skyldes, at det er svært at bestemme afsender og modtager. Problemet er tilstedeværelsen og fraværet af ironi – eleven (han/hun) skal have en vis alder for at fatte ironi og ikke lade sig irritere af den. Vil læreren (han/hun) have hermeneutikken til at give eleven (ham/hende) en dybere forståelse af foreliggende tekst, må man (han/hun) ikke lægge ud med at forveksle forfatteren med tekstens jeg-fortæller og fiktion med historie. Ej heller må man (han/hun) lade en teksts form være enebestemmende for dens genre, thi da kommer man ind til Kierkegaards marskandiser for at få rullet sit tøj. "Sokrates' ironi" er måske Platons hermeneutik.

OMDET SOKRATISKE HOS PLATON - OG SOKRATES

- respons til Johannes Thomsen

Af Jens Viggo Olavi Nielsen

Johannes Thomsen (herefter JT) retter i sit indlæg "Metode i oldtidskundskab" nogle både skarpe og tankevækkende kommentarer til undertegnedes indlæg i Logos fra Marts 2014, som jeg hermed både vil takke for og respondere på. Enige er vi således om, at ironien er vigtig hos Platon som helhed og i Apologien i særdeleshed, og det gælder også for elevernes vanskelighed ved at opnå en forståelse af teksten. Imidlertid finder jeg, at JT's diskussion i væsentligt omfang beror på en misforståelse, dels fordi han ser bort fra, at artiklens sigte består i at levere et bud på, hvordan man integrerer en visuel model for tekstlæsningsmetode i oldtidskundskab, og dels fordi han er alt for ensidig i sin afskedigelse af spørgsmålet om den historiske Sokrates set ift. Platons Apologi. I sit indlæg ser JT bort fra 2 præmisser: 1) Siget med brugen af Apologien i artiklen er primært illustrativt og didaktisk, idet udlægningen af teksten ikke prætenderer en udtømmende akademisk analyse af Apologien, endsig en forskningsdiskussion. Nedenstående vil jeg forsøge at gå ind på en sådan i det omfang, det er mig muligt, hvilket vil gøre samtalen mere frugtbar. 2) Det har, i snæver sammenhæng med ovenstående, på intet tidspunkt været meningen, at teksten skal kunne stå alene, men derimod, at den skal suppleres af det levende ords undervisning. Det turde fremgå ret tydeligt at den måde, teksten er affattet på. Men i modsat fald turde det hermed være præciseret.

Særligt hvad angår det sidste punkt er JT's tilgang lidet platonisk, idet han uden videre forudsætter, at den skrevne logos kan stå alene uden sit faderlige ophav, i.e. undervisningen, men jeg kan skam her forsikre om, at jeg i den daglige undervisning mundtligt supplerer mine betragtninger om forholdet mellem Platon og Sokrates med de nødvendige og relevante forskningsmæssige resultater og overvejelser. Ligesom jeg i modsætning til JT finder det betimeligt at se sagen fra mere end blot én side.

Forholdet mellem Sokrates og Platon er jo, som Bo Tao Michaëlis med rette gør opmærksom på i samme nummer i forlængelse af Mogens Herman Hansen (det på s. 41), og som tillige andre såsom Olof Gigon har redegjort for det, en overordentlig vanskelig problemstilling, der ender i en række åbne spørgsmål og tilnærmelsesvis svar (ifølge Gigon er den historiske Sokrates "unfassbar", s. 322). Det er JT langt fra den første, der har gjort opmærksom på, og jeg husker skam at nævne det for eleverne i undervisningen, selvom jeg nok foretrækker at holde spørgsmålet mere åbent, end JT lader til være villig til. Så kan de dygtige elever selv gå videre med problemet under lærerens vejledning. Hvilket omvendt ikke betyder, at jeg ikke har en holdning til problemstillingen om Apologiens forhold til den historiske Sokrates, det har JT ret i.

Måske kan JT og undertegnede mødes i Johannes Sløks konstatering af, i At læse Platon, at det tilnærmelsesvis er umuligt at skelne mellem Platon og Sokrates, fordi Platon har villet det sådan (s. 37).

Hvilket omvendt ikke får Sløk til at kaste barnet ud med badevandet ved straks at forkaste problemstillingen som sådan, idet man "videnskabeligt vil (...) være tilbøjelig til at hævde, at

den Sokrates, vi møder i de tidlige dialoger, nok på en temmelig troværdig måde gengiver den historiske Sokrates..." (40). Her vil JT formentlig ikke være med længere, men så vidt så godt. Mogens Herman Hansen påviser i øvrigt langt fra, så vidt jeg kan se det, at der ikke er noget historisk belæg for at slutte fra Apologien og til den historiske Sokrates, idet han tværtimod først sammenligner fællestrækkene i Platons Apologi med Xenofons for derpå senere at komme frem til den konklusion, at selvom der er en række fællestræk de to tekster imellem, der må formodes at have rod i den historiske virkelighed, så kan vi ikke entydigt finde frem til selve årsagen til, hvorfor athenerne henrettede den historiske Sokrates (s. 4, 26). Når således MHH fremhæver, at vi ikke ud fra kilderne, Xenofon og Platon, kan slutte os entydigt frem til, hvorfor athenerne henrettede Sokrates, så er det noget ganske andet end at afskedige teksternes forhold til virkeligheden som sådan.

Men nu til JT's argumentation: Pointen med at nævne de mange bøger og artikler for eleverne, der faktisk er skrevet om emnet den historiske Sokrates, er kun en pointe i undervisningsøjemed, hvor det kan få en øjenåbnende og tillige afdramatiserende konsekvens for elevernes indgang til Platons tekst, såfremt man ligefremt adresserer problemet som særdeles vanskeligt selv for klogere hoveder – herunder deres forvirring omkring, hvem tekstens afsender egentlig er. Og jo, eleverne er faktisk næsten altid forvirrede omkring det, formentlig fordi den impuls, der driver både os og dem, er det samme ønske om at være til stede selv, der ifølge Gjørup driver hver generation til at tage en ny omgang med Platon og de øvrige kilder til den historiske Sokrates (s. iv). Men med den behørig tilføjelse, som Sløk er inde på det, at denne af Platon forfattede tekst nok et godt stykke hen ad vejen nærmer sig den historiske tale. Eller sagt med Karsten Friis Johansen: "Det er utvivlsomt en fiktiv retstale, men fiktionen har ikke samme råderum som i en dialog, og Apologien ville nok forfejle sit formål, hvis samtidige øjenvidner til processen uden videre kunne afvise den som opspind" (s. 163).

Jeg er derfor heller ikke enig med JT i, at spørgsmålet om tekstens modtager "antyder", at afsenderen er entydigt fastlagt. Her må JT siges at tillægge undertegnede en intention, der fremstår som det rene gætværk, eller som i hvert fald er groft reduktiv, ligesom jeg tilsvarende heller ikke er enig i, at det er rent og skært gætværk fra min side, når jeg anfører Platons intention som den at få Sokrates til at fremstå i det bedst mulige lys. Skal man således tro Platon i hans andet brev, er der slet ikke noget skrift af Platon selv, men de, der benævnes således, "er af Sokrates, som er blevet smuk og ung" (Andet Brev, 313D). Man kan så diskutere, om det også gælder for Apologien, hvor det første unægtelig er mere oplagt end det sidste, men rent og skært gætværk eller fiktionsværk er det jo ikke, når vi har Platons eget ord for det (ægheden af det andet brev forudsat).

At det selvsagt ikke lykkes Platon post factum at få Sokrates frikendt, som JT fremhæver det, udelukker heller ikke, at Platon bl.a. derfor gør ham til sit talerør ift. en læsende samtid og eftertid for om muligt at få Sokrates frikendt i læserens bevidsthed. Det er jeg skam enig med både Bakhtin og JT i, foruden med Karsten Friis Johansen (s. 163), og det er jo også tydeligt rundt omkring i Platons øvrige værk, hvor det med slet skjult henvisning til Sokrates antydes i Statens hulelignelse, som JT også anfører, at filosofen sikkert vil blive slået ihjel, hvis han forsøger at løse fangerne for at føre dem opad mod lyset (7. bog, 517). Tvetydigheden, som JT strider godt og grundigt imod hårene, ligger i undertegnedes formulering "tættest muligt" ift. den af Sokrates' afholdte levende tale, idet denne formulering for mig at se ikke logisk

udelukker, at Platon lægger noget til – ja måske oven i købet gendigter talen i dens væsentligste træk. Men det pure opspind eller et rent digt kan han, som anført, næppe slippe afsted med.

Også hvad angår bestemmelsen af talens/tekstens publikum (nu må jeg være varsom) forudsætter JT, at jeg skriver i en primært akademisk genre, hvor forholdet mellem Sokrates og Platon skal bestemmes – og bestemmes præcist. JT mener således, at jeg begår en "regnefejl" ved at regne den historiske Sokrates' tale fra 399 som identisk med Platons skrevne dialog – hvilket jeg altså ikke gør (som om der var tale om et regnestykke med et endegyldigt facit). Pointen med at undervise i Apologien består ikke nødvendigvis i at forholde sig indgående til det sokratiske problem (for mit vedkommende tillader tiden det desværre ikke), som ganske vist er der, men snarere at signalere problemstillingen for eleverne og så samtidig gøre dem opmærksomme på nogle genrebestemte forskelle og ligheder imellem tale og skrift: At såfremt vi havde været til stede ved talens afholdelse som dommere eller publikum, så ville vi kun have hørt den én gang, hvilket som oplevelse betragtet er noget ganske andet end at have en tale foran sig som tekst og at kunne læse den igen og igen. Helt bortset fra, om den historiske tale og Platons tekst så er identiske, hvad jeg altså medgiver JT, at de næppe er.

Ydermere: Som svar på JT's anholdelse af, hvorfor det i dag kan give mening at fælde dom over Sokrates, når han nu én gang er blevet henrettet, vil jeg anføre, at det skam giver god både didaktisk og tillige eksistentiel mening, fordi de problemstillinger, som Platons Apologi tager fat i, stadig er aktuelle. Hvorfor skulle vi ellers læse teksten i dag? Således giver det god mening at lade eleverne forholde sig til, om de – ud fra den foreliggende teksts Sokrates og den historiske viden om Sokrates og hans omgangskreds – finder ham moralsk eller filosofisk skyldig i anklagerne eller ej, det være sig ud fra datidens såvel som nutidens præmisser. Det er det, Gjørup formulerer, når han anfører, at den dybeste "... problemstilling er derfor ikke, om Sokrates blev offer for et justitsmord. Det dybereliggende spørgsmål gælder forstandsmennesket og det samfund, han eller hun lever i" (s. viii). Er en lærer f.eks. moralsk ansvarlig for sine anløbne "elever" (Kritias og Alkibiades), eller er det overhovedet forkert at gøre Sokrates til medskyldig for deres fremfærd, når han nu selv siger, ligesom andre kan bevidne, at han aldrig i normal forstand har været nogens lærer? Det kan jeg ikke se det odiose i at diskutere med eleverne, tværtom, mens jeg til gengæld finder meget andet i JT's gennemgang af Apologien både oplysende og relevant.

Men under alle omstændigheder, samt ironisk nok, viser JT's indvendinger, at den præsenterede model er velegnet til at vise, på hvilket plan problemstillingerne kan lokaliseres i teksten, om end den naturligvis ikke hverken kan eller skal bruges til at udtømme dem. I parentes kan her anføres, at dette efter min opfattelse også gælder for ironien forstået som modsætningen imellem det, der siges, og det, der ikke siges, eller imellem formen (sprogets tilsyneladende pålydende værdi) og indholdet (henvisningsdimensionen). Tonefaldet, det ironiske eller alvorlige, må læseren selv slutte sig frem til eller tilsætte teksten, og så derpå håbe, at det omtrent svarer til det, Platon/Sokrates har villet sige med teksten/talen.

Mit eget synspunkt på forsvarstalens historiske basis må jeg som ikke-filolog læse mig til hos andre. Gregory Vlastos – en af de lærde, jeg har læst – skelner således imellem SokratesE og SokratesM, dvs. imellem den tidlige og den mellemste Sokrates hos Platon, idet han placerer Apologiens Sokrates i den tidlige "elenchos"-periode, og idet han urgerer, at man som filolog

ikke uden videre kan afskedige problemet om den historiske Sokrates som irrelevant (s. 46, 45). Relevant for nærværende sammenhæng argumenterer Vlastos således udførligt for, med inddragelse af vidnesbyrdene hos Xenofon og Aristoteles, at den Sokrates, vi møder i Apologien, må være tæt på den historiske Sokrates, hvilket omvendt ikke betyder, at Apologien er blevet holdt ordret som tale ved retssagen i 399:

"In the second part of my argument (...) I shall call on evidence external to the Platonic corpus to support the claim that in those essential respects in which SE's philosophy differs from that of SokratesM it is that of the historical Sokrates, recreated by Plato in invented conversations which explore its content and exhibit its method. I say 'invented' not 'reported'. It is Xenofon who professes to be recalling Socratic conversations he had witnessed personally. Plato does no such thing. Except for the Apology, where he goes out of his way (twice: 34A, 38B) to call attention to his presence at the trial, he leaves himself out of the Socratic dramas he creates and rigs some of them so as positively to exclude his presence (s. 49f.)

At forholdet mellem Platons tekst og Sokrates' afholdte tale i 399 er tilnærmelsesvis umuligt at løse, men omvendt også umuligt at opløse som problemfelt, viser sig dernæst tydeligt i JT's egen argumentation, hvor han noget skrækkert formulerer sit eget syn på forholdet – eller rettere, som han tilsyneladende ser det, ikke-relationen – imellem tale og tekst hos Sokrates og Platon: Hvor ved JT lige fra, at Platons Apologi er en ren fiktionstekst? Det er korrekt, at såfremt der ingen forbindelse er imellem talen og den senere affattede tekst, ja så kan man ikke medregne retssystemet, lodtrukne dommere mv. i 399 som historisk kontekst for Apologien qua en af Platon senere affattet fiktionstekst. Såfremt! Problemet om både afsender og modtager, samt bestemmelsen af konteksten, er åbenbart snævert forviklet med svaret på spørgsmålet om den historiske Sokrates ift. Platons tekst. Spørgsmålet er imidlertid, hvor formålstjenligt det er at insistere alt for hårdnakket herpå i gymnasiets undervisning i Apologien. Og under alle omstændigheder vil det være en mangel ikke at benytte gennemgangen af Apologien som en mulig indgang til demokratiet og retssystemet i Athen, dvs. uanset, om talens umiddelbare historiske kontekst ligger et eller andet sted midt imellem den midaldrende Platons i 390'erne og så den ældre Sokrates' i 399: Karsten Friis Johansen placerer for sit vedkommende Apologiens affattelse i 390'erne, idet han samtidig anfører, at vi bag Platons Sokrates, og fortrinsvis i Apologien, kan ane et historisk udgangspunkt: s. 154, 162; min kursivering).

Summa summarum: Den fortvivlede "hermeneutiske cirkel", som JT omtaler i sit indlæg, må efter min opfattelse stå for hans egen regning, eftersom han stedmoderligt har behandlet relativt få linjer i et indlæg med primært didaktisk sigte, der oven i købet er tænkt som et supplement til den daglige undervisning, og dvs. som det skrevne ords ufuldendte mimesis af det talte ord, som var der tale om et forsøg på at levere en udtømmende filologisk analyse af forholdet mellem Platon og Sokrates, og tillige som var der tale om en nøjagtig historisk-kildekritisk bestemmelse af den historiske Sokrates og hans samtid. Hvilket der altså ingenlunde har været tale om (og det samme gælder de nærværende overvejelser), hvorfor JT kommer til at løbe åbne døre ind. Det skyldes ikke kun pladsmangel (dvs. ikke de åbne døre, men det forhold, at artiklen i forvejen blev rigeligt lang), men tillige det forhold, som allerede anført, at vi oldtidskundskabslærere har begrænsede filologiske kompetencer og derfor fra gang til gang må forsøge at vurdere hvem af filologerne, der argumenterer bedst for deres tolkning. Eller atter sagt med Sløk, så er der "... en strukturel forskel mellem at gøre Platons forfatterskab

til genstand for videnskabelig forskning og på den anden side som engageret læser at læse ham. Det er to forskellige processer, og de har begge deres ret. Man skal blot ikke blande dem sammen" (s. 42).

Forstå mig ret: Det handler ingenlunde om, blot for komme denne indvending i forkøbet, at vi ikke skal adressere videnskabelige eller metodiske problemstillinger i gymnasieundervisningen, og heller ikke om, at vi udelukkende skal forsøge at gøre eleverne til engagerede læsere, der kun bruger deres indlevelsessevne, men kobler deres analytiske sans fra. Pointen med indlægget var præcis at vise, hvordan man kan bestræbe sig på at gøre eleverne både mere engagerede og metodisk bevidste i læsningen ved at præsentere tekstens problemstillinger for dem visuelt, og såfremt andre derude kan bruge dette til noget, er formålet opnået. Og hvis ikke, er forsøget hermed blevet gjort. Jeg går desuden ud fra, at enhver lærer betragter det som en ønskesituation, såfremt engagementet hos de dygtigste elever tillige formår at afføde en interesse for de mere komplekse videnskabelige og metodologiske problemstillinger i faget. Men jeg finder ikke desto mindre, at et overmål af teoritunge kvababelser og bastante reservationer i gennemgangen af Apologien kan risikere at medføre, at en for stor del af elevernes lære- og læselyst bliver kvalt allerede i fødslen.

Citeret litteratur:

Olof Gigon (1987): "Der Gestalt des Sokrates als Problem", in *Der historische Sokrates*, udgivet af Andreas Patzer, *Wege der Forschung*, bd. 585, Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, s. 270-322

Ivar Gjørup (1991): Forord til "Hvorfor henrettede athenerne Sokrates?", Museum Tusulanum, s. i-ix

Karsten Friis Johansen: *Den europæiske filosofis historie, Antikken* (bd. 1), Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck
Mogens Herman Hansen (1991): *Hvorfor henrettede athenerne Sokrates?*, Museum Tusulanum *Platons skrifter* (1992), udgivet ved Carsten Høeg og Hans Ræder, Hans Reitzels Forlag, bd. 5 og 8

Johannes Sløk (1992): *At læse Platon*, Hans Reitzels Forlag

Gregory Vlastos (1991): *Socrates – Ironist and Moral Philosopher*, Cambridge University Press

VELLEIUS PATERCULUS

Af Simon Laursen, Ribe Katedralskole

Velleius Paterculus, *En kortfattet romersk verdenshistorie*, oversat af Sebastian Persson og Thomas Eske Rasmussen, SSO 246, København 2010

Jeg har her i forsommeren arbejdet en del på at skrive en oversigt over Augustus' liv og virke til Ribe Katedralskoles hjemmeside. Det har ført vidt omkring; jeg måtte skrive en parallel side (meget mindre) om Agrippa, og jeg har oversat hele bog 53 og det meste af bog 54 af Cassius Dio, der er en hovedkilde til begge dele. På et tidspunkt førte studierne mig omkring Velleius Paterculus, der også er en kilde, og jeg ville derfor kaste et blik på den oversættelse af ham, der udkom som nr. 346 af Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning i 2010.

Jeg næsten snublede over to udsagn, der umiddelbart forekom mig så besynderlige, at jeg måtte se efter i den latinske original. Den ene hævdede (Velleius 93 til slut), at Augustus' datter Julia 'manglende frugtsommelighed [sådan siger man da ikke; der må menes ufrugtbarhed] gavnede hverken hende selv eller folket'. Da Julia fik fem børn med Agrippa, er det en mærkelig ting at sige, og det er da heller ikke, hvad der står på latin; i Velleius noget krukkede formulering kaldes hun en 'kvinde med en livmoder, der ikke var en lykke for hverken hende selv eller samfundet' (feminam neque sibi neque rei publicae felicitis uteri). Det skal naturligvis forstås sådan, at hendes fem børn alle endte ulykkeligt – de to ældste drenge ved at dø unge, den tredje ved at blive vanvittig (Velleius 2, 112); de to piger var der andre problemer med: Julia (den ene datter) blev landsforvist i 8 evt. for sin slappe seksualmoral, og Agrippina ('den ældre'; den anden datter), der blev gift med Germanicus, forfulgte kejser Tiberius med sine anklager om, at han havde ladet hendes mand myrde, indtil Tiberius i 29 evt. sendte hende i eksil. Da Velleius er en ubetinget tilhænger af Tiberius, er det naturligvis en alvorlig ting.

Den anden passage, jeg studsede over, vedrører Agrippa, og den kommer jeg tilbage til; foreløbig skal det ovenstående eksempel kun tjene til at forklare, at jeg begyndte en nøjere undersøgelse af oversættelsen.

Resultatet af denne undersøgelse er meget negativt. Oversættelsen formår hverken sprogligt, stilistisk eller indholdsmæssigt at gengive Velleius' latinske tekst med blot nogenlunde nøjagtighed, og hvad der næsten er værre, er den meget ujævn – undertiden lykkes nogle ting rent stilistisk, og de indholdsmæssige fejl er ikke helt jævnt fordelt. Det er desværre nødvendigt at understrege, at oversættelsen ikke kan anvendes af folk, der ikke kan kontrollere en given passage på originalsproget; risikoen for, at oversættelsen alvorligt fejlrepræsenterer forfatteren, er overhængende. Det gør jo i praksis oversættelsen ubrugelig.

Dette er meget hårde påstande, og jeg er ked af at måtte fremsætte dem. Man skal ikke sige sandheden for enhver pris, for sandheden er som bekendt ilde hørt, og den kan meget let såre unødigt. Men offentliggjorte bøger er farlige; og dårligt arbejde er endnu farligere, for siges der ikke fra overfor det, kan det lede til nye, dårlige bøger. Jeg skal ikke kunne sige, hvordan en så dårlig bog har fundet plads i en så hæderkronet serie, og hvorfor der ikke er blevet sagt

fra overfor oversættelsen i tide. De to oversættere har i hvert fald sikkert været i god tro, da bogen blev sendt i trykken – megen auctoritas (som de selv, lidt studentikost, siger i forordet) står bag dem.

Det er klart, at jeg ikke kan komme med så hård en dom uden en mere udførlig redegørelse, og da en gennemgang af hele oversættelsen ville være en næsten uoverkommelig og i hvert fald unyttig opgave, har jeg fokuseret på tre passager, jeg selv har en vis interesse i, fordi jeg (som nævnt) har arbejdet med Augustus på det seneste. Det er situationen umiddelbart efter Cæsars død (Vell. 2, 59–61), umiddelbart efter Actium (Vell. 2, 89-90) og Augustus' død (Vell. 2, 123–124). Gennemgangen af oversættelsen i disse tre passager vil også give anledning til nogle overvejelser over, hvad Velleius egentlig er for en slags forfatter, og hvad der kræves af en oversætter af en sådan tekst; disse overvejelser kommer sidst, og har man ikke lyst til at følge den undertiden pinagtige gennemgang af oversættelsens detaljer, kan man jo springe herfra direkte til slutningen.

Som så mange andre tekster om Augustus starter Velleius med en kort karakteristik af hans familiemæssige baggrund. Hans far var 'seriøs, hæderlig, pletfri' (gravis, sanctus, innocens, ikke en dårlig oversættelse!), og han 'blev ved først givne lejlighed valgt til prætor blandt mænd fra aristokratiet'. Man venter i teksten at finde suo anno, men det står der ikke, der står primo loco, og betydningen er, at han blev valgt før aristokraterne (en udmærket oversættelse af nobiles) (se Cic. Pro Mur. 18 for udtrykket primum locum obtinere). Der fortsættes i oversættelsen: 'og da hans renommé havde skaffet ham Iulias datter, Atia, som hustru, blev han i kraft af sit embede udpeget til at administrere Macedonia' (cum ei dignatio Iulia genitam Atiam conciliasset uxorem, ex eo honore sortitus Macedoniam). Her synes at være to grunde til, at han blev 'udpeget'; det er naturligvis problematisk i sig selv, men udtrykket ex eo honore betyder ikke 'i kraft af', men 'efter' dette embede, og han blev naturligvis ikke 'udpeget', siden bestemmelsen af prætorernes provinser foregik ved lodtrækning (Drachmann, Statsforfatning, 96f.; Velleius skriver da også sortitus), og da man ikke kan vinde en lodtrækning af nogen særlig grund, må det være noget andet, ledsætningen begrundet. Det er ganske givet pladsen foran aristokraterne ved valget, der begrundes af ægteskab med Atia, Iulias datter, og det begrundes så igen af hans 'renommé' (dignatio, ordet betyder egentlig kun, at han er blevet fundet værdig). Pointen er, at fokus forskydes til Julierne og deres storhed (bemærk også ordstillingen: dignatio Iulia genitam ...)

Disse træder så ind på scenen i det følgende. Cæsar elsker sin grandnevø, og han tager ham med overalt. 'Drengen blev også hædret med et præsteskab.' skriver oversættelsen. To ting: ikke bare et præsteskab, men et pontificatus; ordet mangler i oversættelsen. Og puerum, som der ganske rigtigt står, skal formentlig forstås koncessivt, som også Hellegouarc'h (i sin Budé-udgave, Paris 1982) oversætter det: 'quand il n'était encore qu'un enfant'. Så følger mordet, og den unge Octavius tager til Rom. Her er de voksne imod, at han tager Cæsars arv på sig (kap. 60). Oversættelsen fortsætter: 'Men republikkens fremtid og hele verdens skæbne knyttede sig til grundlæggeren og frelseren af den romerske nation' (sed adserebant salutaria rei publicae terrarumque orbis fata conditorem conservatoremque Romani nominis). Ordet salutaria synes ikke oversat; ordet for 'knyttede' er adserebant, hvor Jensen og Goldschmidt netop angiver grundbetydningen 'knytter'. Det er imidlertid forkert (sjældent i J&G, men se OLD s. v.); det betyder ordet ikke i praksis, hvad end etymologien er. Det betyder 'gør krav på', som en herre

gør krav på en slave eller en fader en søn, og deraf afledte betydninger, så betydningen her er, at skæbnen gør krav på Octavian som den, der skal frelse Rom og grundlægge noget (sikkert en ny guldalder, cfr. Vergil Aen. 6, 792). - Den unge mand kaster sig, altså i pagt med skæbnen, over sit kald – 'Han stolede mere på sin onkel Cæsar end på sin stedfars råd' – ikke helt: den latinske tekst har avunculo et Caesari, hvad A. J. Woodman i sin kommentar (Cambridge 1983, s. 123) ganske rigtigt gør opmærksom på skal tages alvorligt: 'who was after all Caesar' – igen hæves Julii Caesares ud af almindelige menneskers niveau. Han 'sagde ofte til ham, at det var forkert, at Philippus fandt ham uværdig til det navn, Caesar fandt ham værdig til' (dictitans nefas esse quo nomine Caesari dignus esset visus, semet ipsum indignum videri). 'Forkert' er naturligvis alt for svagt til nefas, og det er heller ikke Philippus, der er subjektet i den pågældende sætning – der står semet, så subjektet er Octavian selv. Når Caesar har ment, han kunne påtage sig den tunge byrde, ville det være en absurd selvovervurdering at tro, han selv vidste bedre. Igen er Cæsars dømmekraft – guddommelig, et ord, der er rigeligt repræsenteret i konteksten i øvrigt.

I det følgende modtager Antonius – omend 'arrogant' (superbe, udmærket) – 'den unge Caesar'. Han får audiens (admisso, ikke 'kommet') i haven til Pompejus' gamle hus, som Antonius ejede (Plut. Ant. 10). Han anklager sceleste (meget mere end 'uanstændigt') Octavian 'som om han var blevet angrebet i et baghold' (insidiis kan vel ikke have været et fysisk baghold, snarere 'attentat' (OLD 4a)); 'hvorved Antonius' upålidelighed [vanitas - ?] på skændig vis [mundret dansk?] kom til udtryk [deprehensa est: 'blev afsløret']'. 'Antonius og Dolabella var konsulere for et afskyeligt despoti, og deres sindssyge stod snart klart for enhver' – Aperte deinde Antonii ac Dolabellae consulum ad nefandam dominationem erupit furor – hele sætningens (stærke) dynamik er tabt i oversættelsen, furor er vel ikke lige 'sindssyge', og erupit er i hvert fald ikke 'stod klart for enhver' – her er tale om et vulkanudbrud! I dette afsnit er ordenes valør systematisk nedtonet til standardudtryk – og det stærkt følelsesmæssige præg, teksten har på latin, er tabt. Det er ikke en let opgave at fange og fastholde den emotionalitet, Velleius ofte skriver med, men det er ingen undskyldning for at lade være med at prøve.

Antonius havde som bekendt sat sig i besiddelse af Cæsars papirer og gjorde med dem, hvad han ville; Velleius beskriver dette og konkluderer omnia pretio temperata, vendente rem publicam consule. Oversættelsen: 'dokumenterne blev ødelagt for penges skyld. En konsul var ved at sælge republikken.' temperare betyder imidlertid at 'moderere'. Mod betaling kan man få en mildere behandling; dokumenterne bliver ikke ødelagt, men kun fortolket anderledes eller måske ændret. Det rigtig interessante er imidlertid, at den absolutte ablativ temmelig givet også er en reference til Aen. 6, vers 620-1 (kataloget over syndere): vendidit hic auro patriam dominumque potentem imposuit, fixit leges pretio atque refixit: Woodman ad loc., der også gør opmærksom på, at den stilistiske finesse med en absolut ablativ til at afslutte en sætning, nærmest som en kommentar, er typisk Tacitus. Som minimum kunne der stå et udråbstegn efter sætningen, men den kunne også indledes med en bindestreg i stedet for punctum – så ville 'kommentar-funktionen' være tydeligere.

I kapitel 61 indledes med ordene Torpebat oppressa dominatione Antonii civitas. For dominatio giver oversættelsen her 'herredømme'; i kap. 60 havde den 'despoti', der giver den negative klang bedre. Noget længere nede i kapitlet samler Octavian privato consilio en hær, og får endnu længere nede ordre til at kæmpe mod Antonius sammen med konsulerne – eum ... pro

praetore una cum consulibus designatis (? , ikke oversat, vel med rette) Hirtio et Pansa bellum cum Antonio gerere jussit. Intertekstualiteten er utvetydig: Augustus Res Gestae 1: Annos undeviginti natus exercitum privato consilio et privata impensa comparavi, per quem rem publicam a dominatione factionis oppressam in libertatem vindicavi. Res publica ne quid detrimenti caperet, me pro praetore simul cum consulibus providere jussit. Det er naturligvis ikke underligt, at Velleius i alt væsentligt følger regimets officielle historiografi (der som bekendt på dette punkt var enestående velkonstrueret, hverken løgn eller sand); men det fortjener dog en bemærkning, at han ligefrem følger Res Gestae ord for ord (i en note på side 121 viser oversætterne, at det ikke ligger dem fjernt at lave den slags henvisninger). Det tegner jo et billede af Velleius' følgagtighed.

Men det er værre, at den logik, Velleius lægger i teksten, sprænges fuldstændig i oversættelsen. Latinene løber indignatio et dolor omnibus, vis ad resistendum nulli aderat, cum C. Caesar XVIII annum ingressus, mira ausus ac summa consecutus privato consilio maiorem senatu pro re publica animum habuit, primumque a Calatia, mox a Casilino veteranos excivit paternos; sætningen siger, at C. Caesar som privatperson havde mere mod end senatet på samfundets vegne, og beundrer naturligvis den unge mand, netop begyndt på sit 19. år (altså 18 år gammel; underlig modsætning til Res Gestae) for denne initiativrigdom. Oversættelsen: 'Indignation og lede fyldte alle, og ingen havde kræfter til at gøre modstand. Gaius Caesar, der endnu ikke var fyldt 20 år, havde dog på forunderlig vis mod til at træffe væsentlige beslutninger. Han fulgte sin egen dagsorden og ikke senatets. Med republikkens interesser for øje tilkaldte han sin fars veteraner ...' Dette er en underligt sønderdelt og upræcis parafrase af en sætning, der netop skal sætte trumf på – det er ikke 'dog', der er brug for i denne sætning, men 'netop', og ikke 'forunderlig', men 'beundringsværdig', ikke 'væsentlige', men 'høje', ikke 'beslutninger', men 'mål' – osv.

Denne maltraktering af en fra Velleius' side omhyggeligt konstrueret sætning er ikke noget særsyn i oversættelsen; i dette tilfælde får det blot meget tydelige konsekvenser. Uanset at de semantiske elementer overvejende er tilstede, er både dynamik og i virkeligheden betydning forsvundet. Det er meget vanskeligt at vise i detaljen – jeg må bede læseren om selv at se oversættelsen.

Der er altså problemer i kap. 59-61 med såvel real-indholdet som med sprog, stil og litterær forståelse. Det næste afsnit, kap. 89-90 indledes med en lang, nærmest hymnisk lovprisning af Octavian, da han vender hjem fra østen efter sejren over Antonius. Det begynder udmærket; den indledende sætning ombygger kun det latinske i det omfang, det er nødvendigt for at kunne lade teksten tale dansk. Den følgende sætning er også lang; den forsømmer at forsøge at gengive en anafor med nihil, som Velleius betjener sig af, hvad der er mærkeligt, siden anafor da er et udmærket, gængs dansk stiltræk, men det er trods alt uvæsentligt målt på den totale fraktionering, det følgende udviser. Skønt Velleius lader sine sætninger spænde over mange, semantisk uafhængige elementer i en næsten lyrisk form (det er ikke forkert at associere til Horats' sækular-digt eller de beslægtede digte, carm. IV 5 og IV 15), udviser oversættelsen ikke semikolon (som minimum), men alt for ofte punktum. Selv det kunne dog være acceptabelt, hvis ikke den igen hele tiden nedtonede det stilleje, Velleius skriver i. Hvor Velleius siger, at de ydre krige er 'begravede' (sepulta), siger oversættelsen, at de er 'afsluttede'; for sopitus ('dysset i søvn') har den 'bragt til ro'; for senatets maiestas ('højhed') har den 'værdighed'; for imperium

har den 'beføjelser'; for salubriter ('helsebringende') 'gavnlige'. De stærkt følelsesladede ord for fortid, især priscus og pristinus, men også antiquus, der i denne kontekst kalder på 'i forne tider' og 'ærværdig ælde', om ikke 'hedenold', bliver kun til 'oprindelige' og 'gamle'. Det er, som om teksten er på psykofarmaka, alt følelsesoverskud bliver kemisk holdt nede. Det er naturligvis et stilproblem og dermed forholdsvis subjektivt; men i hvert fald jeg finder ikke stemningen ramt.

Det virkelig besynderlige er så, at kapitel 90 falder fuldkommen anderledes ud. Ganske vist fortsætter trangen til korte sætninger; der er alt for mange punktummer. Men her kan sepultis godt være 'stedt til hvile', metaforen i rei publicae membra bevares, og coalescere er oversat med 'helede', hvad der i konteksten er rigtig godt. Og en anafor med illae/in illis fastholdes ved gentagne 'Det var her, ...' - forbilledligt. Der er detaljer, der kan diskuteres, også sprogligt, men den eneste, der irriterer i hvert fald mig, er oversættelsen af latrocinii, 'røverbander', med 'terrorister'.

Der fandtes ikke terrorister i antikken – man manglede både konfessionelle religioner og revolutionære ideologier, og det er dem, der genererer de egentlige 'terrorister'. Omfattende problemer med voldelige grupperinger, der opererede både åbent og i skjul, var der rigeligt af – men det var snarere mafiøse bander eller bortløbne slaver (Spartacus), eller, som her, netop røverbander. For at få oversættelsen til at passe må oversætterne også glemme ordet etiam i konteksten – der står nemlig, at det lykkedes Augustus via sine legater at bringe det dertil, at 'provinserne endda (etiam) var fri for røverbander'; det, der egentlig skulle udryddes, var noget andet og større end det. At bruge ordet terrorister er i denne sammenhæng at falde for den nemme aktualisering.

Netop indholdsmæssigt har også kapitel 89-90 de største problemer. Oversættelsen skriver i kapitel 89: 'Valget til senatet foregik uden bitterhed, men ikke uden hård kamp', hvad der må undre, hvis man har indsigt i romersk statsforfatning: der var ikke valg til senatet. Ordet, der oversættes med 'valg', er imidlertid lectus, men det er noget ganske andet; en lectio senatus var en revision af listen over senatorer, der under normale forhold blev foretaget af censorerne (Drachmann, Statsforfatning, s. 101). Augustus foretog tre sådanne (Res Gestae 8), i 29, i 18 og i 11 fvt.; de er nøjere beskrevet i Cassius Dio 52,42; 53,13 og 54,35. 'Hård kamp' gengiver severitate på latin; det handler naturligvis om Augustus' strenge principper og ubøjelighed.

Men det afgørende problem i passagen er, at oversættelsen fortæller om 'Agrippa, der gennem sit venskab med lederen havde opnået sit tredje konsulat og derefter et sæde i folketribunkollegiet'. Den latinske sætning lyder Agrippae, quem usque in tertium consulatum et mox collegium tribuniciae potestatis amicitia principis evexerat, og den fortæller en helt anden historie. For det første betyder ordet usque (udeladt i overs.), at Velleius tillader sig at undre sig over, at en mand som Agrippa, der ikke hørte til romersk adel, kunne nå hele tre konsulater. Hans tredje konsulat, som var i 27 fvt., er udødeliggjort på inskriptionen over Pantheon i Rom. Tre konsulater for en homo novus er godt, men hvad der sker i resten af sætningen, er meget bedre. At få tribunicia potestas betød i Rom at blive kejser; regeringstiden regnes fra den dag, man får den (Cassius Dio 53, 17; Augustus gør det selv i Res Gestae 4 og ellers). Som Hellegouarc'h noterer (s. 234), er det tildelingen af trib. pot., der 'marque la corégence d'Agrippa'; ellers hæfter kommentatorerne sig ikke meget ved ordet – det er pretty basic stuff i kejsertidshistorie.

Augustus fik sin i 23 fvt. (Dio 53, 32 og mange andre kilder), men der havde været skridt i den retning før. Agrippa fik først sin i 18 fvt.; Velleius' tekst kunne give et andet indtryk (mox). Men han blev altså Augustus' collega (derfor collegium) som kejser.

Velleius nævner tribunicia potestas to gange til senere i teksten. Første gang (2, 99) da Tiberius får den i 6 fvt., hvor oversættelsen til latinen tribuniciae potestatis consortione aequatus Augusto har 'Sammen med Augustus beklædte han tribunembedet, hvor de begge havde lige stor magt.', hvad der naturligvis var aldeles udelukket, siden de begge var patriciere og derfor ikke kunne vælges til 'tribuni plebis' (Drachmann, Statsforfatning, s. 111; at Julierne og Claudierne er patriciere, skal man erkyndige sig om ved nomenclatura); anden gang (2, 103), da Tiberius får den igen efter Gaius og Lucius Caesars død, hvor oversætterne rammer bedre ved at oversætte 'tribunmagten' uden at antyde, at nogen af de to faktisk beklæder et embede – hvad tribunicia potestas ikke var; det insisterer Augustus på i Res Gestae 6: nullum magistratum contra morem maiorem delatum recepi. Quae tum per me geri senatus voluit, per tribuniciam potestatem perfeci. Denne 'myndighed' eller 'magt' var nemlig overhovedet ikke udtryk for mos maiorum – men et åbenlyst overgreb på den. Denne pointe er ofte gjort (godt f. eks. af W. Eder, Augustus and the Power of Tradition, in: K. Raaflaub & Mark Toher, Between Republic and Empire, Berkeley 1993, s. 109).

Den måde, 2,90 er oversat på, bliver særligt uheldig, hvis man ved, at Octavian faktisk allerede i 36 fvt. fik 'sæde blandt tribunerne' og deres fredhellighed, før den egentlige tribunicia potestas blev opfundet (Cassius Dio 49, 15). Oversættelsen svigter således såvel den ukyndige, der ikke ved, hvad der tales om, og ikke kan hjælpes til at forstå det ved en mere standardiseret oversættelse (Rudi Thomsen bruger som bekendt 'tribunmyndighed' i sin oversættelse af Res Gestae) eller ved et oplæg i efterordet (hvorom mere senere), som den kyndige, der måske har læst om det tidlige udviklingstrin i 36.

Velleius nævner end ikke, at Augustus fik tribunicia potestas; i det hele taget der ikke megen nyttig tale om det forfatningsmæssige grundlag for kejserdømmet hos Velleius. Ved en slags pudsig tilfælde er der dog noget forfatningsmæssigt vigtigt på spil i den sidste passage, 2, 123-124, jeg har besluttet at kigge nærmere på. I slutningen af passagen fortæller Velleius begejstret, at han og hans bror blev valgt til prætorer kort efter Tiberius' overtagelse af magten. Tiberius reorganiserer valgproceduren efter Augustus' instrukser, og så fortsætter latinen: quo tempore mihi fratrique meo candidatis Caesaris proxime a nobilissimis ac sacerdotibus viris destinari praetoribus contigit, consecutisque ut neque post nos quemquam divus Augustus, neque ante nos Caesar commendaret Tiberius. Dette oversættes: 'Ved denne lejlighed blev min bror og jeg som Caesars kandidater udnævnt til prætorer lige efter nobiliteten og præstesketet. Vi havde yderligere det privilegium at være de sidste, som blev udnævnt af den guddommelige Augustus, og de første, som blev udnævnt af Caesar Tiberius.' Dette fejlrepræsenterer alvorligt, hvad der foregår, selv når man kun kender til Velleius' tekst. For det første var der ikke noget i Rom, der hed 'præstesketet' (det lyder fuldkommen iransk), men mange præstesketer repræsenteret af mange mænd, hvoraf nogle altså har stillet op til dette valg til prætor (for den latinske tekst har jo 'mænd, der beklædte præstesketer'); for det andet kunne man jo af formuleringen her få det indtryk, at hele nobiliteten har stillet op (en absurditet), også her er det kun 'mænd fra meget aristokratiske familier'. I 2, 59 (se ovenfor), hvor det er Augustus' far, der er på valg,

oversættes fuldkommen rammende, at han blev valgt 'blandt mænd fra aristokratiet' (hvorfor skifte til 'nobiliteten' i 2, 124?).

Netop sammenligningen mellem de to valg er interessant. Hvor Octavius blot vælges, endda primo loco, skønt han er homo novus, ganske vist godt hjulpet af en forbindelse til Julierne, er situationen for de to Velleii i 14 evt. en anden – de er candidati Caesaris, hvad der netop betyder, at de er blevet 'anfælet' af kejseren (det er, hvad ordet commendare betyder – ikke 'udpeget'), og ordet 'valg' optræder slet ikke. Det er muligvis intet tilfælde. Vi har en god idé om, hvad Augustus' og Tiberius' reorganisering gik ud på; Tacitus fortæller i Annales 1,15, at det var første gang, valget fandt sted ikke i en folkeforsamling, men i senatet (tum primum e campo comitia ad patres translata sunt), og Tacitus giver os endvidere den oplysning, at Tiberius ved den lejlighed kun anbefalede (commendare) fire til valg (destinandos, netop), hvoraf altså brødrene Velleius har været de to. Den illusionsløse Tacitus ser det som en yderligere stramning af kejserens kontrol med proceduren, for nok har Augustus hidtil styret det vigtigste (potissima), men et og andet (quaedam) var stadig op til tribus' studia. Med et suk konstaterer Tacitus, at folk ikke protesterer nisi inani rumore, 'med andet end betydningsløst brokkeri'. Principatets største historiker, Ronald Syme, skriver i The Roman Revolution (s. 374) ganske rammende, at 'The year A. D. 14 marks the legal termination of the Republic.' Syme beundrede og elskede Tacitus, men væmmedes ved Velleius (ibid. 488 f.), og det er i hvert fald sandt, at Velleius her fuldkommen ignorerer, hvad der faktisk sker – han er kun taknemmelig over at være blevet prætor, måden og de forfatningsmæssige implikationer er ham ligegyldig. Velleius er virkelig en undersåt, der end ikke kan hidse sig op til en inanis rumor. (Jeg skylder at gøre opmærksom på, at valgproceduren under Tiberius er genstand for megen usikkerhed og diskussion. Hvad jeg har forelagt her, er heller ikke fuldkommen sikkert, men hvad jeg selv, som relativt ukyndig i kejsertidens forfatningsforhold, synes giver mening.)

Det er også Tacitus fremstilling af senatsmøderne efter Augustus' død (Ann. 1, 11-13), vi kan takke for en nærmere beskrivelse af den luctatio (Vell. 2, 124: 'brydekamp'; oversætterne vælger igen en svækket oversættelse, 'strid'), der fandt sted. Tacitus ser den naturligvis som et nærmest absurd teaterstykke, hvor Tiberius pro forma vægrer sig ved at overtage magten, og senatorerne insisterer; men Velleius giver udtryk for, at den er virkelig nok – Tiberius er en beskeden mand, der helst vil forblive aequalis civis ('borger på lige fod med de andre', udmærket). 'Omsider blev han overvundet af fornuften frem for æresfølelsen', står der i oversættelsen, hvad jeg ikke forstår (bl. a. fordi honor ikke kan betyde 'æresfølelse', se OLD s. v., eller for den sags skyld J&G). Latinen er tandem magis ratione quam honore victus est, hvad Hellegouarc'h oversætter 'A la fin, il se laissa convaincre, mais plus par la raison que par attrait de la charge', altså den hæder og ære, der ville blive ham vist, hvis han tog posten; det fastholder det fokus på beskedenhed, som Velleius ellers lægger op til.

Den er netop denne beskedenhed, Tacitus gennemskuer så fuldkomment i sine Annales. Det er ganske vist sandt, at Tacitus er tilbøjelig til at se alt, hvad kejserne og især Tiberius gør, i et dårligt lys. Han kan i Annales 1, 5 heller ikke lade være med at kaste tvivl, om Augustus endnu var i live, da Tiberius kom til hans dødsleje; han ved det ikke, siger han, fordi Livia styrede informationerne om Augustus' helbred behændt, indtil Tiberius nåede frem. Velleius er derimod ikke i tvivl, men skaber en overspændt dødsscene i kapitel 123. Augustus følger Tiberius på vej mod en opgave i Illyricum (ordet prosequi, der bruges her, er mere end bare 'ledsage' eller

'følge'; der er tale om en formaliseret hædersbevisning – han viste ham den ære at følge ham på vej); de skilles i Beneventum, og Augustus, der har en officiel opgave ved en sportsbegivenhed i Napoli, tager selv (ikke 'alene', som der står i oversættelsen; det kan misforstås) til Nola. Her bliver hans helbred værre dag for dag (in dies, ikke 'i de dage', som oversættelsen har; OLD s. v. dies 3 b). Da Augustus ønsker at bevare sit livsværk 'i god stand' (salva, ikke kun 'sikkert'), kalder han festinater ('i stor hast'; udeladt i oversættelsen) Tiberius tilbage; Tiberius er tilbage expectato ... maturius, 'i bedre tid end ventet' ('hurtigere' i oversættelsen; men forskellen på festinater og maturius er her netop, at mature betyder 'i god tid' (OLD s. v. 2), hvad der naturligvis også kan være hurtigt (OLD s. v. 1). maturus' grundbetydning er 'moden', 'voksen'; Tiberius kommer i det øjeblik, hvor det er på tide, han viser sig). Med ordene, at nu (tum, det må gå til securum) var han fri for sine bekymringer (securum, men 'tryk' er han jo også), omfavnede Augustus sin kære (sui, der står ret besat ikke 'søn') Tiberius og lagde 'deres fælles politiske værk' (udmærket for sua atque ipsius opera) i hans hænder; hvad enden end måtte være, ville han ikke længere stille sig til hinder, om skæbnen krævede det. Først (primo, vel adverbialt; udeladt i overs.) en smule bedre (subrefectus, 'kom lidt til kræfter' er fint) ved at se og tale (colloquio, ikke 'høre') med carissimi sibi spiritus (hvad skal man dog stille op med det ord? Overs. udelader det, men i konteksten er det jo vigtigt; det er ved vor ånd, vi kommer i kontakt med himlen ...), blev han snart 'opløst i sine grundelementer' (det står der faktisk), da 'skæbnen overvandt alle bestræbelser på at holde ham i live' (lidt langt for omnem curam, men faktisk fint), og han døde.

Som man kan se, har jeg forskellige indsigelser mod enkelte ord, der er brugt (eller udeladt) i dette kapitel. Der er også mange gode indfald imellem (f. eks. også obnitente vi animi: 'viljesanstrengelse'). Men den centrale anke handler igen om stil, om rytmik og om den musikalitet, der skal lægges i denne scene. (Jeg taler ikke om clausulae; det kan dansk næppe gengive. Velleius bruger dem; se Hellegouarc'h bd. 1 s. lxxii. Det er et af mange tegn på, at Velleius er skolet retorisk.) Som set før fraktionerer oversættelsen gerne Velleius' omhyggeligt konstruerede sætninger, og efter min mening gør den det på må og få i dette kapitel. Den stærke emotionalitet, kapitlet er bærer af, kræver imidlertid, at man lytter efter den musik, der spilles her, og bestræber sig på at gengive den. Naturligvis kan dansk ikke konstrueres på samme måde som latin, men på den anden side kan man heller ikke sonderbryde det latinske uden at lytte til, hvad der så sker. Jeg kan kun bede eventuelle læsere af Velleius om at prøve at læse op, hvad der står i oversættelsen, og se, om det er muligt at få noget drive eller flow i det. Mig lykkes det ikke.

Så meget om de tre passager, jeg har udvalgt. Jeg må desværre notere, at der er meget, jeg ikke har taget fat i, men læseren, der har fulgt med til nu, må efterhånden være godt træt af påvisningen af fejl og mangler.

Til oversættelsen er der føjet et efterord, der vil forklare det romerske samfunds opbygning i hovedtræk. Også her er der mange upræcise detaljer, men jeg skal nøjes med at undre mig over, at efterordet ikke beskæftiger sig med overgangen fra republik til principat. De to passager om valg af prætorer, der er omtalt ovenfor, giver ikke det fulde udbytte til forståelsen af den enorme forskel, der er mellem de to perioder i romersk historie, hvis ikke også tilstanden under principatet inddrages, og derfor er den slags oplysninger afgørende for at forstå Velleius' karakter. Det er faktisk netop spørgsmålet, hvordan Velleius forstår og fremstiller disse

forandringer, der er hans værks største værdi som historisk kilde. Ganske vist anmærker oversættelsen (s. 124 n. 42), at Velleius ikke er klar over nogen forandring – men netop det er måske det allervigtigste. For der var forandringer, og de ses også overalt i Velleius' værk, hvis man ellers har de fornødne kundskaber – som altså burde kunne hentes i efterordet. Men end ikke tribunicia potestas er nævnt dér.

Det interessante ved Velleius er, hvordan en person som han oplevede, og i hvilken grad han overså de store politiske og sociale forandringer, der skete netop i hans egen levetid. Velleius var ganske sikkert velhavende, af ridderstand, ellers var han aldrig blevet officer, og slet ikke prætor, og han havde åbenbart en betydelig retorisk skoling bag sig, foruden kendskab til litteratur. Hans indsigt i romersk politisk og administration kan også tages for givet, siden han bestred posten som både kvæstor og prætor. Præturet bringer ham faktisk tæt på, om ikke inden for, den ledende elite. (Oversættelsen vurderer disse forhold noget anderledes s. 11f. Her er virkelig tale om en meningsforskel; men jeg synes nu, oversættelsen sætter Velleius' formue og skoling for lavt.) Han var homo novus, en af de talrige italikere, der fik chancen for at gøre karriere i Rom med principatet. Hans værk giver indblik i det tankesæt, den mentalitet, en sådan mand oplevede den nye virkelighed med.

Velleius er ekstatiske, ligefrem hymnisk, tilhænger af det, der sker – selv i de få passager, der er gennemgået ovenfor, er det tydeligt, at han oplever Julierne som en slags guder på jorden; han kan Res Gestae næsten udenad, som en slags katekisme, parret med en bibel – Aeneiden. Men denne ekstase kvæles af oversættelsens sproglige profil. Ikke alene sonderbrydes tankegangens logik igen og igen, men alle følelsesudtryk dæmpes. Der er ikke ét udråbstegn i hele oversættelsen, skønt Velleius netop er en forløber for sølvalderens pointerede stil. Oversættelsens værdi som mentalitetshistorisk kilde forringes alvorligt, fordi den ikke har en strategi for at håndtere dette register af følelser. Det er ikke bare et marginalt problem. I Velleius' tilfælde er det særligt sandt, at stilen er manden. Jeg ved af erfaring, at det ikke er sådan, at dansk overhovedet ikke kan gengive den slags, og hvis det var, måtte oversætteren gøre det muligt. Det kræver systematisk og målrettet arbejde, og naturligvis læsere, der kan læse den slags. Der findes bevisligt 'stildøve' læsere, som der findes tonedøvhed. Men det får jo ikke musikere til at lade være med at spille musik, at nogle ikke forstår, hvad det er, de laver.

Ikke desto mindre er det nok de faktuelle fejl, både sproglige og indholdsmæssige, der gør denne oversættelse helt ubrugelig. Om stil kan der jo strides, men ikke om de øvrige fejl og mangler i oversættelsen.

Tilbage står kun spørgsmålet, hvordan det kan være gået så galt. Spørgsmålet, hvorfor oversætterne ikke selv har forstået teksten bedre; hvorfor alle de mange hjælpere, oversætterne har haft, ikke har set eller ikke påtalt fejlene; hvorfor tidligere anmeldere har oversat, ignoreret eller fortiet dem. Jeg håber ikke, jeg nogensinde igen skal komme i den situation at måtte skrive noget i denne retning. Det er et legitimt krav, at den danske antikformidling kan bygge på ordentligt uddannede fagpersoner, der færdes i reelt aktive miljøer og får den kritik, de retteligt fortjener – før og efter offentliggørelse. Så det her ikke sker igen.

*Her følger så en reaktion fra den ene af oversætterne**Af Sebastian Maskell Andersen*

Først og fremmest er det på sin plads at takke Simon Laursen for hans kritik af oversættelsen af Velleius Paterculus. Det er et privilegium at have så kritiske og fornuftige læsere, det er ikke alle forundt.

Jeg skal ærlig indrømme, at jeg har lært meget af Simon Laursens kritik og håber, at andre også vil tage ved lære af Simons caveat. Følgende skal ikke betragtes som en apologi for oversættelsen og vil derfor ikke forholde sig til de konkrete kritikpunkter, Simon Laursen anfører. Det er derimod et forsøg på at give en uddybende forklaring af vores oversættelsesstrategi, der resulterede i mange af kritikpunkterne. Det er dermed ikke sagt, at enkelte passager af Velleius ikke er blevet misforstået, men ingen med undtagelse af paven er ufejlbarlig.

Det altoverskyggende mål med oversættelsen var at lave en oversættelse, der kunne læses af hvem som helst når som helst.

Hvilket betyder en oversættelse med så få fodnoter som muligt og en sætningsopbygning, hvor reglerne for det danske sprog får forrang frem for dynamikken og de retoriske elementer i den latinske tekst. En del af forståelsen for Velleius går derved tabt, men forhåbentlig bliver han tilgængelig for et publikum, der er vant til korte sætninger, som vi kender dem fra internettet og dagspressen. Om det er en korrekt prioritering, må være op til den enkelte oversætter og redaktion at vurdere. I oversættelsen af den romerske politiske begrebsverden var målet at ramme en oversættelse, der overflødiggjorde forklarende noter, hvilket medførte en forenkling af Velleius' tekst, der måske går for vidt.

Simon Laursens kritik rejser for mig følgende spørgsmål:

- skal en oversættelse stræbe efter at kunne læses uden et fyldigt noteapparat, der forklarer alle de forskelle, der mellem den antikke og den moderne verden, og dermed med gå på kompromis med betydningsnuancer, stilistik osv.?

- når man i sin fritid con amore har lavet en oversættelse af et værk, hvem går man så til for at få konstruktiv, kvalificeret kritik?

- kan og skal der etableres et frivilligt "oversætterskorp" (måske arbejdet med oversættelsen af Platon kan give råd/erfaring videre)?

Jeg vil slutte med de vise ord, Fritz Saabye Pedersen engang sagde til mig: »en oversættelse er ikke noget, man bliver færdig med, det er noget, man forlader.«

“*En oversættelse er ikke noget, man bliver færdig med, det er noget, man forlader*”

PRAETEREA CENSEO

Af Rune Munk-Jørgensen

...at innovation ville være smaddersødt, hvis ikke det var så kontraproduktivt. Ikke begrebet, naturligvis, men forsøget på at formelsætte det i skolen, nu også som en fast integreret del af AT. Den udvikling får mig til at insistere på en vis bagstræberisk konservatisme. Paradoksalt nok ikke mindst for innovationens skyld.

I påsken var min familie og jeg i Stockholm, og på hotellet faldt jeg over en brochure fra Vasamuseet. Af brochuren fremgik det, at det første, der slår én, når man kommer ind i Vasamuseets udstillingshal, er, at sådan en kolos af et skib umuligt må kunne have sejlet - hvad det da heller ikke kunne, fortsætter brochuren med tungen i kinden. Og hvorfor nu ikke det? Fordi ingeniørerne havde valgt at bygge et ekstra kanondæk for at skabe plads til ekstra kanoner - nogle rigtig gode, solide 24-pundere i bronze - ud fra en betragtning om, at hvis 32 almindelige kanoner er godt, så må 64 store kanoner være rigtig godt. Som bekendt viste det sig efter godt 20 minutter i saltvand, at planen ikke var tænkt helt færdig, og at man med fordel kunne have forsynet skibet med en køl, der kunne have holdt den forøgede vægt over vandspejlet på plads.

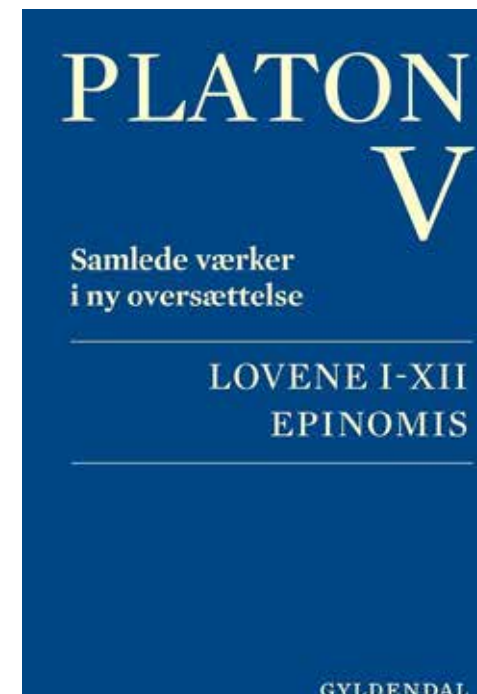
At forsyne et krigsskib med så mægtigt artilleri var i høj grad innovativt. At insistere på en dybere køl og ekstra ballast ville have virket bagstræberisk i situationen, men efter Vasas forlis burde den bagstræberiske insisteren på netop køl og ballast i al fremtid være en selvfølge, så man ikke risikerer, at hele ens konstruktion kæntrer, sådan som Vasa gjorde, så snart vinden tog i sejlene den dag i august 1628. Om der ligefrem var tale om en halv vind, skal jeg lade være usagt - og så i øvrigt undlade at trampe yderligere rundt i analogien men blot insistere på at henlede opmærksomheden på, at oldtidskundskab er et kølfag, ikke et kanondæksfag.

Når man ser på udviklingen i gymnasieskolen de sidste par årtier, har fagrækken, også den humanistiske, i særdeles vidt omfang været dikteret af modeluner, som på sin side er udsprunget af (økonomi)politiske gætterier og ideologier. Da jeg selv begyndte i 1.g en augustdag ikke ulig den, hvor Vasa blev søsat, var det nye, store humanistiske fag spansk, for det var på den iberiske halvø, blev vi belært om, at den økonomiske dynamo i det nye Europa ville komme til at ligge. Den dynamo gik det som bekendt på samme måde som ti år senere den japanske. Da jeg selv rykkede om på den anden side af katedret i 2002, var man ved at gøre klar til en reform, hvor de humanistiske fag skulle retfærdiggøres ud fra deres evne til at arbejde sammen med først og fremmest fysik og samfundsfag i AT. Det var det, erhvervslivet ville have, lød meldingerne. Humanioraundervisningen er med andre ord længe blevet defineret af mere eller mindre tågede prognoser om kortsigtet økonomisk gevinst. Om umiddelbar omsættelighed. Det samme lader til at være forudsætningen for det sidste skud på stammen, innovation, hvilket i vidt omfang underbygges både af bekendtgørelsen og af tonen i undervisningsdebatten i al almindelighed, således også debatterne på Folkemødet på Bornholm, der løb af stablen, da disse linjer blev skrevet. På HHX, hvor innovation som C-niveautilvalg reelt er et crash course i iværksætteri, giver faget glimrende mening, men der er konteksten sandelig også en anden, og oversat (omsat? vekslet?) til stx bliver omsættelighedsdiskursen nemt temmelig bizar.

For nylig diskuterede en af mine 3.g-klasser styreformen og opdragelse efter at have læst uddrag af ottende bog af Staten og af Savaters Den politiske brødrister. Bølgerne gik højt, men på tværs af styreformspræferencer og politisk overbevisning handlede alle argumenter om rentabilitet. Om cost-benefit. Da jeg påpegede det over for klassen, kiggede en i øvrigt sød, begavet og arbejdsom elev på mig, som om jeg havde sejlet Vasa ind i oldlokalet, og sagde: "Ja selvfølgelig! Hvad ellers?" Den diskurs, som taler igennem min elev i det udsagn, er depraverende og både demokratisk og kulturelt foruroligende, simpelthen fordi den finder det uvedkommende, hvad vi gerne vil være for nogle mennesker, og udelukkende forholder sig til, hvad vi vil være for nogle producenter. Men selv inden for rammerne af sin egen logik, som den tror er rationel, er diskursen amputeret: I det øgede fokus på innovation samt i øvrigt på biologi og biotek, der er godt i gang med at blive det nye sort efter fysik og samfundsfag (der afløste japansk, der afløste spansk, der...) mere end aner man en skelen til de seneste års succes i medicinalvareindustrien, og derfor, må man formode, skal alle vores elever have Novo Nordisk på C-niveau indarbejdet i deres AT-forløb. Problemet er bare, at de folk hos medicinalvarefirmaerne, der har skabt den økonomiske succes, ikke har haft innovations-AT, da de gik i skole. De har haft fag. Ligesom sjovt nok masser af andre innovative tænkere i nyere tid. For eksempel har James Watson og Francis Crick (dem med dobbelthelixen) haft ret uinnovative skoleforløb på henholdsvis South Shore High School i Chicago og Mill Hill School i London, hvor Crick havde jævnt meget matematik, fysik og kemi (A), mens Watson nørdede digre værker om ornitologi, ligesom Michael Ventris havde sin grundforståelse om sprogsystemer fra intens og målrettet undervisning i fransk og i tysk på skolen i Gstaad. Fælles for alle tre forskere er, at de om nogen har været i stand til at sætte deres fag innovativt i spil, og fælles for alle tre forskere er yderligere, at det har været en solid faglig forankring, der har sat dem i stand til det: De var alle tre nørdere med Nørd på. Højt hår og strikvest. Hele pakken! Innovation er nemlig ikke noget, der kommer af, at man siger, at man er innovativ i andet modul hver tirsdag. Innovation er noget, der kommer af, at man har en faglighed, der sætter en i stand til at overskue og forfølge sine indfald uden at kæntre. At man har en ballast. At man har en køl.

I øjeblikket har oldtidskundskab travlt med at vise, hvor innovativt det er. Det lader til at være nødvendigt for ikke at risikere at blive udrenset i den næste reform, og selvfølgelig kan (ved jeg), skal (mener jeg) og vil (fornemmer jeg) oldtidskundskab være med til at skabe fundamentet for innovation. Men vi må altså ikke i vores iver efter at behage glemme det, der er vores egentlige berettigelse: Humanistisk grundforståelse. Kulturel ballast. Menneskelig og demokratisk køl.

PLATON V

Platons samlede værker i ny oversættelse. Udgivet af Jørgen Mejer og Chr. Gorm Tortzen (red.). Bind V, Gyldendal 2014. 520 sider, kr. 450. Subskription: Bind I – VI: kr. 2.100.

Dette næstsidste bind af den nye Platonoversættelse indeholder det længste af alle Platons værker, Lovene, som er på 12 bøger, samt den korte dialog Epinomis. Der har medvirket seks oversættere. Nye oversættere i dette bind er Henrik Fich og Rasmus Gottschalk.

Lovene

Hvert af de tidligere bind har været indledt med en selvstændig opsats om et valgt tema, således i bind IV om Platon og dialoggenren, mens hver enkelt dialog har fået en forholdsvis kort indledning ved oversætteren. Her er ingen sådan selvstændig opsats, i stedet er indledningen til Lovene af et meget betragteligt omfang, hele 66 sider. Den er skrevet af Henrik Fich, der også har oversat 7. - 9. bog. 1. bog

er oversat af Marcel Lysgaard Lech, 2. Bog af Fritz Saaby Pedersen, 3. - 6. bog af Carsten Weber-Nielsen, 10. - 12. af Rasmus Gottschalk. Det er et godt valg at give indledningen til Lovene den store plads: Det er et værk, som af mange grunde ikke har været blandt de mest elskede af Platons skrifter: Kunstnerisk står det i skyggen af det meste af Platons øvrige produktion. Sprog og stil har langt fra den spændstighed og brillans, som man ellers forbinder med Platon, og der er en vis ujævnhed i dispositionen. Det kan skyldes, at værket muligvis mangler en sidste redaktion; der findes i alt fald en overlevering om, at det er udgivet posthumt af en af Platons elever, Filip fra Opus. Dialogformen er hovedsagelig en ydre form, som det også er tilfældet i Timaios og Kritias. I dette omfattende værk får, især fra 5. bog og fremover, lange enetaler karakter af små afhandlinger, hvor de andre deltageres bidrag ofte består i høflig tilslutning eller mindre, opklarende spørgsmål. Det er den type dialog, Cicero fører videre, og man bliver tit ved læsningen mindet om hans filosofiske skrifter.

Indholdsmæssigt er Lovene imidlertid af allerstørste interesse, og mange af værkets temaer vil efter min mening med stor fordel kunne inddrages i oldtidskundskabsundervisningen, godt hjulpet på vej af Henrik Fichs fremragende introduktion, der indsigtfuldt giver overblik over den store tekstmasse. Denne introduktion består af en ræsonnerende gennemgang af værkets indhold bog for bog (s. 9 - 48), en skematisk indholdsoversigt (s. 49 - 58), en systematisk sammenstilling af de politiske og juridiske organer og embedskollegier, der anbefales forskellige steder i værket (s. 59 - 67), en oversigt over "Straffe i Lovene V - XII". Fokus er dog især – og mest interessant – på hvilke lovovertrædelser, der kan tænkes (s. 68 - 73). Afslutningsvis bringes en side (74) om møntvæsen.

Lovene er et sidestykke til Staten; begge værker handler om, hvorledes et samfund bedst indrettes, men mens Staten giver os den filosofisk underbyggede fremstilling af den ideelle stat, fremstiller Lovene i langt højere grad den mulige stat. Mellem den tindrende, kompromisløse, filosofisk begrundede vision af samfundet i Staten og det mere realistiske, af erfaring med den menneskelige naturs begrænsninger prægede forslag i Lovene, ligger Platons besøg og fejlslagne politiske forsøg i virkelighedens verden som statsmandscoach i Syrakus. I Lovene, 5, 739a-c siger Platon udtrykkeligt i forbindelse med accepten af privat ejendomsret, at han her skitserer den næstbedste ordning (den bedste, hvor al ejendom er fælles, kan kun virkeliggøres af guder eller gudebørn!)

Dialogen Lovene foregår på Kreta og har kun tre deltagere, kreteren Kleinias, spartaneren Megillos og "den fremmede fra Athen". Det er sidstnævnte, der har hovedrollen, og som utvivlsomt er Platons talerør. Deres samtale om udformningen af en god samfundsindretning foregår under en vandring fra Knossos til Zeusgrotten på Idaberget, hvor efter sigende kong Minos mødtes med Zeus og modtog anvisninger til Kretas love. Også Spartas love er efter legenden af guddommelig oprindelse, hentet af lovgiveren Lykurgos hos Apollon i Delfi. Det understreges med rette i indledningen (s. 11), at det guddommelige grundlag for samfundsordningen er vigtigt for Platon, programmatisk udtrykt ved, at det allerførste ord i værket er *theos*, gud, som ophav til lovgivningen. Denne pointe kommer nu heldigvis til syne i oversættelsen, hvad den ikke gjorde i Hans Ræders oversættelse i Platons Skrifter.

De to doriske staters ordninger, som Platon tidligere har udtrykt respekt for, er nu udgangspunkt for samtalen, men Athenere har også indvendinger: Disse ordninger sigter på, hvad der nødvendigt i krig, men ikke på, hvad der sikrer freden. Ikke blot

tapperheden bør fremelskes, men alle fire kardinaldyder er nødvendige som grundlag, og det understreges, at de er guddommelige goder. I resten af 1. og 2. bog behandles opdragelsesspørgsmål. Fornøjeligt er det, at athenere ivrer for, at drikkegilder, som var forbudt i Sparta og på Kreta, er et væsentligt led i opdragelsen til besindighed; det fordrer jo selvdisciplin at deltage på en ordentlig måde i symposier!

3. bog beskæftiger sig med civilisationens fremkomst og eksempler på forskellige styreform. Blandt dem nævnes monarkiet og demokratiet, som hver især i sin ekstreme form (nemlig hos henholdsvis perserne og athenerne) er faldet uheldigt ud; ikke desto mindre peger athenere på, at en blanding af elementer herfra er det, der kan skabe stabilitet og frihed i et samfund. Til slut i denne bog kommer kreteren Kleinias med den overraskende og bekvemme oplysning, at han netop er blevet opfordret til at give forslag til ordningen for en ny bygrundlæggelse på Kreta. De tre kan altså frit give deres ideer om det gode samfund udtryk uden at skulle tage hensyn til eksisterende ordninger. Den fremtidige koloni får senere i værket navnet Magnesia.

I begyndelsen af 4. bog beskrives den kommende kolonis beliggenhed, og der tages fat på spørgsmålet om forfatning. I slutningen af bogen understreges det, at en lovgiver skal forsyne lovene med "indledninger" (*prooimia*) dvs. han skal begrunde sine bestemmelser, så at borgerne kan forstå det fornuftige i dem og dermed være mere indstillet på at efterleve dem. I værketes større sammenhæng, siges det af athenere, har netop de drøftelser, der har fundet sted indtil nu, tjent som en sådan indledning til det at beskæftige sig med statsdannelser.

5. bog begynder også med et *prooimion*, her oversat med "fortale", til den konkrete ordning for Magnesia (726a – 734e). Ordningen selv begynder med at fastsætte bestemmelser for befolkningens størrelse,

antallet og fordelingen af jordlodder og detaljerede og skrappe regler for, hvordan de 5040 jordlodder kan gå i arv, uden at antallet ændres.. Det skal være forbudt for privatpersoner at eje guld eller sølv bortset fra begrænsede pengebeløb til bestridelse af f.eks. lønudgifter (742a-b). Ikke desto mindre forudses betydelige forskelle i formue, og borgerne inddeles i fire formueklasser. Dette er ét af en hel del tilfælde, hvor Platon i dette værk henter inspiration fra sin hjembys forfatningshistorie. Lidt overraskende er det, at en høj census bl.a. skal have betydning for opnåelse af embeder og æresbevisninger. Oversætteren indfører en moralsk begrundelse herfor, der ikke forekommer i Ræders oversættelse: Man skal (bl.a.) bedømme en person på, "hvordan han håndterer rigdom og fattigdom" (*kata ploutou chrēsin kai penian*). Denne tolkning havde stået stærkere, hvis man havde valgt læsemåden *penias* i stedet for *penian* (744b-c).

6. bogs første del koncentrerer sig om udvælgelsen af en lang række civile og militære embedsmænd og præster og om deres ansvarsområder; desuden om domstole og valg af dommere. Særlig betydningsfulde embedsmænd er lovvogterne, der som navnet siger, skal sikre lovenes overholdelse; desuden har de økonomiske opgaver: Selvom privat ejendom er tilladt, er der bestemte grænser for, hvad den enkelte må eje. Hvad der overstiger overgrænsen, skal afleveres til staten, og borgerne har selvangivelsespligt. Tilsynet med, at disse pligter overholdes, er lovvogternes. Særlig fremtrædende blandt lovvogterne er uddannelseslederen. Landinspektørerne har militære opgaver som ledere af garnisoner, der bevogter grænserne. Den sidste del af 6. bog handler om familieretten. De mange bestemmelser rækker dybt ind i privatsfæren: At "enhver skal indgå et ægteskab, der gavner byen, ikke et, som han synes bedst om selv" (773b) kan sættes som samlende overskrift for reglerne, der bl.a. inkluderer et korps af kvindelige familierådgivere med myndighed

til at blande sig i ægtefællernes samliv, spædbørnspleje m.m.

7. bog handler om opdragelse og uddannelse, som skal begynde tidligt, helst i fostertilstanden! Athenere tillægger legen stor betydning, men kreativitet og opfindsomhed er ikke velkommen: "Hvis det nemlig bliver bestemt, at børn altid skal lege de samme lege efter de samme regler og få glæde af det samme legetøj, vil det bevirke, at de normer, der gælder i voksenlivet, får lov at være i fred og ikke bliver forandret" (797b). Platons talerør har yderliggående forslag til sin samfundsindretning, men det er dernæst væsentligt for ham at sikre, at den forfatning, der kommer til verden, forbliver uantastet; innovation og reformer ville være fy-ord for ham.

Blandt de mange bestemmelser kan nævnes, at kvinder skal modtage samme uddannelse som mænd også med henblik på at deltage i militære opgaver. Når det gælder uddannelsen i litteratur, er man spændt på, om den digterkritik, der er så markant i Staten, også kommer til orde her. Emnet behandles mere overordnet. Athenere fastslår, at nogle forfattere har efterladt sig værker, der direkte er farlige, at digtere generelt siger såvel gode ting som det modsatte. Men presset for at pege på en model for det litterære pensum, ender han med at udnævne den igangværende drøftelse, der "fuldstændig ligner et litterært værk" til at være det bedste forbillede for litteraturvalg til de unge!

8. bog behandler den militære uddannelse med understregning af, at styrke først og fremmest er en forudsætning for at kunne leve i fred for aggressioner. Et afsnit handler om seksualmoral; hovedpunktet er, at staten har brug for ægtefødte børn, mænd skal derfor holde sig fra andre kvinder end deres hustruer og fra den uproduktive homoseksualitet. Athenere foreslår – prøvende – forskellige former for forbud, men ender med at imødesee, at man må nøjes med en "næstbedste lov", der begrænser de uægteskabelige forhold og

henviser dem til det skjulte! Bogen slutter med en række bestemmelser for forskellige erhverv.

9. - 12. bog handler om lovovertrædelser og de straffe, de bør medføre. Der er en vis systematik i sammenstillingen, f.eks. findes i 9. bog en gruppe bestemmelser om legemsbeskadigelser og i 11. bog en række love vedrørende handel og håndværk. Det har allerede været bemærket, at Platon i Lovene har opgivet det ejendomsfællesskab, som han – også her – betegner som det ideelle; i 11. bog findes et afsnit om den private ejendomsret, der, selvom det kun er "næstbedste" ordning, fastholdes med stor bestemthed; bestemmelserne om ejendom omfatter også, hvorledes man skal forholde sig til fundne værdier, herunder slaver.

Der er i disse bøger to væsentlige, underbyggende ekskurser. Den ene handler om en lang række grundlæggende spørgsmål i forbindelse med anvendelse af straf: Om begrundelsen for at anvende straf (forbedring/afskrækkelse); om forsætlighed eller uforsætlighed, en drøftelse, der kompliceres af, at atheneren (uden at nævne Sokrates) holder på, at ingen med vilje handler uretfærdigt. Lovovertrædelser fra deres side, som har fået den her planlagte, ideelle opdragelse, må så skyldes en sygdom i sindet, der først og fremmest må helbredes. Atheneren udelukker dog ikke, at drab, "der både er forsætlige og helt igennem onde....også kan finde sted i et land, hvor man mindst skulle vente det" (872c-d), hvorfor der trods alt er grund til at fastsætte straffe.

Den anden ekskurs omfatter hele 10. bog og handler om religionen som grundlag for samfundet. Udgangspunktet er det overordnede tema forbrydelse og straf, men med afsæt i det, der betegnes som de værste voldelige overgreb, nemlig overgreb mod helligdomme, udvikler samtalen sig til en generel teologisk drøftelse; og i denne bog er der i højere grad end i de omkringliggende, tale om en egentlig dialog, hvor kreteren og

spartaneren er aktive. Hvor det i Staten var den højeste filosofiske indsigt, der var samfundets fundament, er det her det religiøse. Der er ikke nogen afgørende konflikt, for i begge værker er den gode sjæls forbindelse med det guddommelige det afgørende punkt. Der er dog en tydelig forskel i tilgangen: Her, i Lovene, tales der bastant om den rette gudstro, der kan indlæres, og meget af fremstillingen består i gendrivelse af tre kætterier: 1) At tro, at der ikke er guder til; her gøres op med en materialisme, der også er ateisme. I denne sammenhæng er sjælens prioritet i forhold til det legemlige et vigtigt argument både når det gælder mennesker, og når det gælder den eller de sjæle, også kaldet guder, der styrer verdensaltet. 2) At tro, at guderne ikke bekymrer sig om menneskers anliggender. 3) At tro, at guderne kan påvirkes, "bestikkes" med ofre og bønner til at handle mod retfærdigheden.

I slutningen af 10 bog vendes tilbage til det juridiske tema, for i den planlagte stat hersker ikke religionsfrihed. For gudsfornægttere fastsættes der fængselsstraffe i en forbedringsanstalt, og recidivister risikerer dødsstraf. Private kulthandlinger må ikke finde sted.

12. bog indeholder en lang række lovbestemmelser uden større indholdsmæssige sammenhæng, men mod slutningen tages et emne op, som har været berørt nogle gange tidligere i værket: Det natlige råd. Det skal bestå af de ti ældste lovvogtere og særligt velmeriterede blandt de øvrige embedsmænd, og deres opgave er at drage omsorg for, at lovene kan være stabile og sikre, ja uforanderlige (960d). Til det kræves en indsigt, der åbenbart går ud over den ellers fremragende oplæring, der bliver alle til del, og ikke mindst en dybere teologisk indsigt end flertallets, og spørgsmålet rejses så, hvordan den nærmere uddannelse af dette råd skal tilrettelægges. Lovene standser her, men en fortsættelse stilles i udsigt. Den kommer i Epinomis.

Oversættelsen har høj kvalitet, som det også har været tilfældet i de tidligere bind. Der har før været flere oversættere om ét værk, men efter det oplyste er det første gang, hver forfatter har stået for sin del. Der er ikke desto mindre god sammenhæng i stil og sprogbrug, og oversigten over politiske organer s. 59 – 65 viser, at der er sørget for konkordant terminologi. De to, der har været medarbejdere før, men ikke oversat tidligere, Henrik Fich og Rasmus Gottschalk, har bidraget med et træfsikkert og levende sprog, som vi efterhånden er vant til at møde i dette store oversættelsesværk. Nyoversættelsen af Lovene er et stort fremskridt i forhold til Hans Ræders meget kompetente, men lidt stive, over 70 år gamle oversættelse i Platons Skrifter.

I gymnasiet vil det sikkert ikke være nogen god ide at vælge længere tekststykker fra Lovene. Værket er vanskeligt at overskue og som nævnt ikke stilistisk på højde med Platons øvrige værker. Men Lovene anslår en række temaer, som jeg tror vil kunne vække interesse og give anledning til frugtbare diskussioner både sat i forhold til, hvad eleverne ved om de faktiske samfundsordninger i det antikke Grækenland, og i forhold til nutiden. Man kan nævne temaer som mænds og kvinders opdragelse og uddannelse; straffeteorierne; Platons uvilje mod ændringer i samfundsindretningen – man kommer til at tænke på Niels Klims møde med træernes republik, Potu, hvor en projektmager måtte fremsætte sit eventuelle forslag om afskaffelse af gamle sædvaner med en strikke om halsen; hvis forslaget ikke fandtes gavnligt for staten, ville han blive hængt med det samme, hvilket stærkt begrænsede antallet af projektmagere, der foreslog loves afskaffelse! Platon ville måske nikke anerkendende til denne ordning, men bestemt ikke til nutidens dyrkelse af omstillingsparathed. Et tema kunne være synet på ejendomsretten, og man kunne gå ind på, hvad der bestemmes om slaver – og undre sig over, at Platon, der tænker så radikalt om

samfundet, ikke synes at se noget problem i slaveriet. Også Platons teologi og religionens betydning i det tænkte samfund vil være et oplagt tema. Disse emner er ikke kun behandlet én gang i værket, men berøres mange steder og i forskellige sammenhænge. Ved hjælp af de grundige oversigter i indledningen vil det være overkommeligt at samle de relevante steder til et godt diskussionsgrundlag.

Epinomis

Den korte dialog Epinomis, der, som titlen tilkendegiver, er en eftermelding til Lovene, er kyndigt indledt og oversat af Erik Nis Ostenfeld. Personerne er de samme tre som i Lovene, også her er det atheneren der i overvejende grad fører ordet, mens Megillos er helt tavs.

Indholdet er det, som antydes i slutningen af Lovene, spørgsmålet om, hvad medlemmerne af det natlige råd skal oplæres i og beherske for at udfylde deres opgave som vogtere af samfundsordenen. Dialogens ægthed er imidlertid stærkt omdiskuteret. Ostenfeld fremlægger hovedpunkter af diskussionen; skeptikerne er stærkt repræsenteret i nyere tid, men Ostenfeld giver gode grunde for sit standpunkt, at Epinomis er ægte, og han følger her Hans Ræders besindige vurdering.

Oplæringen af medlemmerne af det natlige råd betyder først og fremmest en dybere indtrængen i de værdier, der er nævnt som grundlæggende for samfundet i Lovene. Den altafgørende visdom er her nøje knyttet til moral og fromhed, og de teologiske positioner fra Lovene rekapituleres: at der er guder til, at de sørger for alt, og at de ikke lader sig påvirke af bønner eller ofre til at fravige retfærdigheden. Også læren om sjælens prioritet i forhold til alt legemligt og materielt fastholdes. Når det for de udvalgte gælder om at trænge dybere ind i det guddommelige end den umiddelbare iagttagelse af de besjælede himmellegemer kan give alle, går vejen gennem forståelse af tallenes væsen. Den

rette forståelse af aritmetik, geometri og den deraf afhængige astronomi vil ende med at vise helheden i enkelthederne; det er vejen til den visdom, som betinger, at nogen kan få betroet de væsentligste embeder.

Epinomis er tung læsning, bl.a på grund af de talteoretiske udredninger. Måske vil nogle matematikere finde det interessant at følge disse spor, men generelt vil denne dialog næppe være det bedst egnede gymnasiestof.

Platon V er som de øvrige bind godt tilrettelagt og omhyggeligt gennemført. I forhold til værket omfang er der få trykfejl, f.eks. i indholdsfortegnelsen: I (s.) 5 skal være 75; s. 40 l. 4: "love lov" skal være "love"; s. 53 l. 9 "undertrykk"; s. 66 l. 2: VII skal være VI; s.75 l. 9 ff. kunne godt have fortjent en henvisning til Od. 19,178 ff. svarende til den øvrige henvisningspraksis; s. 166 l. 12 fra neden: "os" er overflødig; s. 257 l. 10 fra neden: "c" mangler i marginen.

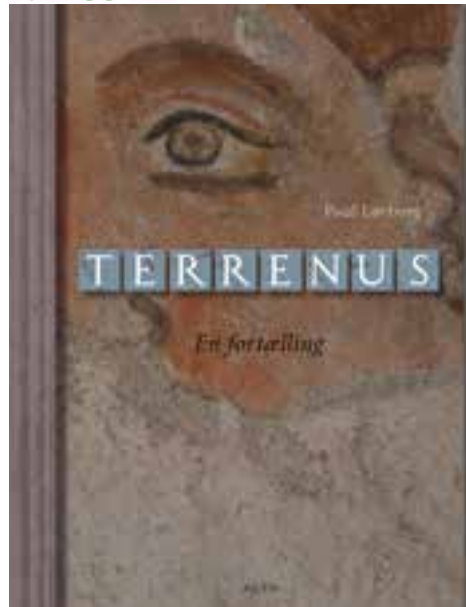
Bindet rundes af som de tidligere med en oversigt over læsemåder, der afviger fra Burnet's udgave, et person- og stednavneregister specielt til dette bind, de samme fire by- og landkort, som i de tidligere bind og afslutningsvis en kopi fra Stephanus' græsk/latinske udgave fra 1578; siden viser begyndelsen til Lovene.

Det er som tidligere sagt meget glædeligt, at et så væsentligt værk som Platons nyoversættelse og udgives i den høje kvalitet, der her er tale om.

Lene Andersen
København

EN EKSISTENTIALIST PÅ NEROS TID

Poul Løvborg: "Terrenus – En fortælling". Alfa 2014, 514 sider, 298,- kr.

En fribondes eneste søn bliver forældreløs som stor dreng og smides ud til en risikabel skæbne som hjemløs. Vi er i midten af første århundrede af vores tidsregning, stedet er i starten Syditalien, og handlingen tager ret hurtigt fart. Drengen hedder Terrenus, men skifter snart identitet, for han bliver kidnappet af slavehandlere, omdøbt og solgt til en entreprenant snob af ridderstanden, der lever af kontrakter på vedligeholdelsen af kloaksystemet i Rom. Lejlighedsvis læser herren litteratur højt for slaverne for at højne deres moral og selv stive sin vaklende position i kulturlivet af, og Terrenus' interesse vækkes for litteraturen og for, hvad den kan formidle. Drengen kæmper med angstanfald, hvilket ikke er nogen god kondition, når man skal kravle i yderste led af kloakrensningen. En dag går det galt, og han overlever med nød og næppe en sammenstyrtning og de efterfølgende kvæstelser. Undervejs bliver han indtaget i en sort slavinde, som han dog ikke

magter at beskytte, da herrens fulde gæster kræver kontant underholdning, og hans behjertede forsøg på at slås for hende ender i lænker og flugt og nye problemer.

Undsluppet en truende, summarisk dødsdom optages han i den mere eller mindre organiserede underverden i form af en halvreligiøs bande af hjemløse, der skaffer ham af med slavehalsbåndet. Banden ledes af en mystisk gammel kone med en ung pige som medie i en ekstatiske sekskult, hvor han får brændt sin jomfrudom af. Efter at have medvirket ved både voldelige og mere listige pengerejningsmetoder, bliver han snydt af banden og må søge tilflugt på gaden. Tilfældigvis møder han en omvandrende stoisk storyteller, der tager ham til sig, diskuterer med ham og sætter ham i gang med at studere filosofi, dels gennem læsning i de righoldige, offentlige biblioteker, dels gennem samtaler med stoikeren og hans venner, herunder en rig epikuræer.

Gennem endnu en forelskelse, denne gang i en prostitueret med et rent hjerte og et stort menneskeligt overskud, introduceres han til de kristnes mærkelige, selvopofrende praksis med børnehjem, sygepleje og hospice for de døende. Under dramatiske omstændigheder krydser han endnu engang klinger med den drabelige heks fra hjemløsebanden, og både plottet og drengens personlige historie når sin finale i forbindelse med Roms brand.

Det lyder i referatet kulørt, og det er det også. Der er smæk for skillingen i skæbnefortællingens dramatiske omskiftelser og den unge mands forsøg på at tilkæmpe sig et ståsted og en identitet i en forvirret og mangfoldig tid. Der er undervejs meget indlevede skildringer af hans tanker og følelser, hans besvær med at klare sig og finde de rigtige forbundsfæller. Miljøet er et farverigt og brutalt samfund med gigantiske sociale forskelle og meget kort afstand til magtanvendelse, vold og arbitrære gunstbevisninger fra fru Fortuna. Der er mange eksempler på solid research og troværdige detaljer i skildringen af romernes

konkrete dagligdag, produktionsforhold på landet, vandforsyning, metalforarbejdning, vareudbud osv.

Overtroen ligger lige for i den komplicerede verden, som personerne ikke har ret meget styr på, og Terrenus' indre liv er også præget af syner og drømme med en nærmest magisk realistisk dimension i enkelte pivotale situationer.

Fortællerstemmen romanen igennem skrider fortløbende frem gennem alle trakasserierne. Der er stort set valgt identifikation med hovedpersonen, dog i en 3. persons stemme, og det medvirker til myldre billedet, fordi vi deler det manglende overblik. Indimellem mærker læseren, hvor det bærer henad, andre gange fortaber teksten sig lidt i syner og drømme og en tilbagevendende "vandrer", der på overnaturlig vis hjælper den hjælpeløse det rigtige sted hen. Sproget er meget varieret, dog med en vis arkaiserende tone.

Som klassisk fagperson er man godt underholdt. Der er lidt "Quo vadis?" møder Nis Petersen møder Apuleius og Petron over det, men inspirationskilderne er, som det ses, mangfoldige og blandet godt sammen. Der citeres fra Horats, Cicero, Vergil og Platon, og dette stof glider fint ind i det troværdige tidsbillede. Der afholdes endog et symposium i filosofvennekredsen med temaet "skæbne" som opgave for alle deltagerne. Historikeren taler om fromhed, epikuræeren om tilfældighed og nødvendighed, stoikeren om visdommen, mens den splittede Terrenus kredser uden egentlig konklusion om det at vælge.

Både i den indirekte moderne idedebat ved den lejlighed og i senere diskussioner mellem personerne om den rigtige forståelse af Terrenus' historier vil forfatteren gerne have de store linjer i antikkens møde med den spirende kristendom illustreret. Det lykkes faktisk rigtig godt, først og fremmest fordi forfatteren ikke går skematisk frem, men træder varsomt og forbliver solidarisk med sin tragiske hovedperson.

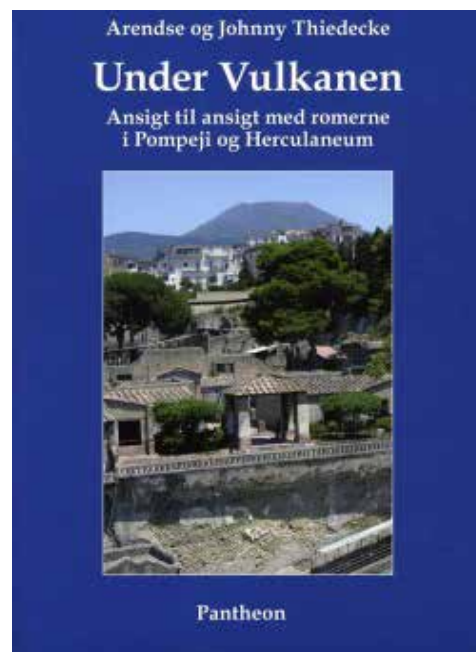
I det hele taget reddes projektet af den spørgende åbenhed, der præger forfatteren. Man kunne falde i den grøft at skildre en historisk konflikt fra udfaldets synspunkt, så hele projektet skulle godtgøre, hvorfor kristendommen var den rigtige udgang af den antikke kulturs værdikriser og kulturelle uoverskuelighed. Det er ganske vist ikke svært at fornemme, hvor forfatteren selv står, og romanen er da også udgivet på et forlag med rødder i religionspædagogikken, men det er ikke nogen håndfast, pædagogisk facitlistefortælling. Man må leve med den udelt positive skildring af de tidlige kristnes engleagtige moral, selv om der dog også er brådne kar i den forening, særligt en facadebevidst vindbøjtel af en præst med lederdrømme.

Tilløb til anakronismer er meget få. Når der fx optræder en skelnen mellem eksistens og essens, er det en udpræget 20. århundredes diskurs, men sagen bagved, spørgsmålene om skæbne, mening, valg og moral, kan man uden vanskeligheder læse ud af samtidens kilder, fx Senecas breve.

Finalen binder den lille historie sammen med den store, og det skal ikke her afsløres, hvordan Terrenus får en rolle at spille i Neros udnyttelse af Roms brand til egne formål. Der digtes som i alle gode historiske romaner rundt om det, vi ved, og fortællingen kan, skønt fiktiv, levere en anden slags sandhed end faghistorien. Terrenus' dramatiske livsforløb som forstørrelsesglas for en hel samtids konfliktstof er en både selvstændig og rimeligt vellykket præstation.

Hans Gregersen
Aalborg Studenterkursus

UNDER VULKANENS ASKE OG LAV

Arendse og Johnny Thiedecke: *Under Vulkanen. Ansigt til ansigt med romerne i Pompeji og Herculaneum*. Forlaget Pantheon 2014. 336 sider, kr. 348,- inkl. moms.

”Åh, du vandrer, hvis øje strejfer dødens hus, stands og læs, hvad her står skrevet”. Således står der i gravskriften for den kun 14-årige pige Eucharía, som døde i 1. årh. f.Kr. Hendes far har forfattet den gribende indskrift, men giver ordet til sin elskede datter, som afslutter med ordene: ”Jeg bønfaller dig om, når du går, at bede jorden hvile let på mig”. Dette er en af de 89 tekster, som indgår i Arendse og Johnny Thiedeckes nye udgivelse *Under vulkanen*, der på sin vis imødekommer Eucharías bøn: den jord, der har dækket de døde, løftes, så vi kan se en flig af fortiden.

Som forfatterne selv gør opmærksom på i deres forord, er der ikke blot tale om en revideret udgave af *Ansigt til ansigt med romerne* fra 1993, men om et helt nyt værk. Ganske vist er en del af teksterne og billederne gengangere

fra 1993-udgivelsen, men en stor del nyt materiale er kommet til, sidetallet er mere end fordoblet, formatet er større, og billederne er nu i farver. Dette indbydende værk, som afspejler den nyere forskning i Vesuvbyernes arkæologi, må hilses varmt velkommen.

Under vulkanen er tematisk opbygget nogenlunde som *Ansigt til ansigt med romerne*: politiske, økonomiske, sociale, religiøse og andre kulturelle forhold belyses, og der slutes af med et kapitel om Vesuvus udbrud samt den arkæologiske udforskning af de begravede byer og villaer. Udvalget af kilder er bredt: bygninger, skulpturer, malerier, mosaikker, keramik, redskaber, indskrifter, breve, knogler, afstøbninger af omkomne m.m.

Et af de mest spændende nybrud inden for udforskningen af Vesuvbyerne er knyttet til de forkullede bogruller fra Papyrusvillaen i Herculaneum. Udviklingen inden for elektronisk mikrofotografi med anvendelse af multispektral teknik har indtil nu gjort det muligt at læse ca. halvdelen af de op mod 1800 skriferuller i villaens bibliotek. Hovedparten af skrifterne er forfattet af Philodemos fra Gadara (ca. 110-30 f.Kr.), som tilhørte den epikuræiske filosofiske skole, og indholdet spænder fra erkendelsesteori over poetik og retorik til erotiske digte. Epikur (341-270 f.Kr.) selv er også repræsenteret med den del af sit hovedværk ”Om naturen”, som omhandler den frie vilje eller menneskets mulighed for at tænke sine egne tanker. Selv om alle hændelser grundlæggende forklares ud fra atomernes sammenstød i rummet, betyder det ikke, at alt er determineret på forhånd, fordi atomerne kan foretage spontane og uforudsigelige bevægelser. Denne frihed gælder også for mennesket, som i kraft af sin vilje kan øve indflydelse på sin egen skæbne (s. 152).

Også udviklingen af elektron-mikroskopi, magnetisk ressonans-scanning og magnetisk spektroskopi har bidraget med ny viden, som kan udledes fra de mere end 500 skeletter,

som er fundet i bådehusene og på stranden i Herculaneum. Det drejer sig om celle- og molekylærstrukturer, snitbilleder af væv og organer samt fysiologiske ændringer i legemet, som fortæller meget om disse menneskers helbredstilstand og levestandard (s. 327). Desuden har de fundne madresters indhold af bakterier og virus øget vores viden om de sygdomme, som plagede indbyggerne i Vesuvbyerne (s. 176).

Illustrationerne er en fryd for øjet: en sand lavastrøm af store farvebilleder i god kvalitet, herunder computergenererede rekonstruktioner, der bl.a. lader Papyrusvillaen fremstå i al sin pragt og væld. Bagsiden af den kraftige prioritering af billedsiden er, at teksten er blevet komprimeret i bastante blokke med kun én spalte i hele sidens bredde. Til sammenligning kan nævnes, at anvendelsen af to spalter i *Alle tiders Rom* (2008) og til dels også i *Ansigt til ansigt med romerne* (1993) gjorde teksten noget nemmere at fordøje.

Korrekturlæsningen har ikke alle steder været lige grundig: ud over en del stavfejl sjuskedes der flere steder med oplysningerne. F.eks. er der en forkert billedtekst til fig. 79, der ikke forestiller Dirkes straf, men Pentheus, der sønderrives af mænader, og billedteksterne ved fig. 91-92 er forbyttet. Billedteksterne ved fig. 50 og 109 mangler, men er så at sige inkorporeret i brødteksten. I beskrivelsen af ”Hjortehuset” i Herculaneum s. 133-134 henvises til en grundplan, som ikke er gengivet, og i opremsningen af de romerske og græske guder s. 248 ”glemmes” Bacchus/Dionysos (som fortrængte Vesta/Hestia i den olympiske gudekreds) - hvilket kan undre i betragtning af den store rolle, som netop denne gud spillede i det vindyrkende Vesuv-område. Valget af oversættelser af de forskellige kilder virker en smule uigennemskuelig. F.eks. oversættes uddragene fra Petronius: *Satyricon* (tekst 4, 14, 18, 23 og 67) efter den engelske Loeb-udgave i stedet for at bruge en af de foreliggende danske (Knud

Schwanenflügel/J.V. Lind fra 1961 eller Harald Voetmann fra 2009). Plinius den Yngres breve oversættes også i ét tilfælde (tekst 20) fra engelsk i stedet for at gengive den danske oversættelse, som derimod bruges i to andre tilfælde (tekst 15 og 41), nemlig Gunnar Andersens samlede oversættelse af Plinius' breve (1966). Et uddrag af Ciceros brev til sin sekretær Tiro (tekst 16) angives at være hentet fra A. Kragelunds udvalg af Cicero-breve (1945), men der må være tale om en nyere oversættelse.

Det synes at være Arendse og Johnny Thiedeckes didaktiske metode at lade kilderne så vidt muligt tale for sig selv. Enkelte steder tages tilløb til at formulere arbejdsspørgsmål til teksterne (f.eks. s. 195-196), men det havde styrket bogen med en mere systematisk guide til anvendelsen af det store og brogede stof. Henvielse til relevante internetsider havde også været en fin service at yde.

Ofte peges der dog på de store problemer, som tolkningen af det arkæologiske materiale stiller forskerne over for, og der skitseres en diskussion i form af opremsning af flere mulige opfattelser, f.eks. af den romerske bondereligiøse karakter: var der tale om "øjebliksguder" eller udspaltning af højguden? (s. 248), - blev Jupitertemplet i Pompeji efter jordskælvet i 62 e.Kr. anvendt til skulpturdepot, værksted eller forretningslokale? (s. 254), - og hvilken funktion havde Augustalerkollegiet i Herculaneum: var det mødested for augustalerpræster eller byrådsal (curia)? (s. 258-259).

Af andre emner, som underkastes en kritisk behandling, kan nævnes spørgsmålet om indbyggertallet i Pompeji, hvor de forskellige forskeres vurdering svinger mellem 8.000 og 34.000, og hvor forfatterne vælger 16.000 som det mest sandsynlige (s. 12 + 228). Det gælder også spørgsmålet, om bly i vandrørene påførte romerne blyforgiftning; det har hidtil i almindelighed været afvist, men sandsynligheden viser sig større end antaget (s.173). Og hvis man troede, at det var en

fastslået kendsgerning, at Vesuvus udbrud fandt sted den 24. august år 79, kan man godt tro om igen: det samlede kildemateriale peger på en datering i tidsrummet 11. oktober til 23. november, men dog stadig år 79 (s. 302-303). Ved sin brede vifte af temaer giver Under vulkanen et godt "ressourcerum" til tværfagligt samarbejde, f.eks. mellem de klassiske fag, historie, filosofi, geografi og billedkunst. Til dette års AT-tema "Mad og mennesker" havde der været stof at hente i kapitlerne om madkulturen i Vesuvbyerne.

Bogen appellerer i høj grad til sanserne, og det er lige før man fornemmer lugten af den pompejanske specialitet garum, fiskesovs, som har været en betydelig eksportartikel; for nyligt har man fundet amforer med garum så langt mod nord som i Köln (s. 46).

Under vulkanen afsluttes med en fyldig bibliografi og et nyttigt register.

Poul Birk Nielsen

Munkensdam Gymnasium

GLEM ALT OM IDIANA JONES - EN MIDDELALDERPRÆDIKEN FRA SEEM

Kurt Villads Jensen og Torben Bramming: Radulfs skrift om den åndelige kalk eller den hellige gral. Taarnborg 2014. 130 s., ill. Kr. 150,- ISBN 978-87-7467-177-0

Lektor Kurt Villads Jensen fra Syddansk Universitet og sognepræst Torben Bramming fra Ribe står bag denne første udgivelse på dansk grund af et smukt håndskrift fra 1100-tallet, der oprindeligt hørte hjemme i Løgumkloster, men nu befinder sig i Halle, hvor Villads Jensen har fundet det. Den latinske tekst gengives med en dansk paralleloversættelse og er en prædiken holdt for nonnerne i det kloster, som først lå i Seem, men senere blev flyttet og blev til Løgumkloster.

Forfatterne har sat sig som mål at belyse håndskriftets forfatter og hans samtid, der var en af de mest urolige, kaotiske og blodige i Danmarkshistorien med snigmord, baghold, massakrer og borgerkrig mellem kongsemnerne og med en langvarig konflikt mellem kirke og kongemagt. Radulf, der befandt sig på sejrherrens side, da freden omsider sænkede sig, blev af Valdemar den Store belønnet med det rige og betydningsfulde embede som biskop i Ribe.

Afsnittet om det historiske forløb efterfølges af et kapitel om cistercienserne, der er meget velskrevet og oplysende. Forfatterne giver en livfuld beskrivelse af denne munkeordens placering i det danske samfund og af den kirkens internationale, som der jo faktisk var tale om. Nyt for mig og temmelig gruopvækkende var det at læse om cisterciensernes anvendelse og behandling af slaver til at klare arbejdet på de store jordbesiddelser. Det fromme princip "ora et labora" får i dette lys unægtelig en noget hul klang.

Bogen har et afsnit om "Jagten på den hellige gral". Forfatterne vil nemlig gerne - jvfr. bogens titel - forestille sig, at Radulf i sin prædiken om den åndelige kalk også har gralen i tankerne. Som de skriver (s.88): Gralen var den første nadverkalk. Jeg mener, at de her er på gyngende grund. Radulfs prædiken er en

meditation over den kalk, der anvendes ved messen i kirken. Det fremgår med al ønskelig tydelighed af, at han også inddrager patena, altså disken til det indviede brød, som han siger (s. 121) "Ikke upassende (nec incongrue) passer (adaptatur) den hellige skrifts disk til vores sjæls sølvkalk". Vi er meget langt fra de fantasifulde forestillinger om den hellige gral, der som bekendt ikke alene identificeredes med den kalk, Jesus anvendte, men undertiden også med den skål, hvori hans blod opsamledes, da han hang på korset, eller sågar med det fad, påskelammet lå i. For Radulf er der tale om en ren spiritualisering, hvilket også fremgår af titlen "De calice spirituali".

Bogen ville have haft godt af en mere grundig korrektur, der kunne have opfanget både sproglige fejl som "slægtsbevidste hvider" (s.58), "suværent" (s. 74) og smuttere i latinen; forfatterne skriver konsekvent "de calice spirituale" mod Radulfs korrekte form "spirituali", og de kalder cisterciensernes lovsang til Maria for Salva regina i stedet for det korrekte Salve. Enkelte verbalformer oversættes meget frit, og jeg undrer mig over, at "aptaverat" helt meningsforstyrende oversættes med "har åbnet" (s. 123).

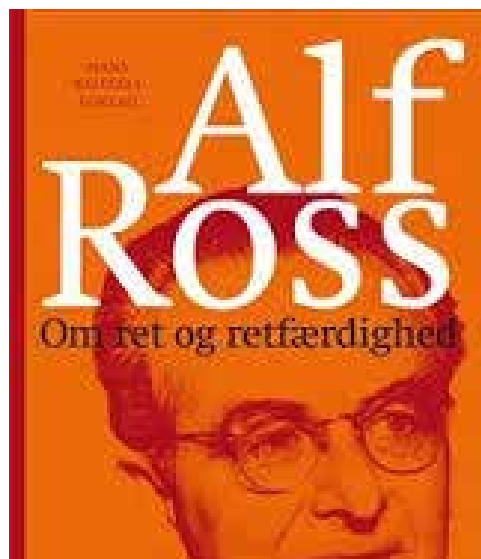
Bogen er illustreret bl.a. med fotos af nogle interessante arkæologiske fund fra Ribe. I et dobbelttopslag afbildes den berømte korsnedtagelse fra Kathoveddøren i domkirken. Det er dog ikke umiddelbart indlysende, at den skulle have en sammenhæng med Radulfs skrift, som forfatterne antyder. Bogens akvareltegninger er ret finurlige, og løfter fremstillingen ud over det strengt videnskabelige. Derfor bærer man også over med, at der skrives "efter Kristi død og opstandelse" og ikke, som man plejer i videnskabelig litteratur, "efter Kristus" (s.51). Hvis man skulle ønske at lade eleverne snuse til middelalderlatin, ville jeg med den sparsomme tid, der er til rådighed, nok ikke vælge denne tekst. Men som illustration af latinens enorme betydning i middelalderen - de små nonner i Seem må formodes at

have forstået Radulfs prædiken – og af en konsekvent spiritualiserende udlægning af Biblen, er udgivelsen absolut interessant.

Henning Galmar

OM RET OG RETFÆRDIGHED

Alf Ross: Om ret og retfærdighed. En indførelse i den analytiske retsfilosofi.

Introduktion af Jakob v. H. Holtermann. Hans Reitzels Forlag. 2013. 348 kr.

Ind i mellem kan man støde på bøger om Antikken skrevet af mennesker uden for de klassiske fag. Her kan man ofte møde gode iagttagelser og friske synsvinkler.

Alf Ross (1899-1979) var i mange år professor i jura på KU, hvor han ofte var en kontroversiel skikkelse. Han er i den bredere offentlighed mest kendt for sin bog "Hvorfor demokrati? (Kbh. 1946), hvor han i skyggen af de totalitære regimer i Hitlers Tyskland og Stalins Sovjetunion forsøger at definere, hvad demokrati går ud på. Denne bog kom med i Kulturkanonen for nogle år siden.

Hans bog "Om ret og retfærdighed" udkom i 1953, og den er nu efter en del debat kommet

i en ny udgave. I denne bog er der et afsnit, som jeg tænker mig kunne være relevante for oldtidskundskab.

Det drejer sig om bogens kap. 10 "Nogle træk af Naturrettens historie" (s. 320 – 346).

Alf Ross var tilhænger af den analytiske filosofi – også kaldt den logiske empirisme eller den logiske positivisme. Den begynder i den såkaldte Wienerkreds i 1920'erne, og den er mest kendt for navne som Bertrand Russell og Ludwig Wittgenstein. En grundtanke hos disse tænkere er en afvisning af enhver form for metafysik forstået som alle tanker om evige begreber og guddommelig begrundelse for retsbegreber.

Ross begynder sin gennemgang med et afsnit (s. 320-25) kaldet "Den græske folketro: Homer og Hesiod". Her skildrer Ross det homeriske samfund som et primitivt stammesamfund med retsbegreber, der var sikret af Zeus.

I et følgende afsnit, "Sofisterne" (s. 325 – 28) kommer Alf Ross til sine sande forbilleder, den gruppe kritiske tænkere, der turde frigøre sig fra "magisk-religiøse livsanskuelser og troen på absolutte begreber". De grundlagde et videnskabeligt livssyn. Især Protagoras (485-415 f.v.t.) vil Alf Ross se som sit forbillede.

Næste afsnit (s. 329 -331) vil give et kort og kritisk billede af Aristoteles, som – ifølge Ross - sammen med Platon satte sig til at genopbygge, hvad sofisterne havde kritiseret nemlig "troen på det absolutte og det evige".

Alf Ross skriver, at i stedet for magi og religion kom der nu filosofisk metafysik, der er af samme skuffe. Det er ikke almindeligt at se en så kritisk skildring af Aristoteles.

I et følgende afsnit (s. 331 – 333) vil Ross beskrive Stoikerne, som han synes at have en del sympati for, især deres tanker om lighed mellem mennesker og deres tanker om at leve efter fornuften.

Det kan være interessant at læse de kendte tænkere skildret af en udenforstående. Og at se Alf Ross gribe tilbage til de græske tænkere, når han skal definere sin opfattelse af retfærdighed.

Bodil Kruse

INDKALDELSE TIL GENERALFORSAMLING 2014

Klassikerforeningens generalforsamling afholdes

onsdag den 12. november 2014 kl. 16.00-17.00 på Skt. Knuds Gymnasium,

Læssøgade 154, 5230 Odense M, i forlængelse af Klassikerforeningens kursus om Nye bøger og materialer i de klassiske fag.

Foreningens medlemmer bydes på **fælles spisning** efter generalforsamlingen **ved tilmelding til Sophie Ege, Brøndby Gymnasium, se@brondby-gym.dk** senest fredag d. 31. oktober 2014.

Dagsorden for generalforsamlingen:

1. Valg af dirigent
2. Formandens beretning*
3. Kassererens beretning
4. Valg af kandidater til bestyrelsen
5. Valg af 2 revisorer
6. Fastsættelse af kontingent
7. Indkomne forslag
8. Eventuelt

* Publiceres på foreningens hjemmeside og på EMU.

Dersom medlemmer ønsker sager optaget til behandling og afgørelse på generalforsamlingen, må forslag herom forelægges bestyrelsen senest 3 uger før generalforsamlingen, jf. lovenes §7. Ændringer i dagsordenen kan meddeles på foreningens hjemmeside, på EMU eller i Gymnasieskolen.

KLASSIKERFORENINGENS BESTYRELSE
Rasmus Gottschalck (Formand), Mimersgade 104 3.th,
2200 København N, tlf. 30110377,
rasmus.gottschalck@skolekom.dk

Katri Bügel Jørgensen (Næstformand), Lillegrund 8,
4th., 2300 København S, tlf. 51237370,
kj@cg-gym.dk

Jesper Thomsen Lemke (kasserer), Mastruphøj 11,
9530 Støvring, tlf. 20714061,
jtlekke@gmail.com

Sophie Ege, SE@brondby-gym.dk

George Hinge, Torshøjen 102, 8240 Risskov,
tlf. 20822289,
george.hinge@hum.au.dk

Mette Lindemann Pedersen, Vesterbrogade 14b, 8000
Århus C, tlf. 21645077,
mettelindemann@gmail.com

Christel Tvedegaard Lund, Oehlenschlägersgade 10,
4.tv., 1663 København V, tlf. 22202917,
christeltvedegaardlund@gmail.com

LOGOS UDGIVES AF KLASSIKERFORENINGEN
Kontingent: 500kr, ægtefæller: 700kr, stud., pens. og
arbejdsløse: 200kr. Adresseændring, skoleskift m.v. bedes
meddelt kassereren.

KLASSIKERFONDEN (GIRO 5 76 30 10)
Jesper Thomsen Lemke

KLASSIKERFORENINGENS KILDEHÆFTER
Thomas Haunstrup
tlf. 33221638, ta@lemvig-gym.dk

FAGKONSULENT
Jens Refslund Poulsen
Departementet, Kontor for Gymnasiale Uddannelser,
Frederiksholms Kanal 26, 1220 København K
tlf. 25659206, Jens.Reflund.Poulsen@uvm.dk

WWW-ADRESSE
<http://www.emu.dk/gym/fag/kl/index.html> (med
e-postadresser, link og aktuelle oplysninger)

FORSIDEN
Ida Bjørnstrøms grafiske bearbejdning af en mosaikstump
fra Kejser Domitians palads på Palatin. Mosaikken
blev anvendt til omslaget af "Kejserens klarsyn" af Jo
Hermann.

INDLÆG TIL LOGOS
Sidst frist for indlæg til no. 4/2014 er 15. oktober. Bladet
udkommer i november. Sidste frist for indlæg til no.
1/2015 er 15. januar. Bladet udkommer i februar.

ANNONCER
Daisy N. Jensen, Nørregade 2, 2.th., 6700 Esbjerg, tlf.
40567186, daisy_noertoft@hotmail.com - Illustrationer
reproduceres såvel i farver som i sort/hvid.

ANMELDELSER
Kai Verner Nielsen, Korsevænget 44, 4100 Ringsted, tlf.
53610067, kverner@nielsen.mail.dk

ØVRIGE INDLÆG
Hans Gregersen, Væverens sidevej 3, 9000 Aalborg,
tlf. 26856248, hg@aalborgstudenterkursus.dk

REDAKTIONEN AF LOGOS

Hans Gregersen (Ansv.), Væverens Sidevej 3, 9000 Aalborg, tlf. 26856248, hg@aalborgstudenterkursus.dk
Allan Uhre Hansen, Fåborgvej 4, 5853 Ørbæk, tlf. 26122574, allanuhrehansen@gmail.com
Daisy N. Jensen, Nørregade 2, 2.th., 6700 Esbjerg, tlf. 40567186, daisy_noertoft@hotmail.com
Line Overmark Juul, Tangevej 101, 6760 Ribe, tlf. 41350804, lo@ribekatedralskole.dk
Bo Larsen, Søtoft 23, 7620 Lemvig, tlf. 25487102, bl@lemvig-gym.dk
Kai Verner Nielsen, Korsevænget 44, 4100 Ringsted, tlf. 53610067, kverner@nielsen.mail.dk
Pernille Borch Petersen, Valdemar Holmers Gade 22., 2100 København Ø, tlf. 27128630, pernilleborch@hotmail.com